

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Економіко-гуманітарний інститут,
Факультет економіки та управління
(повне найменування інституту, назва факультету)

Фінанси, банківська справа та страхування
(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломної магістерської роботи
магістра
(ступінь вищої освіти (освітній ступінь))

на тему Сучасний стан та шляхи виходження
страхування кредитних ризиків

Виконав: студент VI курсу, групи ФЕУ-122,
спеціальності (напряму підготовки)
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва напряму підготовки, спеціальності)

Лашова Л.М.
(прізвище та ініціали)

Керівник Пашанова Т.Т.
(прізвище та ініціали)

Рецензент Берко М.О.
(прізвище та ініціали)

м. Запоріжжя
2017 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет
 (повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет ЕГІ,ФЕУ

Кафедра Фінанси, банківська справа та страхування

Спеціальність вищої освіти (освітній ступінь) магістр

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

(код і назва)

Спеціальність підготовки 072»Фінанси,банківська справа та страхування»

(код і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри к.е.н., доцент

Сергій Шарова С.В.
 "22" листопада 2017 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Ляшова Надія Михайлівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи Визначення стану та шляхи вдосконалення
страхування кредитних ризиків

Автор проекту роботи Ляшова Інна Георгіївна, к.е.н., доцент.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджені наказом вищого навчального закладу від "22" жовтня 2017 року № 370

Згодом подання студентом роботи 15.11.2017.

Відні дані до роботи законодавчі та нормативно-правові
акти; статистична та фінансова звітність;
зібрані аналітичні дані.

Вимоги до розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розв'язати): 1. Теоретичні та методологічні засади страхування
кредитних ризиків; 2. Аналіз стану страхування кредитних
ризиків на сучасному етапі; 3. Перспективи та напрями
підвищення ефективності страхування кредитних ризиків;
роль страхування праці та безпека в надзвичайних
умовлях.

Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Завдання: Фінансові інструменти хеджування ризиків
2013-2016 рр.; Динаміка та структура страхових премій
2013-2016 рр.; Динаміка та структура страхових
виплат за 2015-2016 рр.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	при вик завд
1	Ляховська І.І., к.е.н., доц.	<i>Ляховська</i>	14.2
2	Ляховська І.І., к.е.н., доц.	<i>Ляховська</i>	14.2
3	Ляховська І.І., к.е.н., доц.	<i>Ляховська</i>	14.2
4	Журавель С.М., ст. викл.	<i>Журавель</i>	14.2
Нормоконтролер	Чередниченко Н.О., ст. викл.	<i>Чередниченко</i>	

7. Дата видачі завдання 05.03.17

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Пр
1	Збір матеріалу на проектування	20.04 - 20.05	
2	Групування та аналіз зібраного матеріалу. Уточнення завдань проектування	25.08 - 23.08	
3	Виконання теоретичної частини роботи	02.09 - 19.09	
4	Виконання графічної частини роботи	20.09 - 01.10	
5	Написання та оформлення дипломної магістерської роботи	02.10 - 12.10	
6	Перевірка роботи керівником, консультантами	20.10 - 2.11	
7	Попередній захист роботи	15.11	
8	Переплітання оформлення дипломної магістерської роботи	7.12	
9	Захист роботи у ЕК	14.12	

Студент

Ляховська І.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

Ляховська І.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Ляшова Л. М. **Сучасний стан та шляхи вдосконалення страхування кредитних ризиків.** — Дипломна магістерська робота.

Дипломна магістерська робота зі спеціальності 072 магістр фінансів, банківської справи та страхування. — Кафедра фінанси, банківська справа та страхування, Запорізький національний технічний університет, 2017.

Дипломна магістерська робота присвячена розробці теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення страхування кредитних ризиків у сучасних умовах.

Розглянуті теоретичні засади процесу страхування кредитних ризиків. Досліджено сучасний стан страхування кредитних ризиків у розрізі банківських та страхових установ.

Проведено аналіз і надано оцінку сучасної практики страхування кредитних ризиків в банках та страхових організаціях України на фоні кращого світового досвіду.

Були запропоновані напрями вдосконалення страхування кредитних ризиків в банках України в сучасних умовах. Запропоновано використання особливостей світового ринку похідних фінансових інструментів для хеджування кредитних ризиків в АПК; застосування моделей аналізу ефективності хеджування на ринку сільськогосподарської продукції та розвиток правових основ функціонування ринку хеджування ризиків АПК в Україні.

Ключові слова: **ПОКРИТТЯ РИЗИКІВ, СТРАХОВИК, КРЕДИТНИЙ РИЗИК, ПОЗИЧАЛЬНИК, ФОРМИ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ, КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ, СТРАТЕГІЧНІ АЛЬЯНСИ, КОНСОЛІДАЦІЯ СТРАХОВИКІВ І БАНКІВ.**

ANNOTATION

Lashova L. M. Current state and ways of improving credit risk insurance. — The master's degree work.

The master's degree work on speciality 072 master of finance, banking and insurance. — The Department of finance, banking and insurance, Zaporozhye National Technical University, 2017.

The degree master's work is devoted to the development of theoretical and methodological approaches and practical recommendations on improvement of the insurance of credit risk in modern conditions.

Considered the theoretical basis for the process of insuring credit risks. Investigated the current state of insurance of credit risk in banking and insurance institutions.

The analysis and provided an assessment of the modern practice of insuring credit risks in banks and insurance organizations of Ukraine against the background of the best world experience.

Proposed areas of improvement of credit risk insurance in banks of Ukraine in modern conditions. Suggested using of the features of world market of financial derivatives for hedging credit risks in agriculture; application of models in the analysis of the effectiveness of hedging in the market of agricultural products and the development of the legal bases of functioning of market hedging agriculture in Ukraine.

Keywords: RISK, INSURER, RISK CREDIT, BORROWER, INSURANCE FORMS, LOANS, COMMERCIAL BANKS, STRATEGIC ALLIANCES, BANKS-INSURERS CONSOLIDATION.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ДО ДИПЛОМНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Пахомова І.Г., Ляшова Л.М. Оцінка ринку страхування кредитних ризиків в Україні / І.Г. Пахомова, Л.М. Ляшова // Ефективна економіка: електронне наукове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, 2017р. – № 6. – Режим доступу:<http://www/economy.nauka.com.ua>
2. Пахомова І.Г., Ляшова Л.М. Ефективність ринку страхування кредитних ризиків в Україні / І.Г. Пахомова, Л.М. Ляшова // Кол.монографія.
3. Ляшова Л.М. Страхування кредитних ризиків / за заг. ред.. Н.М. Левченко, С.В. Шарова та ін. // Модифікація обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграційних процесів в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 6 квітня 2017. – Запоріжжя: Макшанов В.В., 2017.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ	12
1.1. Необхідність та економічна сутність страхування кредитних ризиків	12
1.2. Характеристика основних організаційних форм страхування кредитних ризиків	19
1.3. Похідні фінансові інструменти хеджування кредитних ризиків та їх характеристика	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	41
2.1. Аналіз ефективності системи взаємовідносин страхових компаній із банківськими установами на ринку страхування кредитних ризиків в Україні у 2014-2016 роках	41
2.1.1. Аналіз ринку страхування кредитних ризиків в розрізі діяльності страхових компаній	41
2.1.2. Аналіз ринку страхування кредитних ризиків в розрізі діяльності банківських установ	63
2.2. Аналіз сучасного стану розвитку хеджування ризиків на ринку похідних фінансових інструментів на прикладі агропромислового комплексу України	76
2.3. Аналіз поширення використання фінансових інструментів хеджування ризиків в АПК на вітчизняному фінансовому ринку	89

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ	101
3.1. Врахування особливостей світового ринку похідних фінансових інструментів та їх використання для хеджування кредитних ризиків в АПК	101
3.2. Застосування моделей аналізу ефективності хеджування на ринку сільськогосподарської продукції	117
3.3. Розвиток правових основ функціонування ринку хеджування ризиків АПК в Україні	130
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	145
ВИСНОВКИ	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	165
ДОДАТКИ	
Додаток А. Динаміка цін на ринку спот та ф'ючерсному ринку у США в 2008-2014 роках, місячні дані	170
Додаток Б. Динаміка цін на ринку спот та ф'ючерсному ринку у США в 2008-2014 роках, тижневі дані	173
Додаток В. Частка біржового ринку в торгівлі фінансовими інструментами в Україні у 2010-2016рр., %	176
Додаток Д. Кількість похідних цінних паперів, що включені до біржових списків фондових бірж в Україні у 2011-2016рр.	177
Додаток Ж. Перелік документів, необхідний для акредитації членів Аграрної біржі	178
Додаток З. Продуктивність праці в сільському господарстві України, грн. на одного працюючого у 2004-2016рр.	179

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І
ТЕРМІНІВ**

ВВП	–	Валовий внутрішній продукт
ГКП	–	Грошово-кредитна політика
ЗВР	–	Золотовалютні резерви
ІСЦ	–	Індекс споживчих цін
ІЦВ	–	Індекс цін виробників
КМУ	–	Кабінет міністрів України
МБРР	–	Міжнародний банк реконструкції та розвитку
МВРУ	–	Міжбанківський валютний ринок України
МВФ	–	Міжнародний валютний фонд
НБУ	–	Національний банк України
НСМЕП	–	Національна система масових електронних платежів
ОВДП	–	Облігації внутрішньої державної позики
РЕОК	–	Реальний ефективний обмінний курс
СЕП	–	Система міжбанківських електронних платежів
СНД	–	Співдружність Незалежних Держав
ЦБ	–	Центральний банк

ВСТУП

Актуальність теми. У взаємному зв'язку між кредитором і позичальником предмет їх спільного інтересу - кредит – породжує різні правничо-економічні ситуації: для боржника – зобов'язання повернути позичені ресурси, а для кредитора право вимагати їх повернення у попередньо узгоджених обсязі і терміні.

Невиконання цих домовленостей загрожує кредиторіві фінансовими збитками, котрі можуть бути об'єктом страхування з метою захисту майнових інтересів кредитора. У випадку страхування відповідальності позичальника за повернення кредиту також фактично здійснюється захист інтересів кредитора, але не прямо, а опосередковано – через захист позичальника.

Проблемам кредитного страхування присвячено багато досліджень, зокрема слід відзначити праці М. Клапківа [42], С. Осадця, О. Вовчак, Р. Пікус, С. Єрмасова, Н. Єрмасової, Л. Орланюк-Малицької, С. Янової, Т. Федорової, В. Стелі, Г. Чернової, Б. Алієва та Ю. Махдієвої та ін. Більшість авторів розглядають кредитне страхування як один із напрямів розвитку страхування фінансових ризиків [12, с. 218-230; 15, с. 308; 16, с. 230; 26, с. 681]. Існує думка, що сутність кредитного страхування полягає у скороченні чи усуненні кредитного ризику страхувальника [10, с. 230; 11, с. 319].

Страхування кредитів С. Єрмасов і Н. Єрмасова розглядають як договір страхування, який гарантує повернення грошей кредиторі у випадку некредитоспроможності дебітора [26, с. 682]. Слід зауважити, що страхування кредитів є не договором, а видом страхування. Далі автори зазначають, що "кредитне страхування визначається як засіб, спрямований на зменшення або усунення кредитного ризику компанії, яка надає кредит. Іншими словами, цей вид страхування здатний захистити фірму-кредитора від усіх ризиків, пов'язаних із неплатоспроможністю її позичальника чи у випадку несплати боргу позичальником за будь-якими іншими причинами" [36, с. 682].

Цілком слушно М. Клапків поділяє кредитне страхування на делькредерне, гарантійне страхування та страхування кредитів довіри [42, с. 209]. Т. Федорова [38, с. 657], Л. Орланюк-Малицька та С. Янова [17, с. 592-593] виокремлюють два види страхування кредитних ризиків: страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту та страхування ризику непогашення кредиту. Т. Федорова розширює цей перелік, вводячи поняття іпотечного страхування як різновид кредитного страхування, до якого включає страхування професійної відповідальності розробників проектно-кошторисної документації при будівництві, страхування відповідальності оцінювачів майна, страхування будівельно-монтажних робіт, страхування професійної відповідальності ріелторів, страхування цивільної відповідальності будівельників, страхування ризиків лізингових угод [18, с. 668-672]. Отже, існує відносна єдність науковців у розумінні сутності кредитного страхування, однак подальший пошук щодо ризиків, притаманних процесу кредитування, актуалізує необхідність розгляду поняття ринку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна магістерська робота виконана згідно з темою кафедри фінансів, банківської справи та страхування ЗНТУ № 05315 «Економічні реформи в Україні та їх вплив на фінансово-кредитні відносини».

Об'єктом дослідження є основні та похідні фінансові інструменти страхування та хеджування ризиків.

Предмет дослідження – економічні відносини, що виникають між суб'єктами фінансового ринку у процесі використання фінансових інструментів для страхування кредитних ризиків.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність методів наукового пізнання, що дало можливість реалізувати концептуальну єдність наукового дослідження. Для досягнення поставлених цілей застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектичний – для розкриття сутності категорії страхування кредитних ризиків; системний – при дослідженні інституційної та функціональної структури та обґрунтуванні висновків і пропозицій

щодо вдосконалення страхування кредитних ризиків; аналітичний – в процесі дослідження тенденцій розвитку страхування кредитних ризиків.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у розвитку науково-методологічних підходів і розробленні практичних рекомендацій щодо страхування кредитних ризиків. Їх визначають такі положення: набули подальшого розвитку теоретико-методичні основи страхових та банківських ризиків, що включає можливі втрати, які виникають у процесі кредитної політики комерційного банку та його взаємовідносин зі страховиками; удосконалено практичні засади впровадження інтегрованої системи ризик-менеджменту в діяльність суб'єктів АПК за допомогою розроблення структурно-логічної схеми, яка передбачає поетапне удосконалення інституційного, організаційного, методичного та інформаційного інструментарію управління ризиками з використанням похідних фінансових інструментів.

Практична значущість одержаних результатів полягає в можливості їх використання для підвищення ефективності управління ризиками в діяльності учасників агропромислового комплексу України.

Особливу увагу необхідно приділяти розгляду проблеми визначення кредитоспроможності та фінансової стійкості позичальника та оцінки кредитного ризику, який бере на себе страховик. Це пояснюється тим, що кредитний ризик є об'єктивною економічною основою даного виду страхування.

Апробація результатів роботи. Основні положення та висновки дослідження обговорено й схвалено на міжнародній науково-практичній конференції та в працях: Оцінка ринку страхування кредитних ризиків в Україні // Ефективна економіка: електронне наукове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, 2017р. – № 6. – Режим доступу:<http://www/economy.nauka.com.ua>; Ефективність ринку страхування кредитних ризиків в Україні // Кол.монографія.

Україна має значний потенціал для розвитку сільського господарства та подальшого впливу на європейські ринки. Аграрний потенціал України, з кожним роком привертає все більше уваги великих іноземних інвесторів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ

1.2. Необхідність та економічна сутність страхування кредитних ризиків

У стосунках між кредитором (позикодавцем) та його боржником (позичальником) предмет їхнього спільного інтересу - кредит - створює різні економіко - правові ситуації: для боржника - зобов'язання повернути позику, а для кредитора - право вимагати її повернення за попередньо узгодженими умовами. Невиконання з різних причин цих домовленостей загрожує кредиторіві фінансовими збитками, яких він намагається уникнути з допомогою різних доступних заходів правового та матеріального характеру. При цьому правове забезпечення передбачає, що належні кредиторіві суми можуть бути повернені йому третіми особами.

У вітчизняному кредитному механізмі в ринкових умовах переважно використовуються чотири форми забезпечення кредитів: застава, гарантія, поручительство та страхування кредитних ризиків. Попри високу надійність перших трьох зазначених форм забезпечення кредитів їх застосування часто буває незручним, важкодоступним і не вигідним для учасників кредитних відносин. За цих умов найбільш доступною та надійною формою фінансового забезпечення інтересів кредиторів стає страхування, яке базується на визнанні ризику неплатежу чи неплатоспроможності позичальників, який формується у процесі кредитування. Але лише ця форма викликає найбільше непорозуміння, суперечок та дискусій.

Стосовно страхування ризиків у кредитній сфері в вітчизняному законодавстві виділено три види: страхування кредитів; страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій.

На сучасному етапі розвитку банківського сектора України банківсько-страхові відносини обмежуються страхуванням застави, фінансових ризиків банку та

відповідальності за погашення кредиту позичальника (розвивається страхування життя позичальника). При цьому вітчизняний страховий ринок перебуває під значним впливом банківського, з причин фінансової кризи, адже зниження обсягів кредитування у свою чергу призвело до падіння обсягів страхових платежів [16, с. 15]. Сучасний бенкешуренс включає в себе дві складові: а) страхування банківських ризиків; б) реалізація банками страхових продуктів (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Основні продукти бенкешуренсу в Україні

Види страхування	Страхові продукти, що пропонуються банкам	Страхові продукти, які продаються банками
Страхування кредитного ризику	<ol style="list-style-type: none"> 1. Страхування заставного майна. 2. Страхування товарних кредитів, беззаставних кредитів, недостатності застави, факторингових та форфейтингових операцій. 3. Страхування ризику при споживчому кредитуванні, при кредитуванні фізичних осіб на придбання нерухомості, купівлю автомобілів. 4. Страхування ризику при кредитуванні АПК (страхування врожаю, сільсько-господарських тварин). 	
Майнове страхування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Страхування майна банку, автотранспорту, цінностей під час перевезення та зберігання. 2. Страхування ризиків, пов'язаних з шахрайством з пластиковими картками та інформаційними технологіями. 	Страхування застави
Особисте страхування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Страхування життя працівників ризикових професій банку (інкасаторів, касирів тощо). 2. Медичне страхування працівників банку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обов'язкове та добровільне страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. 2. Страхування від нещасного випадку та медичне страхування. 3. Страхування життя та працездатності клієнтів банку.
Страхування відповідальності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Страхування боргових зобов'язань банку. 2. Страхування тендерних гарантій та гарантій виконання контрактів 	Страхування відповідальності за непогашення боргу перед банком

Однак, як свідчить міжнародна страхова практика, видів кредитного страхування значно більше. Зарубіжні страховики вийшли на досить високі рівні здійснення страхування експортних, інвестиційних та споживчих кредитів та перестраховування кредитних ризиків.

Зазначимо, що в умовах кризи для банків актуальним є проблема покриття ризиків, передусім споживчого кредитування. Крім того, в умовах нестабільного зовнішнього середовища банки зацікавлені у страхуванні предметів застави.

Європейські та американські банки для зменшення вказаних ризиків купують так званий поліс ВВВ (Bankers Blanket Bond) - комплексний поліс страхування банківських ризиків.

Цей продукт не поширений на Україні. Недостатній попит на ВВВ-поліси можна пояснити такими факторами: по-перше, незначною кількістю страхових вітчизняних компаній, які володіють необхідними технологіями та досвідом роботи в цьому напрямку, по-друге, для проведення актуарних розрахунків тарифів страхування, франшиз та лімітів відповідальності страхові компанії мають провести ретельну оцінку ризиків банку (сюрвей).

Зазначимо, що основна мета сюрвею - оцінити механізми управління ризиками фінансового інституту і дати рекомендації щодо поліпшенню його системи економічної безпеки. Сюрвей проводиться як в інтересах страхової компанії, так і самого банку. Страховій компанії він дозволяє правильно оцінити ризик, а банку - дає можливість виявити слабкі місця в системі ризик-менеджменту.

Як правило, необхідність у полісі ВВВ виникає у вітчизняному банку в тому випадку, коли він вступає у стосунки із західними кредитними установами. Тому розвиток цього виду страхування можна очікувати тоді, коли українські банки будуть активно співпрацювати з західними фінансовими структурами.

У кожного банку є індивідуальний підхід щодо вибору страхової компанії. Перша, найбільша група банків, здійснює страхування застави виключно у своїх (кептивних) компаніях, а банківські ризики страхуються (ВВВ-поліси) - у відомих стабільних універсальних страховиків. Друга група банків - ті, що не мають прямо чи посередньо своїх страхових компаній, - використовують два підходи: обирають

декілька компаній на вигідних для себе умовах (комісійна винагорода за агентські послуги, розміщення коштів страховика на депозитному рахунку в банку) або співпрацюють з багатьма універсальними компаніями, які є лідерами в рейтингу страхових компаній. Третя група банків обирає прозахідний підхід - проводить акредитацію страховиків, що мають право здійснювати страхування предмета застави банку та банківських ризиків. Крім того, банки встановлюють кожній компанії ліміт відповідальності на певний період (місяць, квартал), який залежить від її фінансового стану, репутації на страховому ринку, співпраці з банком, рівня збитковості за видам страхування тощо.

Впроваджуючи бенкешуренс, кредитна установа переходить на якісно новий рівень розвитку, стаючи фінансовим супермаркетом, який працює не тільки на фінансовому, але й страховому ринках. Розширення набору наданих клієнтам послуг позитивно впливає на імідж банку і дає йому додаткові конкурентні переваги для просування власних програм. Більш того, з'являється можливість створювати нові, універсальні фінансові продукти.

У разі делькредерної форми організації страхових відносин кредитори (банки, інвестори та інші) відіграють роль страхувальників і застрахованих одночасно, а тому страхові відносини обмежуються лише стосунками між двома сторонами - страховиком і страхувальником.

Делькредерне страхування складається з двох груп страхових відносин: страхування товарних кредитів і страхування фінансових (грошових) кредитів. У першій групі страховий захист забезпечується як внутрішньому, так і зовнішньому (експортно - імпортному) товарообігу, який здійснюється на кредитній основі. Другу групу делькредерного страхування становлять операції зі страхування фінансових кредитів, тобто переважно тієї частини споживчих кредитів та кредитів під інвестиційні потреби, яка видана у грошовій формі.

Кредитне страхування можна визначити як господарський механізм, мета якого - задовольнити випадкові оцінювані майнові потреби, які виникають з ризику неповернення кредиту, перерозподіливши втрати між суб'єктами кредитно-страхових відносин.

Незважаючи на велике економічне значення кредитного страхування, воно поки що займає незначні позиції на вітчизняному ринку страхових послуг. Така ситуація зумовлена рядом причин, зокрема: низькою платоспроможністю українських громадян і підприємницьких структур; неоднозначним трактуванням окремих статей страхового законодавства та неповною нормативною базою страхування; не вироблено загальних умов кредитного страхування; недовірою потенційних клієнтів до страхових компаній.

На сьогоднішній день основна проблема кредитного страхування полягає в тому, що банківська система в державі більш розвинена, ніж система страхування. Але, так як операції кредитування для банків є основним джерелом прибутку, пов'язані з цим послуги страхових компаній актуальні і мають тенденцію росту.

На жаль, страхові компанії ще економічно не готові на належному рівні надавати послуги страхування банківських ризиків, тому що не в змозі забезпечити попередження ризиків банківської системи. Крім того, на сьогоднішній день страхові компанії не мають належного рівня організації. Найпроблемніший напрямок кредитного страхування — страхування ризиків за споживчими кредитами. Переважна кількість страхових компаній констатують в таких випадках збитковість, що, перш за все, пов'язано з нестачею скорингових систем, помилок в андеррайтингу (процес прийняття страхових ризиків) і шахрайством.

Різні моделі скорингових систем дозволяють провести оцінку рівня ризиків кредитів, що видаються фізичним особам.

У той же час у випадку іпотечних кредитів поширеним стає вимога обов'язкового страхування майна тільки у страховиків, які акредитовані даним банком. Чітких критеріїв відбору страхових компаній банками немає, що зменшує на ринку конкуренцію і в підсумку ущемляє інтереси, як страхових компаній, так і клієнтів банку. Таким чином, в даний час кредитне страхування знаходиться на етапі становлення і для ефективного розвитку потребує більш тісної співпраці банківської і страхової систем.

Класифікація кредитних ризиків в країнах ЄС передбачає ризики загальної неплатоспроможності і ризики непогашення окремих видів кредитів – експортного, споживчого, іпотечного та сільськогосподарського.

В сучасній науковій літературі пропонується велика кількість видів кредитного страхування. На основі досліджень наукових праць та вітчизняного страхового законодавства можна запропонувати таку класифікацію видів кредитного страхування, яка базується на єдиному критерії, притаманному кожному виду кредитного страхування. Таким критерієм виступає головна ознака організації страхового захисту кредитних відносин.

Організаційні схеми страхування фінансово–кредитних ризиків можуть бути двох – п'яти елементними. Так при страхуванні фінансових ризиків (неплатежу, інвестиційних операцій і втрат прибутку) схема двоелементна. Страхувальником і одночасно застрахованим виступає в цій схемі виробник або продавець (інвестор). Ця схема притаманна і для страхування ризику непогашеного кредиту (кредитне страхування), де одночасно страхувальником і застрахованим є банк, який видає кредит позичальнику. Ця схема отримала назву делькредерного страхування.

Якщо боржник виступає страхувальником, щодо ризику неповернення кредиту, а застрахованим є відповідно банк схема стає трьох елементною і отримала назву „заставного” страхування. В даному випадку банк перекладає страхування ризику неповернення кредиту на дебітора (боржника).

Термін укладання договорів страхування фінансово – кредитних ризиків від декілька днів до одного року. Так договори страхування ризиків неплатежу можуть укладатись на одну конкретну операцію (5 – 10 діб) або усі операції постачальника (квартал, рік). Договори страхування інвестиційних та кредитних ризиків укладаються на період дії інвестиційних операцій або кредитних угод.

Розміри страхових тарифів на фінансово – кредитне страхування встановлюються компаніями і залежать від виду і характеру операцій, надійності боржника чи контрагента, тощо. Так, тарифи за страхування фінансово - кредитних ризиків коливаються в наступних межах страхової суми:

- неплатежів – від 3 до 5 -6 %;

- інвестиційних ризиків – від 1 до 3-4%;
- ризику втрати прибутку – від 0,3 до 0,8 %;
- ризику непогашення кредиту – від 2 -3% до 10 -15 %.

Як правило, при страхуванні фінансово – кредитних ризиків застосовується безумовна франшиза розміром не менш як 10%. При настанні страхового випадку розмір збитку визначається в розмірі несплачених платежів, неповернутого кредиту, недотриманого інвестиційного доходу або втраченого (недотриманого) прибутку. Термін виплати відшкодування згідно договору страхування.

Виходячи з різноманітності ризиків, страховики пропонують страховий захист заставленого майна різних стандартів. Найпоширенішими на страховому ринку є :

- стандартне покриття;
- стандартне та додаткове покриття;
- будь-які окремі ризики за вибором страхувальника.

У зарубіжній практиці страхування кредитів стосується різних сфер діяльності та тісно пов'язане з іншими видами страхування.

У залежності від місця і причин виникнення кредитного ризику виділяють такі його види: страхування споживчого кредиту, комерційного (товарного, торгового) кредиту, банківського, експортного, фінансового кредиту і вексельного кредиту.

В окремих випадках страхові договори укладаються безпосередньо банками, які одночасно є страхувальниками і застрахованими. В основі таких страхових відносин є торгові кредити. Цьому виду страхування властиві такі риси та переваги:

- страховий захист охоплює багато позичальників та кредитних операцій;
- вибір клієнтів не лише на розсуд банків-кредитодавців;
- страхова установа уникає селекції і кумуляції ризиків, оскільки у сформованій групі здійснюється стохастичний розподіл ризику;
- страхування всіх клієнтів на визначених умовах (установлення максимальної квоти та тривалості кредиту, загального ліміту страхової відповідальності, автоматичності прийняття на страхування при наданні кредиту) [21, с.298].

1.2. Характеристика основних організаційних форм страхування кредитних ризиків

Чинне законодавство дозволяє співпрацювати банкам та страховикам на підставі спільної агентської угоди. Ст. 48 Закону України "Про банки і банківську діяльність" забороняє банкам безпосередню діяльність у сфері страхування, але дозволяє виконувати їм функції страхового посередництва [3].

Основою співпраці банків і страхових компаній є страхування кредитних ризиків, яке дає можливість банку пропонувати умови кредитування "очищення від ризику неповернення". Згідно із законодавством, страхування кредитів — один з видів добровільного страхування, що пропонується страховими компаніями.

Ризик кредитного договору дещо відрізняється від типових ризиків, які є основою майнового страхування і тому суть страхування кредитів також дещо відрізняється від інших видів страхування і виявляється у двох формах:

а) делькредерна форма організації (рис. 1.1.): страхувальником є банк, який, крім того, є і застрахованим, безпосередньо захищає свій інтерес за допомогою страхування. Виникає "власне страхування фінансового ризику". Відносини формуються лише між страховою компанією та банком.

Банк:

- отримує страхове відшкодування у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань;
- залишає частину ризику на свою відповідальність;
- інформує страхову компанію про зміни у кредитному договорі.

Страхова компанія:

- приймає рішення щодо страхування запропонованих ризиків;
- переймає від банку право подання регресного позову до позичальника;
- вживає санкції щодо банку при порушенні ним взятих зобов'язань.

Страхування ризику неповернення кредиту належить до цієї форми організації страхового захисту.

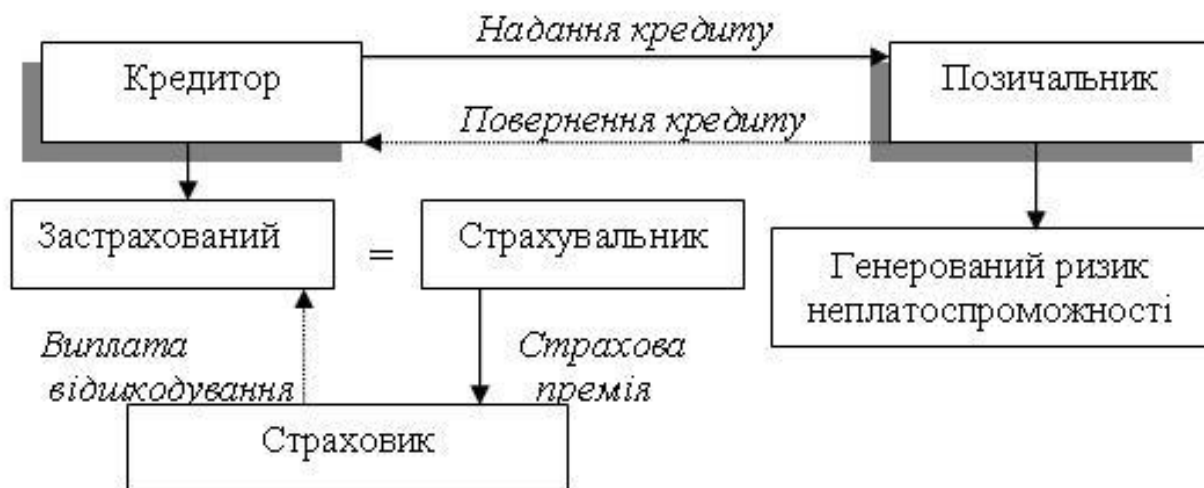

Рис.1.1 Схема делькредерного страхування кредитів[14, с. 219]

б) заставна (гарантійна) форма організації позичальник, страхуючи свою платоспроможність, захищає інтереси кредитора.

Економічний зміст страхової гарантії зводиться до того, що страховик замість отриманої невисокої страхової премії бере на себе замість боржника роль гаранта оплати його повної заборгованості у визначених термінах на користь застрахованого (бенефіціанта) цієї гарантії (рис. 1.2.).

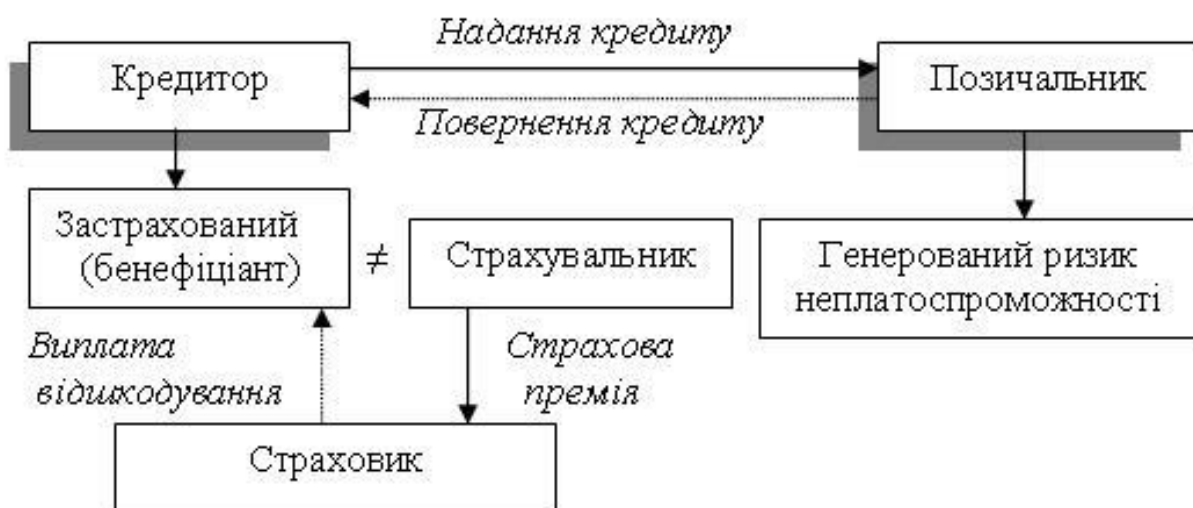

Рис.1.2 Взаємовідносини сторін при гарантійному страхуванні[14, с. 220]

Ці відносини сторін, крім суто схематичних пов'язань, характеризуються певним переліком обов'язків і прав, які належать реалізувати кожній із сторін:

а) страхувальник (банк):

- отримує страхове відшкодування збитків у випадку невиконання боржником своїх зобов'язань;
- залишає частину ризику на власну відповідальність (майже 20%);
- бере зобов'язання щодо кредитів, які страхуються, віддавати їх тільки під звичайний банківський процент;
- стежить та інформує страховика про усі випадки, які сталися з кредитом і боржником, внаслідок яких може змінитися ступінь ризику;

б) страховик (страхова установа):

- вживає санкцій при порушенні страхувальником взятих зобов'язань аж до повної відмови виплати відшкодування при страховому випадку;
- пропонує, як правило, форму договору, типу „загального покриття” страховим захистом;
- залишає за собою право перевірки і самостійного прийняття рішень щодо запропонованих до страхування ризиків;
- переймає від кредитора право подання регресного позову до позичальника.

Кожна з наведених форм страхування кредитів (делькредерна або заставна) безумовно повинна бути представлена конкретними видами страхування, зміст яких мусить залежати від форм кредитування та умов надання кредитів. Однак, незалежно від техніко-організаційного механізму здійснення цих страхових операцій, їх економічна суть є настільки єдиною, наскільки близькою є суть тих кредитних і страхових відносин, що лежать в основі страхування кредитів. Тому в усіх випадках суть страхування кредитів зводиться до покриття негативного результату, який кредитори отримують через неплатоспроможність своїх боржників.

Наступний ряд характерних рис, якими повинні наділятися страхові відносини цього виду:

- повинна існувати різниця у часі між виплатами кредитодавця і його боржника, в основі страхової операції повинна лежати типова кредитна операція;

- сторонами страхової угоди є кредитордавець і страховик;
- кредитордавець завжди бере певну участь у кредитному ризику;
- страхування не повинно охоплювати ризику, який може виникнути після закінчення терміну розрахунків;
- ризики, охоплені страхуванням, мусять бути зазначені у страховій угоді;
- страхуванням може бути охоплений весь господарський оборот або лише його окремі операції;
- оцінка ризику оцінюється у розрізі кожної окремої операції;
- масовість операції спирається не на кількість страхувальників, а на кількість укладених угод;
- страховик контролює поведінку кредитного ризику протягом усього кредитного періоду;
- страховий період не може бути меншим від тривалості кредитної угоди;
- страхування кредитів проводиться здебільшого централізовано або через спеціалізовані брокерські фірми.

Таким чином, характерною рисою страхування кредитних ризиків є те, що воно відбувається як неодноразова дія, а як наскрізний процес: аналіз ризику здійснюється не тільки у попередньому режимі, а й після укладення страхової угоди. Страховик, по суті, виступає у ролі менеджера ризиками свого клієнта, його фінансовим консультантом. Сектор делькредерного страхування у багатьох країнах є провідним в галузі страхування кредитів.

Страховий договір передбачає фактичне невиконання (неналежне виконання) боржниками своїх платіжних та інших майнових зобов'язань перед страхувальником внаслідок:

- зупинки виробництва, скорочення обсягу виробництва, втрати, загибелі, пошкодження майна боржника, виконання робіт, платежів, необхідних для задоволення зобов'язань боржника перед страхувальником;
- повна або часткова втрата чи пошкодження товарно-матеріальних цінностей, що зберігаються на складі внаслідок подій, що зазначені у договорі страхування;

- банкрутства або неплатоспроможності боржника, встановленого відповідно з чинним законодавством;
- призупинення роботи банків-тримачів рахунків боржників або страхувальника;
- фінансових операцій, які виконані страхувальником на підставі документів, що потім було визнано фальшивими;
- законної діяльності страхувальника з цінними паперами, що потім виявилися фальшивими, або з підробленими підписами, або були шахрайськи підмінені, або загублені, або вкрадені.

Чим вища вірогідність того, що створений страховиком фонд виявиться достатнім для виконання своїх страхових зобов'язань (виплати страхового відшкодування), тим вищою є фінансова стабільність страховика.

Одним з найскладніших технічних проблем, пов'язаних з розрахунком страхового тарифу, є визначення оптимального рівня його індивідуалізації [23, с.64]. На основі „теорії ризику” страховою практикою відпрацьовані наступні чотири основних принципи калькуляції страхових тарифів, які застосовуються у сфері страхування фінансово-кредитних ризиків:

- принцип еквівалентності;
- принцип нульового результату;
- принцип збитку;
- принцип ринку. [21,с.123-124]

При укладанні договору страхування визначаються права та обов'язки сторін. Права та обов'язки страховика і страхувальника визначені у Законі України "Про страхування".

За страхування кредитних ризиків страхова компанія зазвичай проходить акредитацію (встановлення ділових стосунків) у банківській установі та узгоджує правила і умови співпраці з банком відносно страхування кредитних ризиків. Порядок роботи банківської установи зі страховою компанією відносно страхування майна, яке передається в заставу банку, кредитних ризиків, життя позичальників тощо, затверджується внутрішньобанківськими положеннями.

Страховальник може обрати для себе різні варіанти страхування залежно від страхового тарифу та відповідальності страховика за окремими договорами страхування:

- страхування суми виданого кредиту з процентами;
- страхування лише суми основного боргу за кредитом;
- страхування відповідальності всіх позичальників, яким були надані кредити;
- страхування відповідальності кожного окремого позичальника.

У цілому схема страхування ризику непогашення кредиту може бути такою (рис. 1.3):

Рис. 1.3 Страхування ризику непогашення кредиту

а) 1 - Банк-кредитор (страховальник) укладає кредитні договори з позичальниками та здійснює операції з надання кредитних коштів. При цьому банківська установа самостійно обирає можливі варіанти страхування ризику неповернення кредитів;

б) 2 - Банківська установа (страхувальник) звертається до страхової компанії (страховика) з письмовою заявою та необхідним пакетом документів для визначення страхового ризику (певної події, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання) та розміру страхового тарифу (ставки страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування);

в) 3 - На основі опрацьованої страховиком документації визначаються умови страхування та укладається договір страхування і здійснюється сплата страхувальником страхової премії. Страхувальник зобов'язаний протягом передбаченого у договорі страхування промішу часу сплатити страховику страхову премію. Несплата страхової премії тягне за собою недійсність договору страхування;

г) 4 - Стається страховий випадок - подія, передбачена договором страхування чи законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику, застрахованому чи іншій третій особі. Водночас страховим випадком визначаються події, які сталися після набуття чинності договору страхування. Страховим випадком за страхування банком-кредитором ризику непогашення кредиту є невиконання позичальником своїх зобов'язань перед страхувальником (банком) відносно повернення суми кредиту та процентів за користування ним у строки та на умовах, передбачених укладеним поміж страхувальником і позичальником кредитним договором;

д) 5 - Страхувальник негайно (не пізніше ніж за 2 дні), коли інше не встановлено договором страхування, повинен повідомити страховика про настання страхового випадку, визначеним у договорі страхування способом. Несвоєчасне повідомлення страхувальником страховика про настання страхового випадку надає страховикові право відмовити у виплаті страхового відшкодування (коли не доведено інше). За настання страхового випадку, передбаченого договором страхування, страхувальник зобов'язаний вжити заходів для зменшення можливих збитків;

е) 6 - Після отримання повідомлення страхувальника про страховий випадок страховик зобов'язаний:

- з'ясувати обставини страхового випадку, скласти страховий акт та визначити розмір своєї відповідальності і розмір збитку. Страховий акт складається страховиком чи уповноваженою ним особою, які за необхідності можуть отримувати відомості про страховий випадок від інших органів та організацій. За настання страхового випадку конкретний розмір збитків встановлюється страховиком за згодою страхувальника на підставі документів, отриманих від страхувальника, а також з урахуванням рішення суду;

- зробити розрахунок суми страхового відшкодування. Остаточний розмір страхового відшкодування встановлюється після відрахування франшизи (частини збитків, що не відшкодовуються страховиком згідно з договором страхування), коли вона передбачена умовами договору, та сум, які надійшли страхувальнику від позичальника після настання страхового випадку;

- виплатити страхове відшкодування в строк, встановлений правилами страхування та визначений умовами договору страхування. Страхове відшкодування виплачується тією валютою, яка передбачена договором страхування, коли інше не передбачено законодавством України.

Страхові тарифи при страхуванні кредитного ризику обчислюються страховиком актуарно (математично) на підставі відповідної статистики настання страхових випадків. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін. При цьому страховий тариф при страхуванні кредитного ризику визначається з урахуванням характеру діяльності позичальника, цільового призначення кредиту, наявності товарно-матеріальних цінностей чи іншого майна позичальника, які можуть стати забезпеченням права регресних вимог страховика в разі настання страхового випадку та інших суттєвих у кожному конкретному випадку чинників.

При встановленні страхового тарифу можливе застосування понижуючих (у випадку мінімального ризику) чи підвищуючих (у разі підвищеного ризику) коефіцієнтів. Дані коефіцієнти визначаються правилами страхової компанії відносно надання страхової послуги (наприклад, при підвищеному ризику можуть застосовуватися коефіцієнти від 1 до 2, а при мінімальному ризику - від 1 до 0,5).

Страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту здійснюється у такій послідовності (рис. 1.4):

Рис. 1.4 Страхування ризику відповідальності позичальника

а) 1 - Позичальник подає пакет необхідних документів в банк для проведення оцінювання його кредитоспроможності та ефективності кредитного проекту.

б) 2 - Банк укладає кредитний договір. Водночас позичальник, за вимогою банку, повинен здійснити страхування своєї відповідальності за неповернення кредиту.

в) 3 - Позичальник (страхувальник) подає необхідний пакет документів, визначений страховиком. Страховик визначає кредитоспроможність і фінансову стабільність позичальника (страхувальника), а також розраховує страхові премії, з огляду на страхові суми та встановлені страхові тарифи.

г) 4 - Укладається договір страхування поміж страховиком (страховою компанією) і страхувальником (позичальником), при чому страхувальник сплачує страхову премію у розмірі і в строк за договором страхування.

д) 5 - Стався страховий випадок - непогашення чи неповне погашення страхувальником кредиту та процентів за користування ним після закінчення строку дії кредитної угоди.

Коли неможливо погасити кредит у строки, передбачені кредитним договором, страхувальник зобов'язаний (згідно з умовами, визначеними у договорі страхування):

- протягом визначеного періоду до закінчення строку дії кредитного договору письмово повідомити про це страховика;

- у встановлений строк з моменту закінчення кредитного договору надати страховику всі документи за кредитом;

- у визначений страховиком строк з моменту закінчення строку дії кредитного договору здійснити заходи відносно погашення простроченої заборгованості;

- надати страховику всебічну допомогу в реалізації його прав, що переходять від кредитора до страховика за кредитним договором;

- сплатити страховику пеню в розмірі подвійної ставки кредитного проценту від суми, що підлягає виплаті за кожен день прострочки, починаючи з дня сплати страховиком страхового відшкодування до дня остаточного розрахунку з ним.

е) 6 - За настання страхового випадку кредитор зобов'язаний в дводенний термін подати страховику заяву в письмовій формі та страховий поліс. Після цього страховик разом із кредитором та позичальником (страхувальником) проводить експертизу, за результатами якої складає страховий акт про непогашену суму кредиту та процентів за користування ним.

ж) 7 - Страховик, з моменту завершення строку дії кредитного договору, повинен виплатити кредиторіві страхове відшкодування протягом встановленого періоду. Після виплати кредиторіві страхового відшкодування останній поступається перед страховиком правом вимоги відшкодування завданих боржником збитків у межах виплаченого йому страхового відшкодування. Кредитор, котрий поступився правом вимоги перед страховиком, зобов'язаний передати йому документи, необхідні для реалізації права вимоги.

Кредитні ризики, залежно від позиції страхової компанії, можуть бути пов'язані з ризиками, які залежать від самого банку, а зокрема, з якістю оцінювання позичальника. За даний ризик банк отримує процентний дохід, а страховик навряд чи зможе допомогти банку в мінімізації такого ризику.

Банківська установа, як страховий агент, ураховує головні види ризиків та розміри франшиз, визначені страховою компанією (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

**Типові види страхових ризиків залежно від виду заставного майна та
максимальні розміри франшиз**

Вид заставного майна	Основні види страхових ризиків	Максимальна франшиза
Будинки, приміщення, споруди, об'єкти незавершеного будівництва, земельні ділянки	<ul style="list-style-type: none"> - стихійні явища; - вогневі ризики; - ушкодження майна водою з водопровідних, каналізаційних, опалювальних і протипожежних систем; - навмисне, ненавмисне знищення чи ушкодження майна третіми особами 	до 1%
Легковий та вантажний транспорт	Повне КАСКО	ДТП – до 3%; викрадення – до 10%
Сільськогосподарська техніка: трактори, самохідні машини	<ul style="list-style-type: none"> - ушкодження чи загибель транспортного засобу внаслідок ДТП, зіткнення з іншими транспортними засобами чи об'єктами, що рухалися; - ушкодження чи загибель транспортного засобу внаслідок протиправних дій третіх осіб; - незаконне заволодіння транспортним засобом (викрадення) з будь-якою метою 	ДТП, пожежа, підпал – до 5 %; викрадення – до 10%
Товарно-матеріальні цінності на складі й у торговому залі, технологічне устаткування, ПК, електронне устаткування, засоби зв'язку, оргтехніка, інтер'єр приміщень адмін. будинку, офісне устаткування	<ul style="list-style-type: none"> - стихійні явища; - вогневі ризики; - ушкодження майна водою з водогінних, каналізаційних, опалювальних і протипожежних систем; - навмисне, ненавмисне знищення чи ушкодження майна третіми особами; - крадіжка, грабіж, а також знищення чи ушкодження майна в результаті спроби цих дій 	до 1 %
Сільськогосподарські тварини	<ul style="list-style-type: none"> - пожежа, інфекційні захворювання, нещасний випадок, стихійні лиха; - навмисне, ненавмисне знищення чи ушкодження майна третіми особами; - крадіжка, грабіж, а також знищення чи ушкодження майна в результаті спроби 	до 15 %
Урожай сільськогосподарських культур	<ul style="list-style-type: none"> - стихійні явища (град, злива, буря, ураган, повінь, вимерзання); - пожежа (внаслідок удару блискавки), посуха, вимерзання (у зимовий період); - навмисне, ненавмисне знищення чи ушкодження майна третіми особами; - крадіжка, грабіж, а також знищення чи ушкодження майна в результаті спроб цих дій. 	до 20 %

Розміри франшиз визначаються страховиком у відсотках чи в абсолютному розмірі і враховуються при виплаті страхового відшкодування.

Серед вимоги до поведінки банків можна виокремити:

- інформування банком страховиків;
- інформування банком позичальників (про можливість страхування в будь-якій страховій компанії, що відповідає вимогам банку та договори страхування якої відповідають цим вимогам та про перелік таких страхових компаній);
- встановлення банком вимог до страховиків, серед яких, зокрема: кількісні (абсолютні) показники, зокрема, можуть стосуватись: а) певного розміру статутного фонду; б) певного обсягу зібраних страхових платежів (у абсолютних та відносних показниках) в цілому, за певний період або за видами страхування; в) певного розміру страхових резервів або власних коштів; г) досвіду здійснення страхової діяльності; д) наявності регіональних структурних підрозділів, філій, відділень.

Необхідність дотримання цих правил визнають як банки, так і страхові компанії, про що свідчить приєднання до них досить потужних інституцій. Серед банків-учасників слід виокремити: ПАТ «Альфа-Банк», ПАТ «Банк «Фінанси та кредит», ПАТ «БАНК ФОРУМ», ПАТ «ОТП Банк», ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» в частині бізнес-ліній, ПАТ «УкрСиббанк», ПАТ АКБ «Укрсоцбанк», АТ «ФОРТУНА-БАНК». Страхові компанії – учасники Правил співробітництва банків та страховиків, пов'язаного з кредитуванням: ПуАТ СК «АХА Страхування», ПрАТ «АСКО-Донбас Північний», ПрАТ СК «БРОКБІЗНЕС», ПрАТ «Компанія страхування життя «БРОКБІЗНЕС», ПрАТ СК «БУСІН», ПрАТ УСК «ГАРАНТ-АВТО», ПрАТ СК «Гарант-Система», ПрАТ СК «ГРАВЕ УКРАЇНА», ЗАТ СК «Інгосстрах», ПрАТ Страховий дім «Європейський світ», ПрАТ СК «Кардіф», НАСК «ОРАНТА», ПрАТ СК «ПЗУ Україна», ПрАТ СК «ПЗУ Україна страхування життя», АТ «ПРОСТО-страхування», ПАТ СК «СКАЙД», ВАТ «Українська пожежно-страхова компанія», ПрАТ «Українська екологічна страхова компанія», ПрАТ «Українська охоронно-страхова компанія», ПрАТ «Українська транспортна страхова компанія», ПрАТ СК «Універсальна», ПрАТ СК «УНІКА», ПрАТ СК «УНІКА Життя».

1.3. Похідні фінансові інструменти хеджування кредитних ризиків та їх характеристика

Управління ризиками має важливе значення у забезпеченні успішної діяльності компаній. Відмова від діяльності для економіки може бути несприятливою, адже зменшує пропозицію товару чи послуги. Тому важливим є розвиток та доступність різних методів управління ризиком (рис. 1.5).

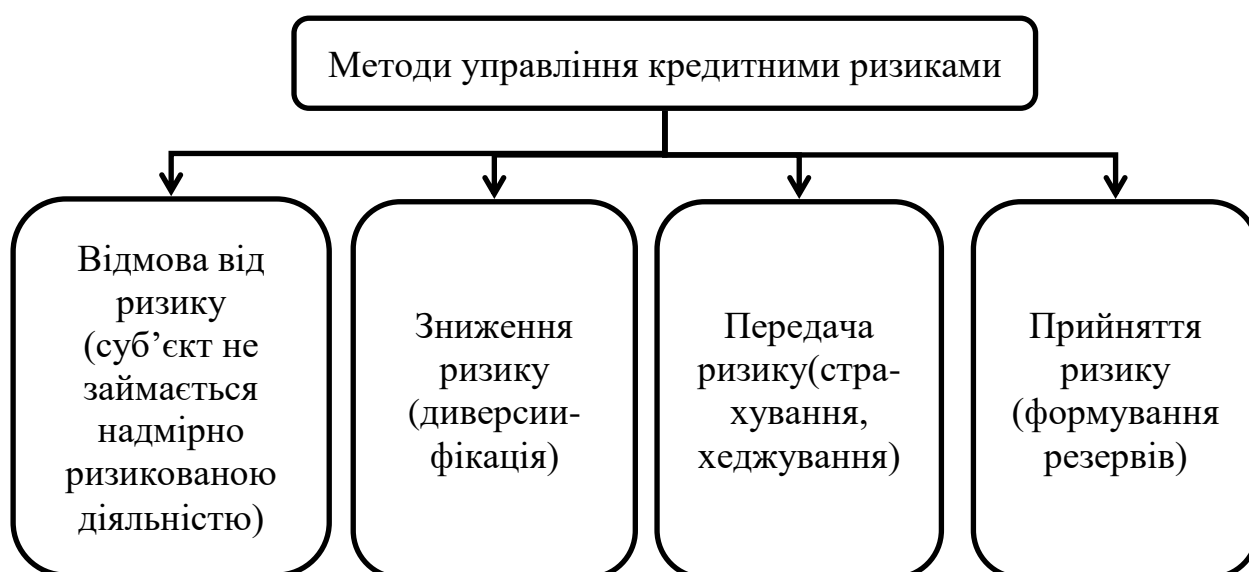

Рис. 1.5 Базові методи та приклади інструментів управління кредитними ризиками підприємств АПК

Джерело: систематизовано за [25]

Проте є ряд ризиків, в управлінні якими воно неефективне та не застосовується. У таких випадках для компаній доступним є хеджування. Окрім того, ефективне застосування хеджування може зробити його не тільки дешевшим за страхування, а й приносити прибуток (хоча це не є його метою).

Для компаній надзвичайно важливими є стабільність та прогнозованість грошових потоків. Реалізація ризиків, від яких підприємство не захищене, призводить до їх зменшення. Це може мати негативний вплив на діяльність

компаній – від зменшення розміру прибутку та привабливості на ринку для інвесторів до припинення діяльності та банкрутства.

Компенсація недоотриманих грошових потоків за рахунок продажу акцій чи запозичень на кредитному або фондовому ринку зазвичай в таких умовах є недоцільною – погіршення показників діяльності компанії значно підвищує для неї вартість запозичень та звужує можливості залучення коштів шляхом емісії пайових фінансових інструментів.

Для підтримання стабільності та передбачуваності грошових потоків компанія має здійснювати ефективне управління ендогенними та екзогенними факторами. Якщо внутрішні процеси менеджменту у змозі контролювати, то зовнішні зазвичай перебувають поза його сферою впливу.

В свою чергу, хеджування можна розглядати у широкому та вузькому значенні. В першому випадку до нього відносять усі дії з управління ризиком загалом. Такий підхід можна знайти в працях П. Роуза, Дж. Сінкі та інших.

Другий підхід розглядає хеджування як управління ризиком із використанням похідних фінансових інструментів.

Дана точка зору може бути знайдена у роботах Ш. Ковні та Т. Таккі, Р. Колба, Дж. Маршала та В. Бансала, Л. Примостки тощо. У даному дослідженні буде використаний останній підхід. Таким чином, для хеджування необхідним є використання похідних фінансових інструментів (деривативів).

Згідно з законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», «похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів». [11]

У Міжнародних стандартах фінансової звітності вказуються наступні ознаки деривативу:

- його вартість змінюється у відповідь на зміни визначеної ставки відсотка, ціни фінансового інструмента, товарної ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи індексу кредитоспроможності, або іншої

змінної величини, за умови, що у випадку нефінансової змінної величини, ця змінна величина не є специфічною для сторони контракту (що іноді називають базовою);

- не вимагає початкових чистих інвестицій або початкових чистих інвестицій, менших ніж ті, що були б потрібні для інших типів контрактів, які, за очікуванням, мають подібну реакцію на зміни ринкових факторів;

- погашається на майбутню дату.

Отже, якщо виділити ключові ознаки деривативів із наведених вище визначень, то можна сказати, що похідні фінансові інструменти – це фінансові інструменти, які використовуються для управління кредитними ризиками та вартість яких залежить від базових активів (товари, акції, фондові індекси, відсоткові ставки, погодні умови, валюта тощо).

Для хеджування необхідно підібрати такий інструмент, що векторно буде протилежним оціненому ризику. Основними інструментами, що використовуються для хеджування є біржові та позабіржові контракти.

Таблиця 1.3

Фінансові інструменти хеджування ризиків агропромислового комплексу

Юридична форма контракту	Визначення	Правова сутність
Форвардний контракт	Позабіржовий договір між покупцем і продавцем, умови якого передбачають зобов'язання поставити в майбутньому певну кількість певного фінансового інструменту за обумовленою ціною	Зобов'язання
Ф'ючерсний контракт	Біржовий договір між продавцем і покупцем про купівлю-продаж певної кількості/суми певного фінансового інструменту у визначений час та на визначених умовах в майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.	Зобов'язання
Опціонний контракт	Договір стандартної форми, який засвідчує право, а не зобов'язання придбати (опціон «кол») або продати (опціон «пут») певний базовий фінансовий інструмент за ціною виконання на певну дату в майбутньому.	Право
Своп	Договір про одночасне придбання і продаж (обмін в майбутньому платежами відповідно до умов договору) одного і того ж фінансового активу або зобов'язання на еквівалентну грошову суму, за якої обмін фінансовими умовами забезпечує сторонам угоди певний вигреш, неможливий за інших умов.	Зобов'язання

Джерело: складено за [25]

В таблиці 1.4 наведена класифікація деривативів за основними із них.

Таблиця 1.4

Класифікація похідних фінансових інструментів

Ознака класифікації	Види деривативів
За видом прав та обов'язків	Форварди – це похідні фінансові інструменти, які засвідчують угоду з купівлі або продажу базового активу в майбутньому за наперед визначеною ціною.
	Ф'ючерси – це похідні фінансові інструменти, які засвідчують стандартизовану угоду з купівлі або продажу базового активу в майбутньому за наперед визначеною ціною.
	Свопи – це похідні фінансові інструменти, які засвідчують угоду про обмін грошовими потоками.
	Опціони – це похідні фінансові інструменти, які дають право купити або продати актив на заздалегідь визначених умовах у майбутньому.
	Екзотичні деривативи – це похідні фінансові інструменти зі специфічними нестандартними умовами, що визначаються сторонами під час укладення угоди.
За рівнем стандартизації	Стандартизовані – це похідні фінансові інструменти, усі умови яких (за винятком ціни) є наперед визначеними.
	Нестандартизовані – це похідні фінансові інструменти, умови яких визначаються в момент укладення.
За місцем торгівлі	Біржові – це похідні фінансові інструменти, торгівля якими здійснюється на біржі згідно жорстких правил торгів.
	Позабіржові – це похідні фінансові інструменти, торгівля якими здійснюється на позабіржовому ринку без жорстких правил.
За способом виконання зобов'язань	З поставкою – це похідні фінансові інструменти, за якими передбачена фізична поставка базового активу.
	Розрахункові – це похідні фінансові інструменти, виконання угод за якими відбувається шляхом перерахування грошових коштів без фізичної поставки базового активу.
За видом базового активу	Товарні – це похідні фінансові інструменти, базовим активом яких є товар (сільськогосподарська продукція, метали, нафта, газ тощо).
	Фондові – це похідні фінансові інструменти, базовим активом яких є акції, облигації та фондові індекси.
	Відсоткові – це похідні фінансові інструменти, в основі яких лежать відсоткові ставки.
	Валютні – це похідні фінансові інструменти, базовим активом яких є валюта.
	Погодні – це похідні фінансові інструменти, базовим активом яких є кліматичні умови.
	Кредитні – це похідні фінансові інструменти, в основі яких лежить виконання боржником своїх зобов'язань.

Джерело: складено за [25]

На рис. 1.6 наведена схема форвардної угоди. На першому етапі відбувається узгодження умов контракту: ціни, якості, кількості базового активу, місця його поставки, дати виконання тощо.

Через обумовлений у контракті період відбувається поставка базового активу та розрахунок.

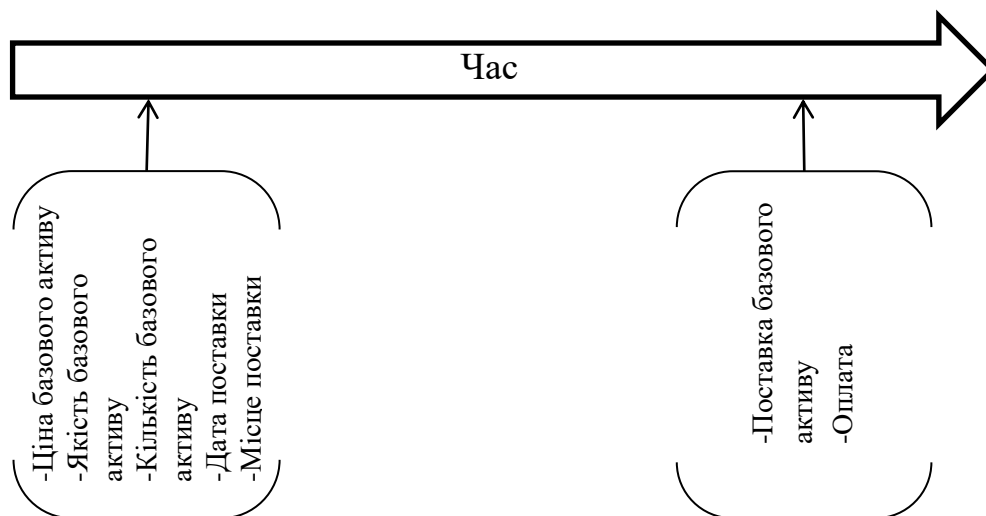

Рис. 1.6 Схема форвардної угоди

Джерело: побудовано за [25]

Загалом, основними інструментами, які використовуються підприємствами агропромислового комплексу, є форвардні та ф'ючерсні контракти. Похідні фінансові інструменти можуть бути стандартизованими та нестандартизованими. Стандартизація дозволяє деривативам вільно обертатись на ринку, а компаніям – змінювати свої позиції.

Позиція на ринку деривативів характеризує права та обов'язки учасника торгів. За кожним із інструментів виділяють довгу та коротку позиції. Довга позиція характеризує право на отримання базового активу та зобов'язання оплати. Коротка позиція – право на отримання коштів та зобов'язання щодо поставки базового активу. Сукупна позиція учасника ринку визначається шляхом додавання всіх позицій по кожному з інструментів у його портфелі.

Якщо компанія виходить на ринок, купуючи чи продаючи похідний фінансовий інструмент, вона відкриває довгу чи коротку позицію відповідно.

Наразі така схема діє за рахунок використання в біржовій торгівлі центральних контрагентів, які є продавцями для всіх покупців та покупцями для всіх

продавців. Кожна угода, яка укладається на сучасних розвинених біржових ринках похідних фінансових інструментів, передбачає його участь.

Так, наприклад, якщо торговець А купує ф'ючерс у торговця В (лінія 1 на рис. 1.7), то фактично укладається дві угоди: перша між торговцем В та центральним контрагентом (1а на рис. 1.7), друга – між центральним контрагентом та торговцем А (1б на рис. 1.7).

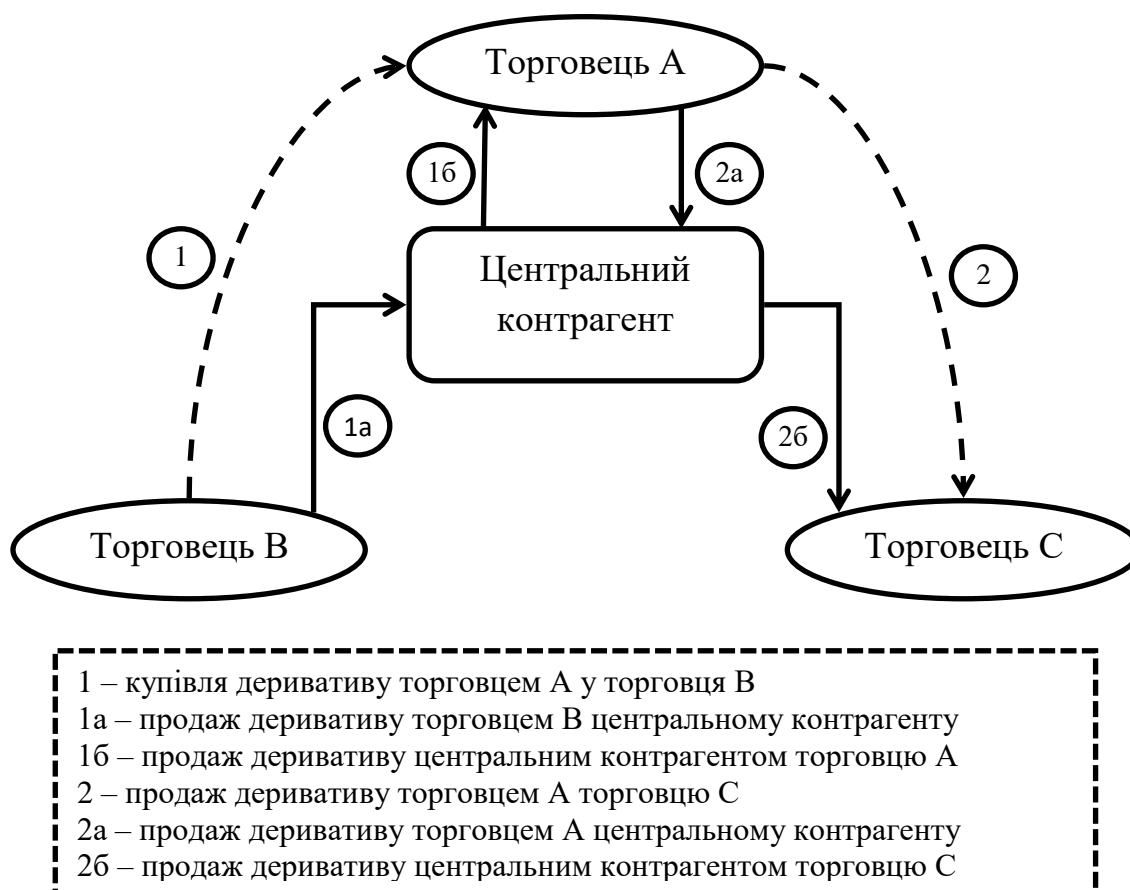

Рис. 1.7 Відкриття та закриття позиції на біржовому ринку деривативів із центральним контрагентом

Джерело: побудовано за [25]

Участь центрального контрагента в операції може забезпечуватись двома шляхами. Перший називається «новація» (англ. novation) та передбачає заміну існуючого контракту між учасниками ринку на два нових, в кожному з яких стороною виступає центральний контрагент. Другий механізм – відкритої пропозиції (англ. open offer) – передбачає укладення двох угод із центральним

контрагентом відразу в той момент, коли заявки учасників торгів на купівлю та продаж співпадають.

Якщо торговець А захоче достроково закрити свою довгу позицію за ф'ючерсом, він має його продати. Продаж, як і купівля, передбачає укладення двох угод, в кожній з яких стороною буде центральний контрагент (2а та 2б на рис. 1.7). Таким чином, торговцем А фактично буде укладено 2 ф'ючерсних контракти, права та обов'язки за якими взаємно компенсуються. Вони не зникнуть, а через центрального контрагента перейдуть до торговців В та С. При цьому жодних безпосередніх контактів між даними торговцями не буде. Виконання зобов'язань забезпечуватиметься центральним контрагентом.

Кредитний ризик, або ризик невиконання зобов'язань має важливе значення на ринку похідних фінансових інструментів. Це пов'язано зі строковим характером угод – за час, що проходить від моменту укладення угоди до її виконання, ринкові умови або фінансовий стан контрагента можуть змінитись таким чином, що він буде не в змозі поставити базовий актив або здійснити розрахунок. Не виключеною також є й опортуністична поведінка контрагента, який може вважати, що відмова від виконання зобов'язань є більш привабливою, ніж слідування укладеному контракту.

Тому сторони угоди на позабіржовому ринку зазвичай використовують ряд заходів, які покликані захистити від описаного вище варіанту розвитку подій. Якщо ж мова йде про біржовий ринок, то там гарантом виконання угод є центральний контрагент. Розподіл похідних фінансових інструментів на біржові (ф'ючерси та опціони) та позабіржові (форварди, опціони, свопи) є досить умовним. Так, наприклад, на бразильській біржі BM&F BOVESPA здійснюється торгівля форвардами та свопами. При цьому ключовою послугою є гарантування виконання зобов'язань центральним контрагентом.

Підприємства агропромислового комплексу можуть працювати як на біржовому, так і позабіржовому ринку. Перевагами позабіржового є можливість гнучкої зміни умов контракту та відсутність біржових комісій. Окрім того, досить важливою є наявність системи гарантування виконання зобов'язань. Інші відмінності між біржовою та позабіржовою торгівлею деривативами показані у таблиці 1.5.

Відмінності біржового та позабіржового ринку похідних фінансових інструментів

Біржовий ринок	Позабіржовий ринок
Використання стандартизованих інструментів (ф'ючерси, опціони)	Використання нестандартизованих інструментів (форварди, опціони, свопи)
Чіткі правила торгів та регламентація	Відсутність чітких правил торгів
Висока ліквідність	Можливості перепродажу вкрай обмежені
Прозоре ціноутворення	Непрозоре ціноутворення
Ризик невиконання зобов'язань контрагентом майже відсутній	Істотний ризик невиконання зобов'язань контрагентом
Наявність біржових комісій	Відсутність біржових комісій

Джерело: складено за [25]

Наявність системи гарантування зобов'язань дещо видозмінює характер грошових потоків компаній, які працюють на ринку. В першу чергу це стосується варіаційної маржі. Вона розраховується щоденно або й частіше і показує суму, яку повинен заплатити або отримати учасник торгів у результаті зміни вартості деривативу.

Наприклад, якщо його ціна зросла, то ті торговці, у яких є довга позиція, отримують варіаційну маржу, а в разі короткої позиції – сплачують. Таким чином, якщо хеджер працює на біржовому ринку, йому необхідно враховувати не тільки остаточну зміну вартості деривативу, але й коливання його ціни впродовж періоду існування контракту.

Відповідно, позиція має бути забезпеченою достатнім рівнем коштів для сплати варіаційної маржі. Якщо цього не буде зроблено, центральний контрагент має право примусово закрити позицію.

Для хеджування характерним є утримання позиції до моменту експірації деривативу (поставки базового активу). Може відбуватись як фізична поставка у визначене в контракті місце товару відповідної якості, так і просто перерахування необхідних сум коштів однією зі сторін відповідно до напрямку та величини зміни ціни базового активу.

Другий варіант використовується як для розрахункових базових активів (таких як індекс акцій або індекс температур, відсоткові ставки тощо), так і для товарних активів, якщо це передбачено умовами контракту чи правилами торгів на біржі, валютні – для захисту від валютного ризику, погодні – для управління кліматичним ризиком тощо.

Отже, підсумувавши все сказане вище, можна запропонувати визначення хеджування в АПК як управління ціновими, процентними, кредитними, валютними, погодними та іншими ризиками підприємства АПК в межах його фінансової стратегії з урахуванням толерантності до ризику, засноване на оптимізації пов'язаних з реальними та фінансовими активами грошових потоків через управління позицією на різних ринках та/або інструментах.

Хеджування може захищати від негативних змін як у вхідних, так і вихідних грошових потоках. Для захисту від зростання вихідних грошових потоків може використовуватися фіксація цін на сировину. Хеджування може впливати на обсяги грошових потоків і більш опосередкованим чином. Наприклад, кредитні деривативи дозволяють захиститись від невиконання зобов'язань контрагентом.

З врахуванням проведеного аналізу хеджування в АПК можна визначити управління ціновими, процентними, кредитними, валютними, погодними та іншими ризиками підприємства АПК в межах його фінансової стратегії з урахуванням толерантності до ризику, засноване на оптимізації пов'язаних з реальними та фінансовими активами грошових потоків через управління позицією на різних ринках та/або інструментах.

На відміну від існуючих, такий підхід дає можливість:

- врахувати особливості економічної діяльності в АПК;
- розглядає хеджування в контексті фінансової стратегії суб'єкта АПК, тобто аналізує систему ризик-менеджменту;
- визначає можливість хеджування основних видів ризику;
- розкриває хеджування в контексті концепції толерантності до ризику.

Ряд вітчизняних авторів розглядає хеджування як один із різновидів страхування. Проте між ними є ряд відмінностей. Особливо яскраво вони

проявляються у випадку з використанням форвардів або ф'ючерсів. Застрахований суб'єкт сплачує певну суму та має право на відшкодування втрат у разі реалізації ризику. Сторони форвардної угоди не сплачують коштів за придбання самого контракту. Форвард дозволяє його власнику компенсувати негативну зміну ціни базового активу, проте не дає можливості отримати дохід за умови сприятливих змін на ринку. Хеджування є двосторонньою операцією, а страхування передбачає наявність значної кількості застрахованих осіб. Таким чином, природа страхування та хеджування є різною. Варто також відділяти хеджерів від інших учасників ринку. До них відносять спекулянтів та арбітражерів.

Якщо хеджування дозволяє повністю компенсувати втрати по одній позиції доходом за іншою, його називають ідеальним. Проте такий варіант на практиці зустрічається рідко. Причинами цього є різниця між ціною на ринку спот та строковому ринку (базисний ризик), можлива відсутність деривативів на необхідний базовий актив, недостатня кількість коштів у компанії на внесення гарантійних платежів центральному контрагенту, бажання заробити в разі сприятливої зміни цін тощо. Склад та структура позиції компанії залежить від стратегії хеджування. Вона визначає, які саме інструменти будуть використовуватись, та у яких пропорціях.

Стабільність і передбачуваність грошових потоків є надзвичайно важливою для компаній. Це, в першу чергу, пов'язано з процесом інвестування. Згідно з роботами Нобелівських лауреатів Ф. Модільяні та М. Міллера, ринкова ціна та робота компанії загалом не залежать від структури її пасивів, тобто від співвідношення власного і запозиченого капіталів. Воно впливає тільки на розподіл доходів. Якщо прийняти цей підхід, то хеджування і ризик-менеджмент в цілому є не дуже актуальними – компанія зможе вдатись до запозичень у разі нестачі власних коштів. Отже, хеджування є важливим інструментом управління ризиками для підприємств агропромислового комплексу. Воно дозволяє ефективно працювати з ціновими, процентними, кредитними, валютними, погодними та іншими ризиками шляхом управління грошовими потоками з використанням похідних фінансових інструментів. Перелік інструментів та структура позиції компанії визначається її стратегією хеджування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Аналіз ефективності системи взаємовідносин страхових компаній із банківськими установами на ринку страхування кредитних ризиків в Україні у 2014-2016 роках

Страховий ринок України багатолікий, і власники страхових компаній формують єдину мету - підвищення ефективності страхового бізнесу, розширення клієнтської бази, розширення і, головне - стабілізація страхового портфеля і фінансових результатів діяльності. Глобалізація усіх сфер економічного життя суспільства має неабиякий впливає на розвиток співпраці між банківськими установами та страховими компаніями не лише в Україні, а й за її межами. Удосконалення взаємовідносин між банками та страховими компаніями зумовлене необхідністю поглиблення інтеграційних процесів з метою виробництва конкурентоспроможних продуктів і більш якісного задоволення потреб клієнтів у фінансових послуг. Виникає нагальна потреба у дослідженні основ банкострахування та аналізі концептуальних підходів до організації та функціонування фінансового супермаркету як дієвої моделі співробітництва.

2.1.1. Аналіз ринку страхування кредитних ризиків в розрізі діяльності страхових компаній

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.09.2016 становила 323, у тому числі СК "life" 1 – 43 компанії, СК "non-life" – 280 компаній, (станом на 30.09.2015 – 368 компаній, у тому числі СК "life" – 50 компаній, СК "non-life" – 318 компаній). Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так за 9 місяців 2016 року порівняно з аналогічним періодом 2015 року, кількість компаній зменшилася на 45 СК.

У порівнянні з 9 місяцями 2015 року на 3 125,5 млн. грн. (14,4%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 2 842,0 млн. грн. (17,0%). Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всім видам страхування, а саме: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка") (збільшення валових страхових платежів на 1 085,6 млн. грн. (19,0%)); страхування життя (збільшення валових страхових платежів на 483,9 млн. грн. (32,2%)); медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 317,3 млн. грн. (21,5%)); страхування відповідальності перед третіми особами (збільшення валових страхових платежів на 267,0 млн. грн. (26,6%)); страхування від вогневих ризиків (збільшення валових страхових платежів на 263,2 млн. грн. (18,4%)); страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 243,0 млн. грн. (9,5%)); страхування від нещасних випадків (збільшення валових страхових платежів на 221,3 млн. грн. (59,0%)); страхування медичних витрат (збільшення валових страхових платежів на 209,5 млн. грн. (58,7%)); страхування кредитів (збільшення валових страхових платежів на 189,8 млн. грн. (64,6%)); страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 123,3 млн. грн. (4,6%)).

Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 9 місяців 2016 року становила 78,8%, що на 1,7 в.п. більше в порівнянні з 2015 роком.

Протягом аналізованого періоду зменшилась кількість договорів на 39 460,8 тис. одиниць (або на 23,0%), при цьому на 49 723,5 тис. одиниць (або на 69,2%) зменшилась кількість договорів з добровільного страхування, в тому числі: кількість укладених договорів страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ зменшилась на 21 155,9 тис. одиниць (або на 92,5%); кількість укладених договорів страхування майна зменшилась на 21 096,2 тис. одиниць (або на 90,2%); кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зменшилась на 4 320,6 тис. одиниць (або на 34,%). Кількість договорів з обов'язкового страхування зросла на 10 180,2 тис. одиниць (або на 10,3%) за рахунок зростання договорів страхування від нещасних випадків на транспорті на 10 123,5 тис. одиниць (або на 10,9%).

Обсяг валових страхових виплат, відшкодування у порівнянні з 9 місяцями 2015 року збільшився на 1 596,5 млн. грн. (34,2%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 468,4 млн. грн. (32,1%). Зростання обсягів валових страхових виплат за 9 місяців 2016 року мало місце у більшості основних системоутворюючих видах страхування.

Найбільше збільшення валових страхових виплат відбулося з таких видів страхування: страхування кредитів (збільшення валових страхових виплат на 606,9 млн. грн. (9 разів)), автострахування (збільшення валових страхових виплат на 456,1 млн. грн. (19,6%)), страхування фінансових ризиків (збільшення валових страхових виплат на 306 млн. грн. (89,7%)).

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2015 року збільшився на 3,7 в.п. та становив 25,2%. Рівень чистих страхових виплат станом на 30.09.2016 становив 30,9%, що більше на 3,6 в.п.

Операції вихідного перестрахування за 9 місяців 2016 року збільшилися з 6 726,3 млн. грн. до 8 460,6 млн. грн. за рахунок збільшення на 283,4 млн. грн. перестрахування в середині країни та збільшення на 1 450,9 млн. грн. операцій з перестрахування із страховиками-нерезидентами.

Страхові резерви станом на 30.09.2016 зросли на 12,9% у порівнянні з аналогічною датою 2015 року, при цьому технічні резерви – на 8,5%, а резерви зі страхування життя – на 20,9%.

У порівнянні з аналогічною датою 2015 року зменшились такі показники, як загальні активи страховиків на 5 211,7 млн. грн. (8,6%); активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів – 3 380,5 млн. грн. (9,0%) та обсяг сплачених статутних капіталів – 1 855,8 млн. грн. (12,8%). Кількість страхових компаній (СК) станом на 30.09.2016 становила 323, з яких 43 СК зі страхування життя (СК "Life") та 280 СК, що здійснювали страхування, інше, ніж страхування життя (СК "non-Life"). Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка

	9 місяців 2015	9 місяців 2016	Темпи приросту 9 місяців 2016/ 9 місяців 2015	
			млн. грн.	%
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць				
Кількість договорів, у тому числі:	78 921,3	29 337,0	-	-62,8
- зі страхувальниками – фізичними особами	76 817,3	27 195,5	-	-64,6
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування на транспорті	92 990,6	103 114,1	-	10,9
Страхова діяльність, млн. грн.				
Валові страхові премії	21 718,7	24 844,2	3 125,5	14,4
Валові страхові виплати	4 674,8	6 271,3	1 596,5	34,2
Рівень валових виплат, %	21,5%	25,2%	-	-
Чисті страхові премії	16 746,4	19 588,4	2 842,0	17,0
Чисті страхові виплати	4 577,9	6 046,3	1 468,4	32,1
Рівень чистих виплат, %	27,3%	30,9%	-	-
Перестраховання, млн. грн.				
Сплачено на перестраховання, у тому числі:	6 726,3	8 460,6	1 734,3	25,8
- перестраховикам-резидентам	4 972,4	5 255,8	283,4	5,7
- перестраховикам-нерезидентам	1 753,9	3 204,8	1 450,9	82,7
Виплати перестраховикам, у тому числі:	792,7	984,6	191,9	24,2
- перестраховиками-резидентами	96,9	225,1	128,2	132,3
- перестраховиками-нерезидентами	695,8	759,5	63,7	9,2
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	28,0	26,6	-1,4	-5,0
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	0,7	9,0	8,3	1185,7
Страхові резерви, млн. грн.				
Обсяг сформованих страхових резервів	17 244,7	19 477,1	2 232,4	12,9
- технічні резерви	11 042,4	11 980,8	938,4	8,5
- резерви зі страхування життя	6 202,3	7 496,3	1 294,0	20,9
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн.				
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	60 588,9	55 377,2	-5 211,7	-8,6
Активи для коштів страхових резервів	37 682,7	34 302,2	-3 380,5	-9,0
Обсяг сплачених статутних капіталів	14 483,7	12 627,9	-1 855,8	-12,8

Валові страхові премії, отримані страховиками при страхуванні та перестрахованні ризиків від страхувальників та перестраховальників за 9 місяців 2016 року, становили 24 844,2 млн. грн., з них: 9 469,6 млн. грн. (38,1%) – що надійшли від фізичних осіб; 15 374,6 млн. грн. (61,9%) – що надійшли від юридичних осіб.

Таблиця 2.2

Кількість страхових компаній

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Станом на 30.09.2015	Станом на 30.09.2016
Загальна кількість	382	361	368	323
в т.ч. СК "non-Life"	325	312	318	280
в т.ч. СК "Life"	57	49	50	43

Обсяги валових страхових премій за 9 місяців 2016 року збільшилися порівняно з 9 місяцями 2015 року на 14,4%, чисті страхові премії збільшилися на 17,0%. Концентрація страхового ринку за надходженнями валових страхових премій станом на 30.09.2016 представлена в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Концентрація страхового ринку за 9 місяців 2016 року

Перші (Тор)	страхування "Life"		страхування "non-Life"		
	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховальників
Тор 3	853,1	42,9	4 157,2	18,2	2
Тор 10	1 754,3	88,3	10 015,1	43,8	4
Тор 20	1 974,8	99,4	14 399,4	63,0	4
Тор 50	1 987,2	100,0	19 713,7	86,2	7
Тор 100	х	х	22 164,4	97,0	8
Тор 200	х	х	22 844,5	99,9	12
Всього	1 987,2	100,0	22 857,0	100,0	18

По ринку страхування життя Індекс Герфіндаля – Гіршмана (ННІ) склав 1 048,93 (за 9 місяців 2015 року – 1 017,68), по ринку видів страхування інших, ніж страхування життя становив 275,79 (за 9 місяців 2015 року – 227,99). В цілому по страховому ринку індекс Герфіндаля – Гіршмана склав 240,15 (за 9 місяців 2015 року – 202,39). Наведені дані свідчать, що за 9 місяців 2016 року значний рівень конкуренції (ННІ в 3 рази менше 1000) спостерігався на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя.

Таблиця 2.4

**Страхові премії за видами страхування за 9 місяців 2015-2016 рр.(обсяги,
структура та темпи приросту)**

Види страхування	Страхові премії, млн. грн.				Структура страхових премій				Темпи приросту премій	
	Валові		Чисті		Структура валових премій		Структура чистих премій		валових	чис-тих
	9 міс 2015	9 міс 2016	9 міс 2015	9 міс 2016	9міс 2015 %	9міс 2016 %	9міс 2015 %	9міс 2016 %	9 місяців 2016 /9 міс. 2015, %	
Страховання життя	1503	1987	1503	1985	6,9	8,0	9,0	10,1	32,2	32,1
Види страхування, інші, ніж страхування життя, у т.ч.	20215	22857	15243	17603	93,1	92,0	91,0	89,9	13,1	15,5
Добровільне особисте страхування	2 414	3 168	2 304	3 033	11,1	12,8	13,8	15,5	31,2	31,6
Добровільне майнове страхування	12 936	13 890	8 558	9 435	59,6	55,9	51,1	48,2	7,4	10,2
- в тому числі страхування фінансових ризиків	3 005	2 488	1 811	1 573	13,8	10,0	10,8	8,0	-17,2	-13,2
Добровільне страхування відповідальності	1 172	1 455	907	1 086	5,4	5,9	5,4	5,5	24,1	19,7
Недержавне обов'язкове страхування	3 691	4 343	3 472	4 047	17,0	17,5	20,7	20,7	17,6	16,6
- в тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	2 977	3 543	2 791	3 294	13,7	14,3	16,7	16,8	19,0	18,0
Державне обов'язкове страхування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
ВСЬОГО (всі види страхування)	21 718	24 844	16 746	19 588	100	100	100	100	14,4	17,0

Рис.2.1 Структура валових страхових премій станом на 30.09.2015 та 30.09.2016 [48]

Рис.2.2 Структура чистих страхових премій станом на 30.09.2015 та 30.09.2016[48]

Динаміка страхових премій за мінусом частки страхових премій, сплачених перестраховикам-резидентам, за 9 місяців 2015-2016 рр. представлена в табл.2.5.

Таблиця 2.5

Структура чистих страхових премій за 9 місяців 2015-2016 рр.

Види страхування	9 міс. 2015	9 міс. 2016	Темпи приросту 9 міс. 2016 / 9 міс. 2015	
	млн. грн		млн. грн	%
Автостраховання (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка")	5 362,6	6 358,6	996,0	18,6
Страховання життя	1 503,3	1 985,2	481,9	32,1
Страховання майна	1 617,3	1 898,4	281,1	17,4
Медичне страхування	1 441,8	1 758,6	316,8	22,0
Страховання фінансових ризиків	1 811,6	1 573,2	-238,4	-13,2
Страховання ризиків стихійних явищ	980,2	1 249,6	269,4	27,5
Страховання вантажів та багажу	1 197,6	941,2	-256,4	-21,4
Страховання відповідальності перед третіми особами	745,8	906,0	160,2	21,5
Страховання від нещасних випадків	309,4	545,0	235,6	76,1
Страховання медичних витрат	351,8	524,3	172,5	49,0
Страховання кредитів	215,0	459,9	244,9	113,9
Авіаційне страхування	336,9	392,4	55,5	16,5
Страховання від нещасних випадків на транспорті	54,1	56,2	2,1	3,9
Інші види страхування	819,0	939,8	120,8	14,7

Страхові премії за видами страхування за 9 місяців 2015 – 2016 рр. (обсяги, структура та темпи приросту) наведено в таблиці 2.4, на рис. 2.1, 2.2, 2.3.

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,9% акумулюють 200 СК "non-Life" (71,4% всіх СК "non-Life") та 99,4% – 20 СК "Life" (46,5% всіх СК "Life"). Приріст чистих страхових премій за 9 місяців 2016 року (+17,0%) відбувся по більшості видів страхування, зокрема за рахунок суттєвого збільшення надходжень платежів з автостраховання (+18,6%), страхування життя (+32,1%), медичного страхування (+22,0%), страхування майна (+17,4%), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (+27,5%), страхування кредитів (+113,9%), страхування від нещасних випадків (+76,1%), страхування медичних витрат (+49,0%). Водночас, спад чистих страхових премій спостерігався зі страхування вантажів та багажу (-21,4%) та страхування фінансових ризиків (-13,2%).

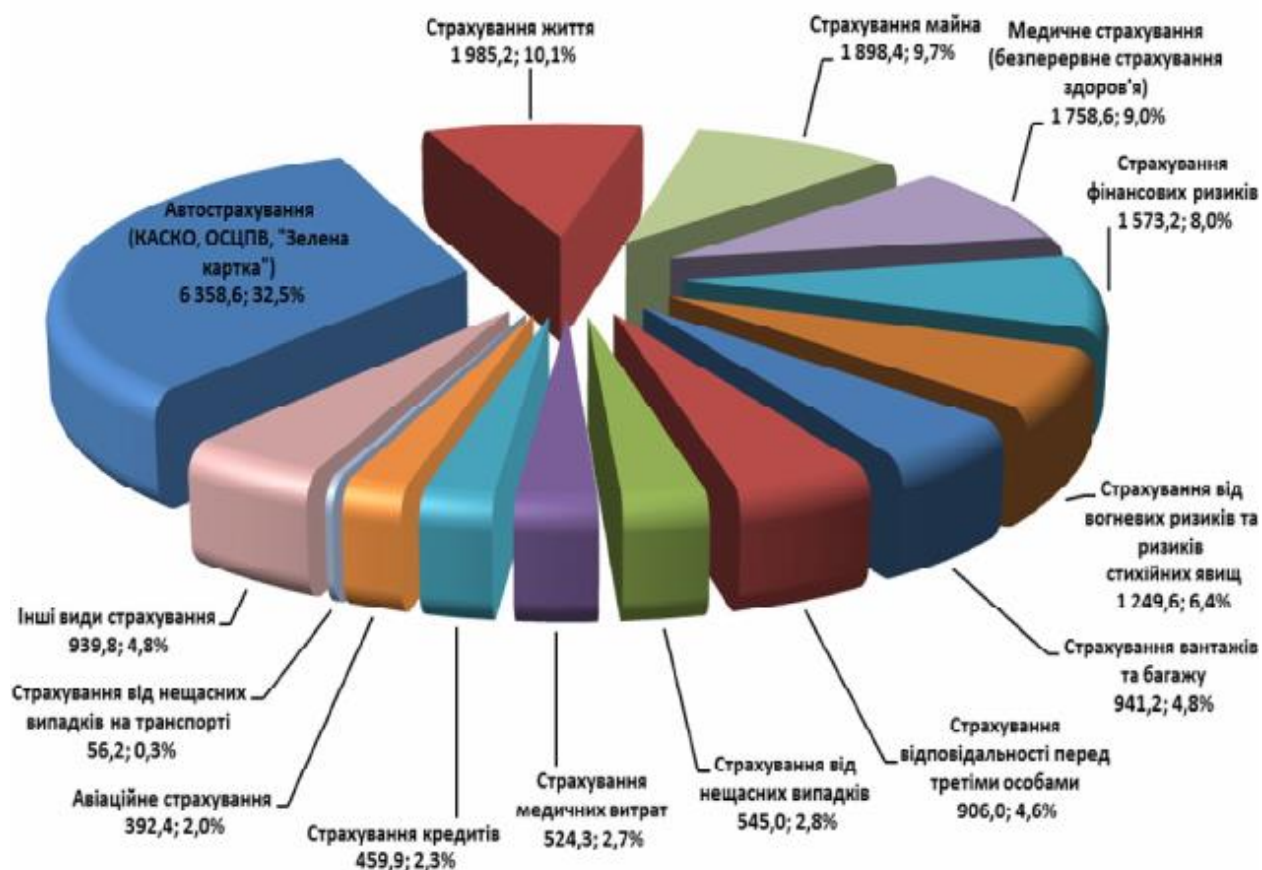

Рис.2.3 Структура чистих страхових премій за видами страхування станом на 30.09.2016 (млн. грн.) [48]

У структурі страхових премій за мінусом частки страхових премій, сплачених перестраховикам-резидентам, за видами страхування станом на 30.09.2016 найбільша питома вага належить таким видам страхування, як: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 6 358,6 млн. грн. (або 32,5%) (станом на 30.09.2015 даний показник становив 5 362,6 млн. грн. (або 32,0%)); страхування життя – 1 985,2 млн. грн. (або 10,1%) (станом на 30.09.2015 – 1 503,3 млн. грн. (або 9,0%)); страхування майна 1 898,4 млн. грн. (9,7%) (станом на 30.09.2015 даний показник становив 1 617,3 млн. грн. (або 9,7%)); страхування фінансових ризиків – 1 573,2 млн. грн. (або 8,0%) (станом на 30.09.2015 – 1 811,6 млн. грн. (або 10,8%)). Страхові виплати в розрізі видів страхування (обсяги, структура та темпи приросту) наведено в таблиці 2.6 та на рис. 2.4, 2.5, 2.6.

Рис. 2.4 Структура валових страхових виплат станом на 30.09.2015 та 30.09.2016[48]

Рис. 2.5 Структура чистих страхових виплат станом на 30.09.2015 та 30.09.2016[48]

Страхові виплати за видами страхування за 9 місяців 2015 – 2016 рр. (обсяги, структура та темпи приросту)

Види страхування	Страхові виплати, млн грн				Структура страхових виплат				Темпи приросту страхових виплат	
	Валові		Чисті		Структура валових виплат		Структура чистих виплат		валових	чистих
	9 міс 2015	9 міс 2016	9 міс 2015	9 міс 2016	9 міс 2015 %	9 міс 2016 %	9 міс 2015 %	9 міс 2016%	9 місяців 2016/9 місяців 2015 %	
Страховання життя	375,6	299,1	375,6	299,1	8,0	4,8	8,2	4,9	-20,4	-20,4
Види страхування, інші, ніж страхування життя, у т.ч.:	4 299	5 972	4 202	5 747	92,0	95	91	95,1	38,9	36,8
Добровільне особисте страхування	1 060	1 222	1 060	1 220	22,7	19	23	20,2	15,2	15,1
Добровільне майнове страхування	2 187	3 331	2 146	3 196	46,8	53	46	52,9	52,3	48,9
- в т.ч. страхування фінансових ризиків	341,0	647,0	331,3	539,4	7,3	10	7,2	8,9	89,7	62,8
Добровільне страхування відповідсті	36,7	67,9	36,7	67,5	0,8	1,1	0,8	1,1	85,0	83,9
Недержавне обов'язкове страхування	1 014	1 350	958,6	1 262	21,7	21,5	20,9	20,9	33,2	31,7
- в т.ч. страхування цивільної відповідсті власників транспортних засобів	989,0	1 302	933,7	1 214	21,2	20,8	20,4	20,1%	31,7	30,1
Державне обов'язкове страхування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
ВСЬОГО (всі види страхування)	4 674	6 271	4 577	6 046	100	100	100	100,0	34,2	32,1

Перерозподіл у структурі чистих страхових премій станом на 30.09.2016 порівняно з аналогічним періодом 2015 року відбувся на користь таких видів страхування, як: страхування життя (з 9,0% до 10,1%), страхування кредитів (з 1,3% до 2,3%), страхування від нещасних випадків (з 1,8% до 2,8%), страхування медичних витрат (з 2,1% до 2,7%). При цьому, у структурі чистих страхових премій відбулося зменшення з наступних видів страхування: страхування фінансових ризиків (з 10,8% до 8,0%), страхування вантажів та багажу (з 7,2% до 4,8%). Динаміка чистих страхових виплат за 9 місяців 2015-2016 рр. представлена в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка чистих страхових виплат за основними видами страхування за 9 місяців 2015-2016 рр.

Види страхування	9 місяців 2015	9 місяців 2016	Темпи приросту 9 місяців 2016/ 9 місяців 2015	
	млн. грн.		млн. грн.	%
Автострахування	2 247,6	2 666,8	419,2	18,7
Медичне страхування	861,3	947,5	86,2	10,0
Страхування кредитів	66,1	673,1	607,0	918,3
Страхування фінансових ризиків	331,3	539,4	208,1	62,8
Страхування життя	375,6	299,1	-76,5	-20,4
Страхування медичних витрат	113,6	155,9	42,3	37,2
Страхування майна	302,6	93,5	-209,1	-69,1
Страхування від ризиків стихійних явищ	59,6	56,4	-3,2	-5,4
Інші види страхування	220,2	614,6	394,4	179,1
Всього	4 577,9	6 046,3	1 468,4	32,1

Зростання обсягів чистих страхових виплат за 9 місяців 2016 року мало місце у більшості основних системоутворюючих видах страхування, водночас, виплати у страхуванні життя, страхуванні майна, страхуванні від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ зменшилися.

Збільшення чистих страхових виплат за 9 місяців 2016 року (+32,1%) відбулося за рахунок суттєвого збільшення чистих страхових виплат за договорами страхування кредитів на 607,0 млн. грн., автострахування – 419,2 млн. грн., страхування фінансових ризиків – 208,1 млн. грн.

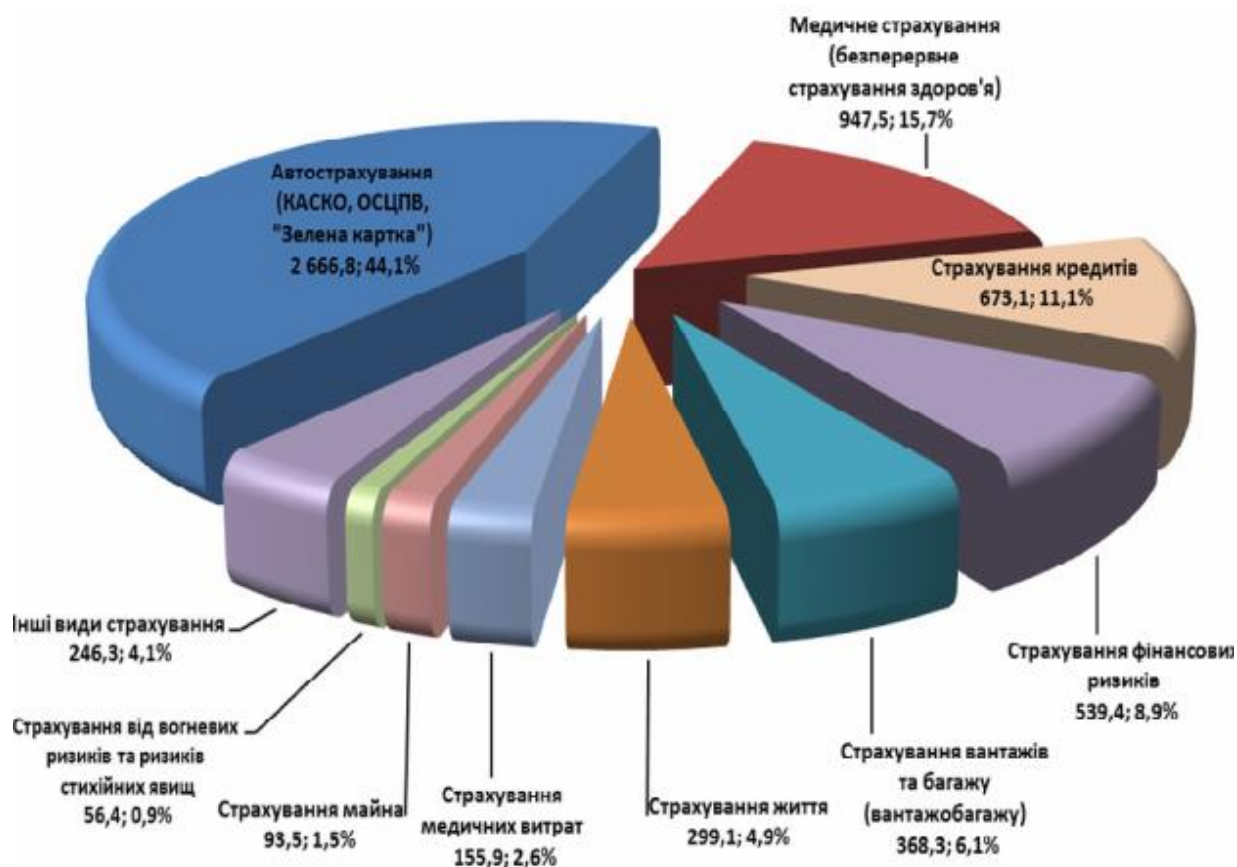

Рис.2.6 Структура чистих страхових виплат за видами страхування станом на 30.09.2016 (млн. грн.) [48]

У структурі чистих страхових виплат станом на 30.09.2016 найбільша питома вага страхових виплат припадає на такі види страхування, як: автостраховання (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 2 666,8 млн. грн. (або 44,1%) (станом на 30.09.2015 даний показник становив 2 247,6 млн. грн. (або 49,1%)); частка медичного страхування (безперервне страхування здоров'я) становить 947,5 млн. грн. (або 15,7%) (станом на 30.09.2015 – 861,3 млн. грн. (або 18,8%)); страхування кредитів – 673,1 млн. грн. (або 11,1%) (станом на 30.09.2015 – 66,1 млн. грн. (або 1,4%)); страхування фінансових ризиків – 539,4 млн. грн. (або 8,9%) (станом на 30.09.2015 – 331,3 млн. грн. (або 7,2%)); страхування вантажів та багажу (вантажобагажу) – 368,3 млн. грн. (або 6,1%) (станом на 30.09.2015 – 65,0 млн. грн. (або 1,4%)); страхування життя – 299,1 млн. грн. (або 4,9%) (станом на 30.09.2015 – 375,6 млн. грн. (або 8,2%)).

Структура чистих страхових виплат за 9 місяців 2016 року перерозподілилася на користь страхування кредитів (з 1,4% до 11,1%), страхування вантажів та багажу (з 1,4% до 6,1%), страхування фінансових ризиків (з 7,2% до 8,9%) за рахунок зменшення частки страхування майна (з 6,6% до 1,5%), автострахування (з 49,1% до 44,1%), страхування життя (з 8,2% до 4,9%), та медичного страхування (з 18,8% до 15,7%).

Рівень чистих страхових виплат та чисті страхові виплати за видами страхування за 9 місяців 2016 року в порівнянні з відповідним періодом 2015 року наведено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Рівень страхових виплат за видами страхування

Види страхування	Рівень страхових виплат			
	валових виплат		чистих виплат	
	станом на 30.09.2015	станом на 30.09.2016	станом на 30.09.2015	станом на 30.09.2016
Страхування життя	25,0%	15,1%	25,0%	15,1%
Види страхування, у тому числі:	21,3%	26,1%	27,6%	32,6%
Добровільне особисте страхування	43,9%	38,6%	46,0%	40,2%
Добровільне майнове страхування	16,9%	24,0%	25,1%	33,9%
- страхування фінансових ризиків	11,3%	26,0%	18,3%	34,3%
Добровільне страхування відповідальності	3,1%	4,7%	4,0%	6,2%
Недержавне обов'язкове страхування	27,5%	31,1%	27,6%	31,2%
- в тому числі страхування відповідальності власників транспортних засобів	33,2%	36,8%	33,5%	36,9%
ВСЬОГО (всі види страхування)	21,5%	25,2%	27,3%	30,9%

Рівень чистих страхових виплат із страхування кредитів станом на 30.09.2016 збільшився на 115,7 в.п. до рівня 146,4%; рівень чистих страхових виплат зі страхування наземного транспорту (КАСКО) зменшився на 3,7 в. п. до рівня 47,4%; рівень чистих страхових виплат із страхування фінансових ризиків збільшився на 16,0 в.п. до рівня 34,3%; рівень чистих страхових виплат зі страхування медичних витрат зменшився на 2,6 в.п. до рівня 29,7%; рівень чистих страхових виплат зі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів збільшився на 5,8 в.п. до рівня 27,8%; рівень чистих страхових виплат із страхування майна зменшився на 13,8 в.п. до рівня 4,9%.

Рівень чистих страхових виплат та чисті страхові виплати за видами страхування за 9 місяців 2015–2016 рр.

Види страхування	Чисті страхові виплати, млн.грн.		Рівень чистих страхових виплат, %	
	9 місяців 2015	9 місяців 2016	станом на 30.09.2015	станом на 30.09.2016
Страхування кредитів	66,1	673,1	30,7%	146,4%
Медичне страхування	861,3	947,5	59,7%	53,9%
Страхування наземного транспорту	1 313,9	1452,1	51,1%	47,4%
Обов'язкове страхування відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ)	793,	1001,2	36,9%	39,6%
Страхування фінансових ризиків	331,3	539,4	18,3%	34,3%
Страхування медичних витрат	113,6	155,9	32,3%	29,7%
Страхування транспортних засобів	140,6	213,5	22,0%	27,8%
Страхування життя	375,6	299,1	25,0%	15,1%
Страхування майна	302,6	93,5	18,7%	4,9%
Страхування від ризиків стихійних явищ	59,6	56,4	6,1%	4,5%
Інші види страхування	220,2	614,6	6,4%	16,3%

За договорами перестраховання ризиків за 9 місяців 2016 року українські страховики (цеденти, перестраховальники) сплатили часток страхових премій 8 460,6 млн. грн. (за 9 місяців 2015 року – 6 726,3 млн. грн.) (рис.2.7), з них:

- перестраховикам-нерезидентам – 3 204,8 млн. грн. (за 9 місяців 2015 року – 1 753,9 млн. грн.);

- перестраховикам-резидентам – 5 255,8 млн.грн. (за 9 місяців 2015 року – 4 972,4 млн. грн.). Загальна сума часток страхових виплат, компенсованих перестраховиками, становила 984,6 млн. грн. (за 9 місяців 2015 року – 792,7 млн. грн.), у тому числі компенсовано:

- перестраховиками-нерезидентами – 759,5 млн. грн. (за 9 місяців 2015 року – 695,8 млн. грн.);

- перестраховиками-резидентами – 225,1 млн. грн. (за 9 місяців 2015 року – 96,9 млн. грн.).

Структура вихідного перестраховання за видами страхування станом на 30.09.2016 зображена на рис.2.7.

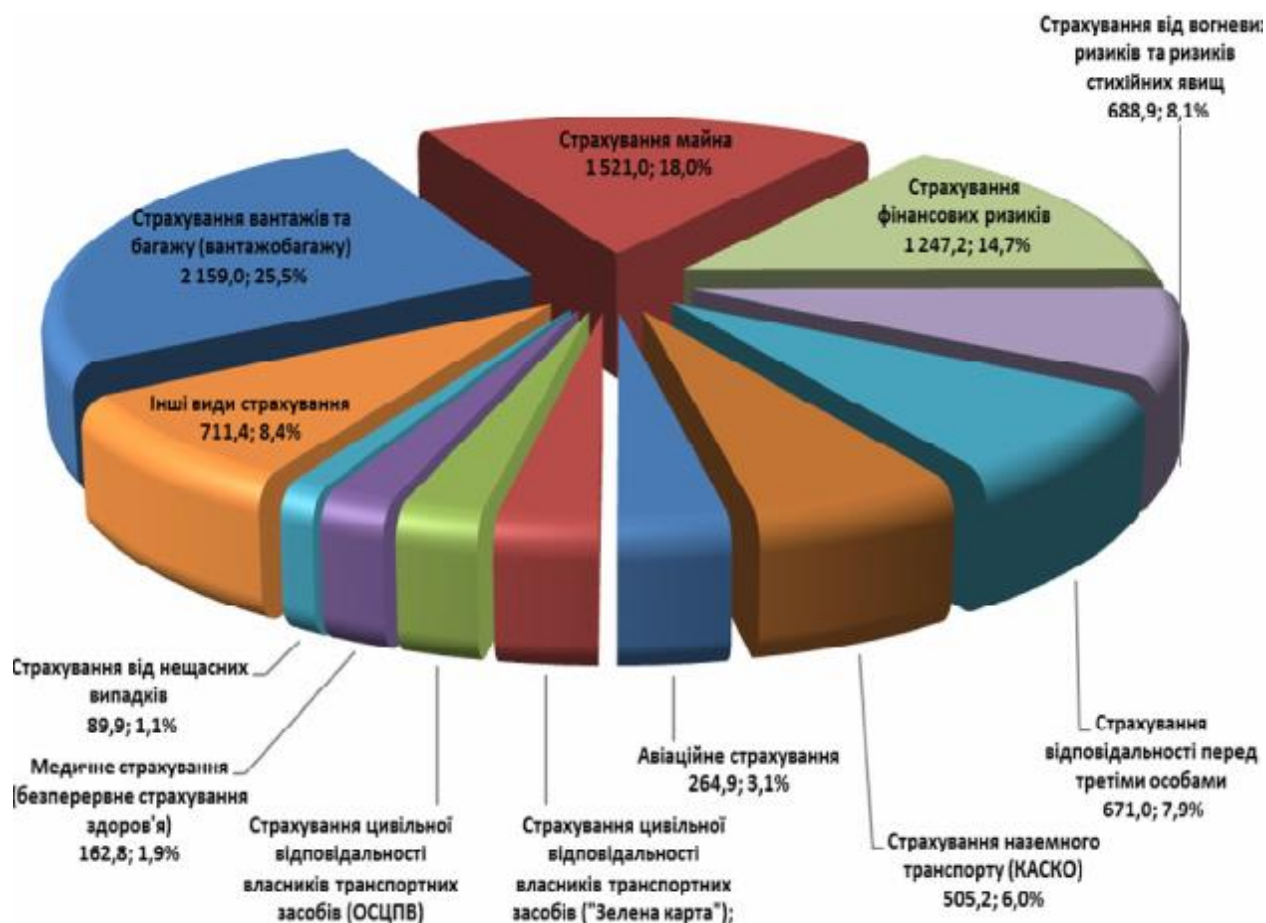

Рис. 2.7 Структура вихідного перестраховання за видами страхування станом на 30.09.2016 (млн. грн.) [48]

У структурі вихідного перестраховання станом на 30.09.2016 найбільше сплачено часток страхових премій за такими видами страхування, як: страхування вантажів та багажу (вантажобагажу) – 2 159,0 млн. грн. (або 25,5%) (станом на 30.09.2015 – 1 554,5 млн. грн. (або 23,1%)); страхування майна – 1 521,0 млн. грн. (або 18,0%) (станом на 30.09.2015 – 1 347,3 млн. грн. (або 20,0%)); страхування фінансових ризиків – 1 247,2 млн. грн. (або 14,7%) (станом на 30.09.2015 – 1 416,4 млн. грн. (або 21,1%)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – 688,9 млн. грн. (або 8,1%) (станом на 30.09.2015 – 610,9 млн. грн. (або 9,1%)); страхування відповідальності перед третіми особами – 671,0 млн. грн. (або 7,9%) (станом на 30.09.2015 – 360,7 млн. грн. (або 5,4%)); страхування наземного транспорту (КАСКО) – 505,2 млн. грн. (або 6,0%) (станом на 30.09.2015 – 360,9 млн.

грн. (або 5,4%)); авіаційне страхування – 264,9 млн. грн. (або 3,1%) (станом на 30.09.2015 – 227,3 млн. грн. (або 3,4%)).

Страхові премії сплачені на перестраховування станом на 30.09.2016 у порівнянні з відповідним періодом минулого року збільшились на 25,8% або на 1 734,3 млн. грн. Збільшення вихідного перестраховування відбулось майже по всіх видах страхування, окрім страхування фінансових ризиків (-11,9%).

У співвідношенні до валових страхових премій частка вихідного перестраховування станом на 30.09.2016 становила 34,1% (станом на 30.09.2015 – 31,0%) (рис.2.8.).

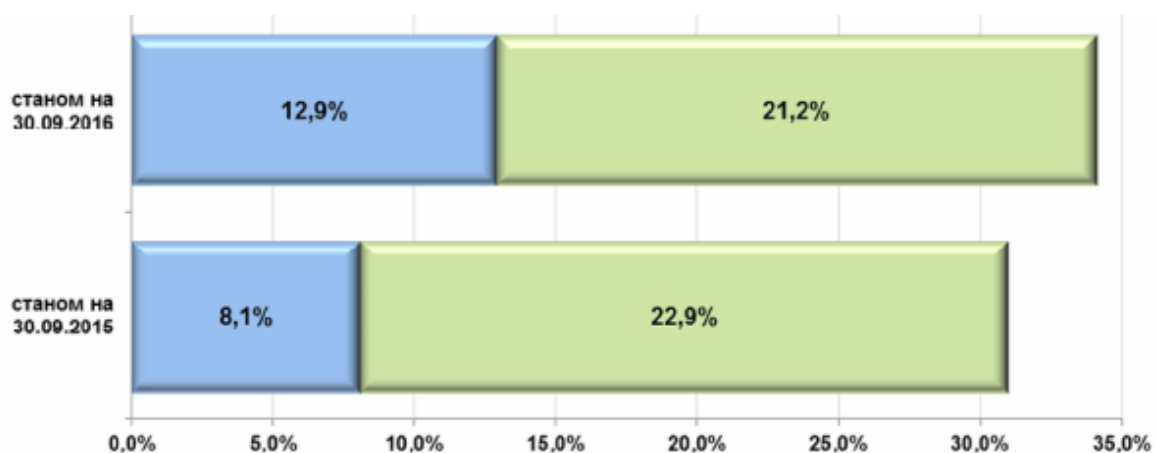

Рис. 2.8 Частки вихідного перестраховування у співвідношенні до валових страхових премій за 9 місяців 2015 – 2016 рр. [48]

На збільшення частки вихідного перестраховування за 9 місяців 2016 року вплинуло збільшення на 283,4 млн. грн. перестраховування в середині країни та збільшення на 1 450,9 млн. грн. операцій з перестраховування із страховиками-нерезидентами.

На рис.2.9 представлено структуру перестраховування ризиків у нерезидентів станом на 30.09.2016. Від загальної суми сплачених часток страхових премій на перестраховування нерезидентам найбільше сплачено до Великобританії – 18,9%, Китаю – 12,4%, Німеччини – 10,3%, Індії – 9,9%, Польщі – 8,2%, Швейцарії – 6,2% та Кореї – 6,1%.

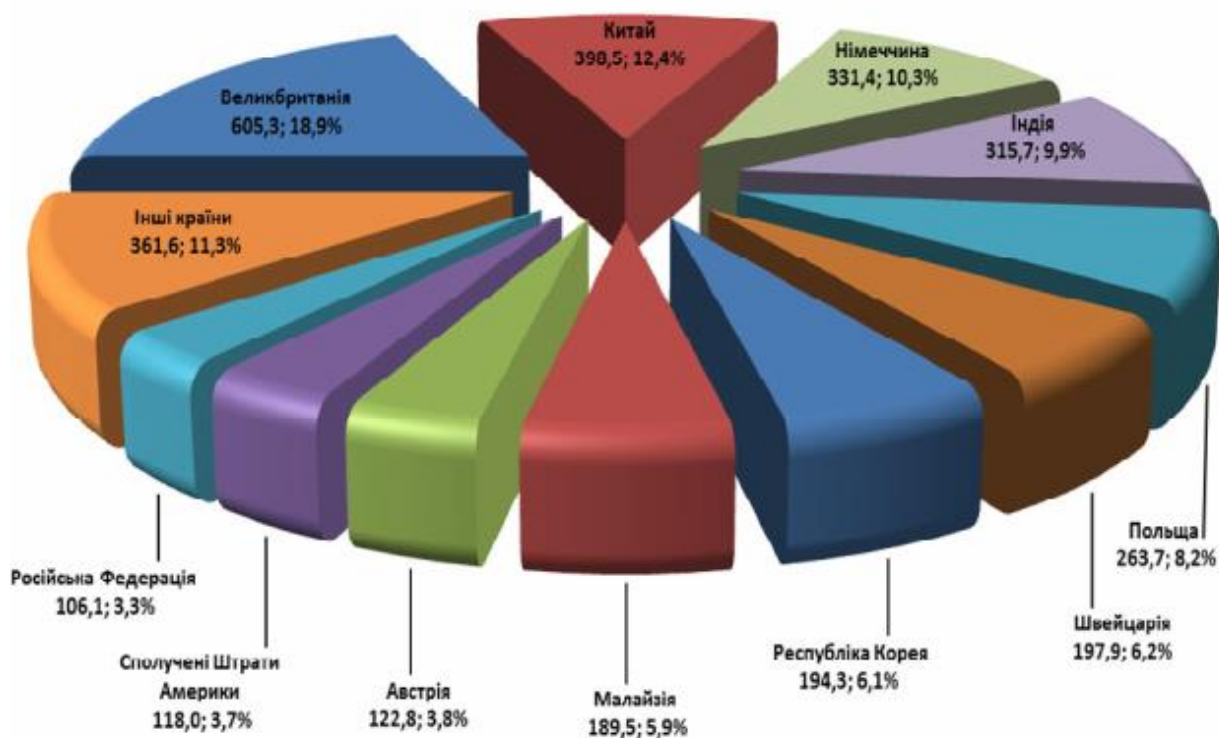

Рис. 2.9 Частка страхових платежів, яка належить перестраховику-нерезиденту, станом на 30.09.2016 (млн. грн.) [48]

Структура вихідного перестраховування станом на 30.09.2016 порівняно з аналогічним періодом 2015 року зазнала змін на користь таких країн, як: Китаю (з 0,2% до 12,4%), Індії (з 1,0% до 9,9%), Кореї (з 0,02% до 6,1%) за рахунок зменшення частки страхових платежів Німеччини (з 19,1% до 10,3%), Великобританії (з 27,4% до 18,9%), Російської Федерації (з 7,9% до 3,3%) та Швейцарії (з 9,6% до 6,2%).

Структура перестраховування ризиків у нерезидентів станом на 30.09.2016 має такий вигляд:

- Великобританія, займає 18,9% в загальній сумі перестраховування проти 27,4% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування зріс на 125,2 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 480,1 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 605,3 млн. грн.);

- Китай, займає 12,4% в загальній сумі перестраховування проти 0,2% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування зріс на 394,3 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 4,1 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 398,5 млн. грн.);

- Німеччина, займає 10,3% в загальній сумі перестраховування проти 19,1% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування зменшився на 3,8 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 335,2 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 331,4 млн. грн.);

- Індія, займає 9,9% в загальній сумі перестраховування проти 1,0% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування зріс на 298,9 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 16,8 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 315,7 млн. грн.);

- Польща, займає 8,2% в загальній сумі перестраховування проти 8,0% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування збільшився на 122,7 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 141,0 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 263,7 млн. грн.);

- Швейцарія, займає 6,2% в загальній сумі перестраховування проти 9,6% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування збільшився на 29,7 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 168,2 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 197,9 млн. грн.);

- Корея, займає 6,1% в загальній сумі перестраховування проти 0,02% станом на 30.09.2015. Обсяг перестраховування зріс на 193,9 млн. грн. (станом на 30.09.2015 – 0,4 млн. грн., станом на 30.09.2016 – 194,3 млн. грн.).

Динаміка активів та обсягів страхових резервів страховиків за 2013 – 2015 рр. та станом на 30.09.2016 зображена на рис. 2.10.

Рис. 2.10 Динаміка активів та обсягів страхових резервів страховиків за 2013–2015рр. та за 9 місяців 2016 р. (млн. грн.) [48]

На рис.2.11 відображена структура загальних активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів (ст. 31 Закону України «Про страхування»).

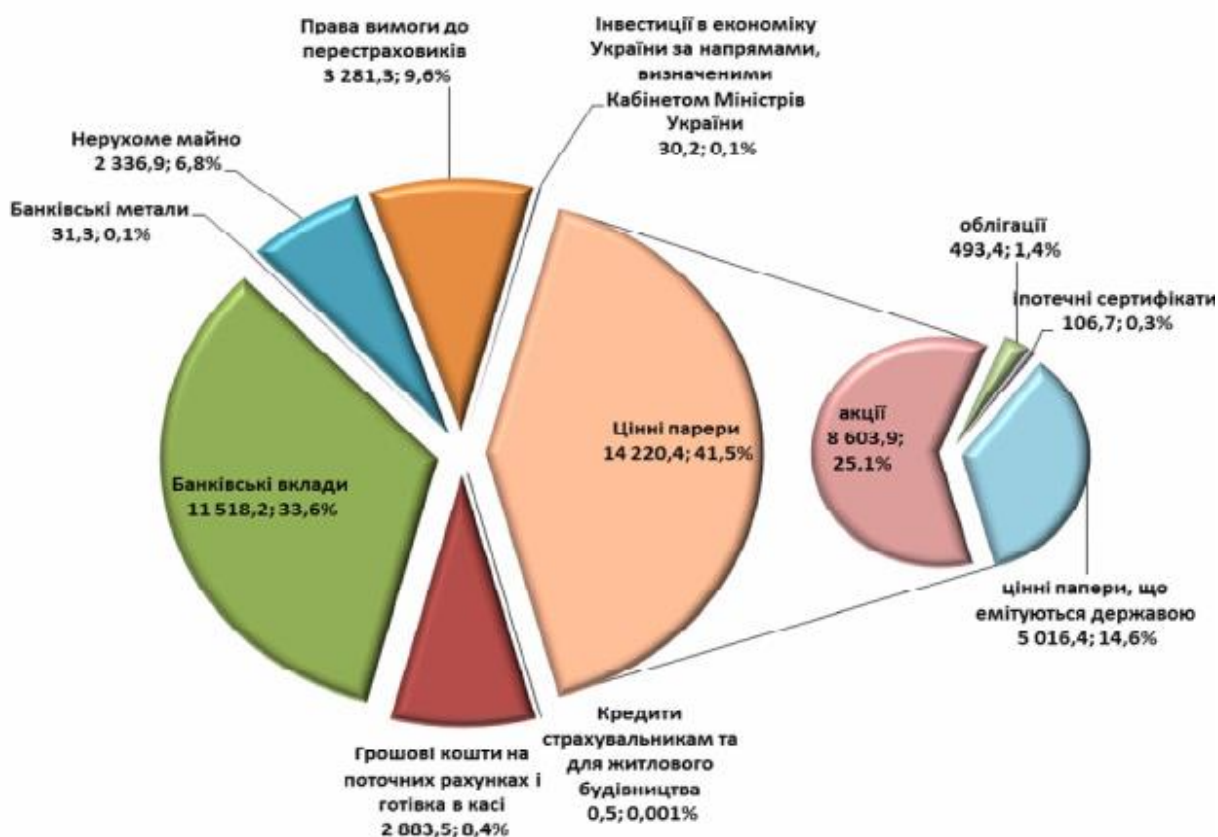

Рис. 2.11 Структура активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів (ст. 31 Закону України «Про страхування»), станом на 30.09.2016 (млн. грн.) [48]

У структурі активів, якими представлені технічні резерви та резерви зі страхування життя (таблиця 2.11), станом на 30.09.2016 у порівнянні з інформацією станом на 30.09.2015 відбулися такі зміни:

- на 218,0 млн. грн. (або на 2,6%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами), і становив 8 503,2 млн. грн. (або 43,9% від загального обсягу активів);

- на 2 672,9 млн. грн. (або на 119,0%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення цінними паперами, що емітуються державою, і становив 4 918,4 млн. грн. (або 25,4% від загального обсягу активів).

Таблиця 2.10

Активи страхових компаній

	Активи страховиків			
	млн. грн.		Структура активів	
	30.09.2015	30.09.2016	30.09.2015	30.09.2016
Загальні активи по балансу	60 588,9	55 377,2	X	X
Категорія активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування»				
Активи, у т.ч.:	37 682,7	34 302,2	100,0%	100,0%
1) грошові кошти на поточних рахунках	3 004,9	2 868,3	8,0%	8,4%
у тому числі 1.1) в іноземній валюті	852,7	652,3	2,3%	1,9%
2) банківські вклади (депозити)	11 405,4	11 518,2	30,3%	33,6%
у тому числі 2.1) в іноземній валюті	2 728,1	2 437,8	7,2%	7,1%
3) банківські метали	46,5	31,3	0,1%	0,1%
4) нерухоме майно	2 099,4	2 336,9	5,6%	6,8%
5) акції	14 202,3	8 603,9	37,7%	25,1%
6) облігації	677,0	493,4	1,8%	1,4%
7) іпотечні сертифікати	57,4	106,7	0,2%	0,3%
8) цінні папери держави	2 358,8	5 016,4	6,3%	14,6%
9) права вимоги до перестраховиків	3 809,2	3 281,3	10,1%	9,6%
у т.ч. 9.1) до перестраховиків-нерезидентів	2 374,9	2 466,9	6,3%	7,2%
10) інвестиції за напрямами КМУ *	12,4	30,2	0,03%	0,1%
у т.ч. 10.1) високотехнол-го устаткування;	10,3	0,4	0,03%	0,001%
10.2) розвиток інфрастр-ри туризму;	2,1	29,8	0,01%	0,1%
10.3) добування корисних копалин;	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
10.4) перероблення відходів	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
10.5) будівництво житла;	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
10.6) розвиток транспор. інфраструктури;	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
10.7) розвиток сектору зв'язку	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
10.8) розвиток іпотечного кредитування	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
11) кредити страхувальникам-громадянам	0,3	0,4	0,001%	0,001%
12) довгострокові кредити	0,1	0,1	0,0003%	0,0003%
13) готівка в касі	9,0	15,2	0,02%	0,04%

У структурі активів, якими представлені резерви зі страхування життя (таблиця 2.10), станом на 30.09.2016 у порівнянні з інформацією станом на 30.09.2015 відбулися такі зміни: на 284,1 млн. грн. (або на 8,8%) зменшився обсяг коштів у банківських вкладах (депозитах), і становив 2 957,5 млн. грн. (або 40,4% від загального обсягу активів, якими представлені резерви зі страхування життя).

У структурі активів, якими представлені технічні резерви (табл.2.11), відбулися такі зміни: на 502,1 млн. грн. (або на 10,0%) збільшився обсяг коштів у банківських вкладах (депозитах) і становив 5 545,7 млн. грн. (або 45,9% від загального обсягу активів, якими представлені технічні резерви).

Таблиця 2.11

Розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя

	Технічні резерви			
	млн грн		Структура активів	
	30.09. 2015	30.09. 2016	30.09. 2015	30.09. 2016
Сформовані страхові резерви	17 244,7	19 477,1	100%	100,0%
- у тому числі технічні резерви	11 042,4	11 980,8	64,0%	61,5%
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, представлені технічні резерви, у тому числі:	11466,1	12 073,3	100%	100,0%
1) грошові кошти на поточних рахунках	1 384,0	1 685,7	12,1%	14,0%
у тому числі 1.1) в іноземній валюті	288,3	338,1	2,5%	2,8%
2) банківські вклади (депозити)	5 043,6	5 545,8	44,0%	45,9%
у тому числі 2.1) в іноземній валюті	1 019,9	1 349,4	8,9%	11,2%
3) банківські метали	2,2	3,4	0,02%	0,03%
4) нерухоме майно	738,0	868,4	6,4%	7,2%
5) акції	794,5	75,7	6,9%	0,6%
6) облігації	87,2	58,4	0,8%	0,5%
7) іпотечні сертифікати	9,1	0,0	0,1%	0,0%
8) цінні папери держави	687,1	1 459,2	6,0%	12,1%
9) права вимоги до перестраховиків	2 714,6	2 347,7	23,7%	19,4%
у тому числі 9.1) до перестраховиків - нерезидентів	1 928,7	1 855,6	16,8%	15,4%
10) інвестиції в економіку України	0,1	15,9	0,001%	0,1%
у тому числі 10.1) впровадження високотехнологічного устаткування. енергозберігаючих технологій;	0,05	0,0%	0,0004%	0,0%
10.2) розвиток інфраструктури туризму;	0,05	15,9	0,0004%	0,1%
10.3) добування корисних копалин;	0,0	0,0	0,0%	0,0%
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва;	0,0	0,0	0,0%	0,0%
10.5) будівництво житла;	0,0	0,0	0,0%	0,0%
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг;	0,0	0,0	0,0%	0,0%
10.7) розвиток сектору зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0%	0,0%
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування	0,0	0,0	0,0%	0,0%
11) кредити страхувальникам-	0,0	0,0	0,0%	0,0%
12) довгострокові кредити для житлового будівництва	0,0	0,0	0,0%	0,0%
13) готівка в касі	5,7	13,2	0,05%	0,1%

На 366,9 млн. грн. (або на 13,5%) зменшився обсяг коштів, дозволених для представлення правами вимог до перестраховиків, і становив 2 347,7 млн. грн.

2.1.2. Аналіз ринку страхування кредитних ризиків в розрізі діяльності банківських установ

У «Звіті про фінансову стабільність» НБУ констатується, що збитки банків у 2016 році значно зменшилися, незважаючи на скорочення операційного прибутку. Основний фактор – зниження відрахувань у резерви під проблемні активи.

Банківська система вийшла на прибуток уперше за багато місяців. Проте це не переросло у стійку тенденцію. Прибутки по системі поки що дуже волатильні через те, що окремі великі банки формують резерви під проблемні кредити, перебуваючи на останньому етапі цього процесу. Формування резервів значно зросло у вересні, тож у підсумку за 9 місяців банки отримали збитки на суму 11.6 млрд. грн.

Подібні перепади можливі до кінця I кварталу 2017 року. По-перше, банки другої двадцятки, які пройшли діагностику, активно займатимуться резервуванням. По-друге, з наступного року починають діяти нові правила оцінки кредитного ризику, тому деякі банки можуть сформувати додаткові резерви. Визнання додаткового кредитного ризику не зобов'язує доформувати резерви за МСФЗ, але окремі банки намагаються вирівнювати резерви та обсяг визнаного кредитного ризику.

За результатами 9 місяців поточного року 35 зі 100 платоспроможних банків були збитковими. У 2015 році таких банків було 46 серед 117. Удвічі скоротилася кількість банків, що отримали операційний збиток до формування резервів. Кількість банків, що показали негативний чистий процентний дохід, упродовж року зменшилася з 7 до 4.

В НБУ прогнозують, що наступного року очікується вихід банківського сектору на прибутковий рівень. Формування резервів найбільшими банками практично завершено. Отже, переважну більшість негативних ефектів нинішньої кризи вже відображено у фінансовій звітності. Поступове зростання кредитних портфельів збільшить чистий процентний дохід. Окремі банки ще матимуть проблеми з операційною ефективністю, а їхні відрахування до резервів часом можуть перевищувати операційний прибуток. Тим не менше сектор у цілому в 2017 році має стати прибутковим.

Загалом діагностичне обстеження протягом 2015 – 2016 років пройшли банки, які сукупно займають більше 98% активів сектору. Результати цьогорічної діагностики, як і минулорічної, виявили неадекватне відображення банками реальної якості кредитного портфеля та визнання кредитних ризиків.

У 2016 році банки за підсумками діагностичного обстеження мали дефіцит капіталу, проводили капіталізацію відповідно до програм НБУ. Статутний капітал із початку року зріс майже на чверть, зокрема в результаті конвертації субординованого боргу. Обсяг останнього, що враховується в регулятивному капіталі, за 9 місяців 2016 року зменшився на 46%, а питома вага в ньому скоротилася вдвічі – з 38% до 19%. Показник адекватності капіталу почав зростати. Капітал наразі розподілений нерівномірно: на ринку є банки, що потребують додаткового капіталу, і такі, які мають його надлишок, показник адекватності капіталу по системі дещо знизиться в першій половині 2017 року після того, як банки другої та третьої двадцятки приведуть резерви у відповідність до результатів діагностичного обстеження, а оцінку кредитного ризику – до вимог нового Положення. В цілому ситуація з якістю кредитного портфеля стабілізувалася, і протягом 2017 року очікується поступове зниження частки проблемних кредитів. Від початку 2017 року запроваджуються нові правила оцінки банками кредитного ризику. Новий документ розроблено з метою усунення ряду суттєвих прогалин у поточних регуляціях, які давали змогу банкам суттєво занижувати частку проблемних кредитів та обсяги кредитного ризику за активами. За попередніми оцінками НБУ, ефект нової постанови буде максимально близьким до результатів діагностичного обстеження 60-ти банків, проведеного протягом 2015 та 2016 років.

Таким чином, запровадження нових правил не викличе необхідності додаткового залучення капіталу майже для всіх банків, які докапіталізувалися за результатами діагностичного обстеження. Малим банкам, які ще не проходили діагностичного обстеження та не мають затверджених програм капіталізації, буде надано перехідний період для докапіталізації, якщо перехід на нові правила виявить потребу в додатковому капіталі Рейтинг найбільш збиткових і прибуткових банків за 9 місяців у (таблиці 2.12-2.13).

Таблиця 2.12

ТОП-25 збиткових банків у 2016 році, тис.грн

№	Назва банку	Фінансовий результат
1	Приватбанк	-135 309 076
2	Укрсоцбанк	-10 366 699
3	ВТБ Банк	-6 320 416
4	Промінвестбанк	-4 227 141
5	Альфа-Банк	-4 094 773
6	Сбербанк	-2 817 967
7	БМ Банк	-1 759 159
8	Укрексімбанк	-1 011 106
9	Укрсиббанк	-993 968
10	Правекс-Банк	-588 380
11	Діамантбанк	-573 016
12	Місто Банк	-318 730
13	Апекс-Банк	-245 613
14	Кредит Дніпро	-120 594
15	Фінбанк	-86 206
16	Глобус	-84 003
17	Кліринговий дім	-83 243
18	Європромбанк	-76 101
19	РВС Банк	-69 876
20	Гефест	-40 107
21	Акордбанк	-39 720
22	Новий	-26 230
23	Юнекс Банк	-16 268
24	Фамільний	-6 775
25	Портал	-6 224

Найбільші збитки в банківській системі зафіксували Приватбанку (-135,3 млрд грн); Укрсоцбанк (-10,37 млрд грн); ВТБ Банк (-6,32 млрд грн); Промінвестбанк (-4,23 млрд грн); Альфа-Банк (-4,1 млрд грн); Сбербанк (-2,82 млрд грн); БМ Банк (-1,76 млрд грн); Укрексімбанк (-1,01 млрд грн); Укрсиббанк (-993,9 млн грн); Правекс-Банк (-558,4 млн грн); Діамантбанк (-573 млн грн); Місто Банк (-318,7 млн грн); Апекс-Банк (-245,6 млн грн); «Кредит Дніпро» (-120,6 млн грн); Фінбанк (-86,2 млн грн). Водночас найбільші прибутки задекларували Райффайзен Банк Аваль (3,82 млрд грн); Сітібанк (1,44 млрд грн); ОТП Банк (962 млн грн); Креді Агріколь (807,8 млн грн); ІНГ Банк (791,1 млн грн); Ощадбанк (468,2 млн грн); ПУМБ (367 млн грн); Прокредит Банк (300,6 млн грн); Укргазбанк (293,7 млн грн).

Таблиця 2.13

ТОП-25 прибуткових банків у 2016 році, тис.грн

№	Назва банку	Фінансовий результат
1	Райффайзен Банк Аваль	3 820 644
2	Сітібанк	1 437 499
3	ОТП Банк	962 010
4	Креді Агріколь	807 786
5	ІНГ Банк	791 103
6	Ощадбанк	768 169
7	ПУМБ	367 011
8	Прокредит Банк	300 648
9	Укргазбанк	293 681
10	Кредобанк	263 676
11	А-Банк	118 407
12	Дойче Банк ДБУ	112 796
13	Восток	95 383
14	Універсал Банк	77 141
15	Полтава-банк	74 322
16	Південний	68 949
17	ВіЕс Банк	63 605
18	Кредит Європа Банк	60 726
19	СЕБ Корпоративний	57 882
20	Банк 3 / 4	56 034
21	Ідея Банк	53 340
22	Альянс	50 036
23	Кристалбанк	48 675
24	Авангард	48 561
25	МІБ	42 665

У зобов'язаннях банків збільшується частка внутрішніх ресурсів, передусім депозитів корпорацій, які за обсягом практично наздогнали вклади домогосподарств. Банки продовжують конвертувати зовнішній субординований борг та міжбанківські кредити в капітал, задовольняючи вимоги докапіталізації. Зовнішні зобов'язання втрачають вагу в ресурсах банків, і ця тенденція триватиме.

Основна тенденція цього року – значне збільшення обсягів депозитів корпорацій у пасивах банків. Оздоровлення фінансів державних підприємств та відновлення діяльності експортерів у другій половині року привело до зростання вкладів бізнесу в іноземній валюті. Його темп за перші три квартали становив 12%, перевищивши гривневі депозити, обсяги яких збільшилися на 8%. На початок жовтня питома вага коштів нефінансових корпорацій у депозитах в українських

банках була найвищою серед європейських країн. Частки суб'єктів господарювання та фізичних осіб у зобов'язаннях майже зрівнялися. Короткострокові вклади досі домінують у структурі зобов'язань банків. 68% коштів населення становлять депозити на вимогу і терміном до одного року. Поступово середній термін дії вкладів населення зростає. Частка нових депозитів терміном понад 6 місяців зросла з 23% у грудні 2015 року до 29% у вересні нинішнього. На кінець III кварталу 2016 року частка коштів НБУ у банківських пасивах становила 2.5%.

Таблиця 2.14

Резерви ТОП-30 банків-кредиторів юрисіб

№	Назва банку	кредити до форм. резервів, тис.грн	співвіднош.резервів до портфелю	фінрезультат у 2016 р.тис.грн
1	Сітібанк	4 763 362	0.4%	1 437 499
2	ІНГ Банк	12 383 158	2,0%	791 123
3	Метабанк	7 454 184	3,1%	25 727
4	Банк інвест і заощадж.	4 281 212	3,3%	7 782
5	Восток	5 132 268	3,9%	95 383
6	Індустріалбанк	2 146 387	4,6%	94
7	Прокредит Банк	8 139 344	5,3%	300 648
8	Таскомбанк	5 699 855	6,2%	5 764
9	Кредобанк	3 718 216	8,5%	263 676
10	Південний	14 676 805	9,2%	68 948
11	Діамантбанк	4 027 242	12,4%	-573 016
12	Укрсиббанк	18 416 504	12,5%	-993 968
13	МІБ	2 465 133	14,5%	42 665
14	Укргазбанк	22 618 765	15,1%	293 681
15	Креді Агріколь Банк	16 877 104	19,5%	807 786
16	Кредит Дніпро	5 588 301	23,3%	-120 594
17	ПУМБ	27 881 470	23,5%	367 011
18	Універсал Банк	2 042 781	24,4%	77 141
19	Альфі-Банк	27 759 349	26,5%	-4 094 773
20	Сбербанк	50 199 430	33,5%	-2 817 967
21	Райффайзен Банк	34 837 671	34,4%	3 820 644
22	ОТП Банк	16 784 057	37,2%	962 010
23	Піреус Банк	1 585 400	38.0%	4 047
24	Ощадбанк	110 711 723	42,8%	468 169
25	Укрексімбанк	102 756 469	43,3%	-1 011 106
26	Промінвестбанк	50 063 533	45,8%	-4 227 141
27	ВТБ Банк	37 306 719	67,2%	-5 320 416
28	БМ Банк	2 058 551	76,8%	-1 759 159
29	Приватбанк	182 467181	80,8%	-135 309 076
30	Укрсиббанк	21 324 927	87,5%	-10 366 699

Джерело: Finbalance на основі даних НБУ

За результатами 2016 року в трьох банків процентні витрати перевищили їх процентні доходи: в банку «Кредит Дніпро» (на 214,1 млн грн), БМ Банку (на 45,4 млн грн); Фінбанку (на 83 тис грн). За даними НБУ, в IV кварталі 2016 року борг Діамантбанку перед НБУ збільшився на 230,3 млн грн – до 631,5 млн грн. Борг Приватбанку зменшився на 3 млрд грн (до 18 млрд грн); Ощадбанку – на 891 млн грн (до 2,56 млрд грн); Промінвестбанку – на 697 млн грн (до 912,2 млн грн); Платинум Банку – на 81,1 млн грн (до 257,1 млн грн); Укргазбанку – на 23,5 млн грн (до 575 млн грн); Укрексімбанку – на 2,3 млн грн (до 659 тис грн).

Таблиця 2.15

Резерви ТОП-30 банків-кредиторів населення

№	Назва банку	кредити до форм. резервів, тис. грн	співвіднош.резервів до портфелю	фінрезультат у 2016 р.тис.грн
1	Таскомбанк	272 832	5,4%	5 764
2	Місто Банк	509 561	8,3%	-318 730
3	Аркада	386 673	8,4%	9 726
4	Ідея Банк	2 131 781	8,6%	53 340
5	Креді Агріколь Банк	2 163 912	10,1%	807 786
6	Кредобанк	2 656 138	17,5%	263 676
7	А-Банк	2 509 837	17,7%	118 407
8	Форвард	1 480 040	20,8%	6 247
9	Південний	354 772	26,9%	68 949
10	Укрсоцбанк	28 904 428	28,1%	-10 366 699
11	Альфа-Банк	7 296 301	28,2%	-4 094 773
12	Метабанк	866 748	32,4%	25 727
13	Прокредит Банк	303 878	37,0%	300 648
14	Приватбанк	33 231 475	40,7%	-136 309 076
15	Марфін Банк	867 251	41,7%	23 436
16	Універсал Банк	3 122 220	43,1%	77 141
17	ОТП Банк	8 348 413	44,1%	962 010
18	БМ Банк	674 156	49,6%	-1 759 159
19	Укрсиббанк	9 054 579	49,7%	-993 968
20	Ощадбанк	6 088 029	52,2%	468 169
21	ПУМБ	7 382 386	53,5%	367 011
22	ВТБ Банк	1 105 294	58,0%	-6 320 416
23	Кредит Дніпро	557 343	61,7%	-120 594
24	ВіБс Банк	1 337 563	67,3%	63 605
25	Райффайзен Банк	18 801 872	72,5%	3 820 644
26	Укргазбанк	5 436 259	78,0%	293 681
27	Сбербанк	1 974 021	82,0%	-2 817 967
28	Правекс-Банк	2 191 718	83,0%	-588 380
29	Укрексімбанк	1 133 388	84,9%	-1 011 106
30	Піреус Банк	693 160	87,2%	4 047

Джерело: Finbalance на основі даних НБУ

Зовнішнє фінансування перестає бути істотним фактором у фондуванні українських банків. Валовий зовнішній борг банків із початку 2016 року скоротився на 2.3 млрд. дол. США до 10.5 млрд. дол. США, питома вага субординованого боргу у зобов'язаннях банків скоротилася майже вдвічі до 3%.

Таблиця 2.16

Основні показники діяльності банків України впродовж 2013-2016 рр.
(млн.грн)

№ з/п	Показник	на 01.01. 2014 р.	на 01.01. 2015 р.	на 01.01. 2016 р.	на 01.04. 2016 р.	на 01.07. 2016 р.
1	Кількість діючих банків	180	163	117	111	102
2	Активи банків	1278095	1316852	1254390	1299063	1260617
3	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1408688	1520817	1571753	1624323	1572028
4	Кредити надані	911402	1006358	965090	983944	907955
	з них кредити надані СГ	698777	802582	805620	805622	746876
5	Кредити надані фізичним особам	167773	179040	150960	150957	138940

Кредити домогосподарствам на споживання та на нерухомість скоротилися за фіксованим курсом на 5% та 17% відповідно. Високі відсоткові ставки та низька платоспроможність населення стримують кредитування домогосподарств. Унаслідок цього частка фізичних осіб у кредитному портфелі банків скоротилася з 21% у 2013 році до 16.2% на кінець III кварталу 2016 р.

Знецінення гривні зумовило погіршення фінансового становища багатьох компаній та значне зростання боргового навантаження. У 2014 – 2015 роках у більшості галузей показник “Чистий борг/ЕВІТДА” перевищив прийнятний рівень 2.5 – 3.0.

В 2016 році спостерігається зростання обсягів активів в системно важливих банків (рис. 2.12). Так, в порівнянні з аналогічним показником минулого періоду активи Приватбанку зросли на 12,4%, Ощадбанку на – 22,3%, Укрексімбанку на – 9,4%. Зобов'язання також зросли. Зокрема, в порівнянні з аналогічним показником минулого року зобов'язання Приватбанку зросли на 11,6%, Ощадбанку на – 26,3%, Укрексімбанку на – 10,3%.

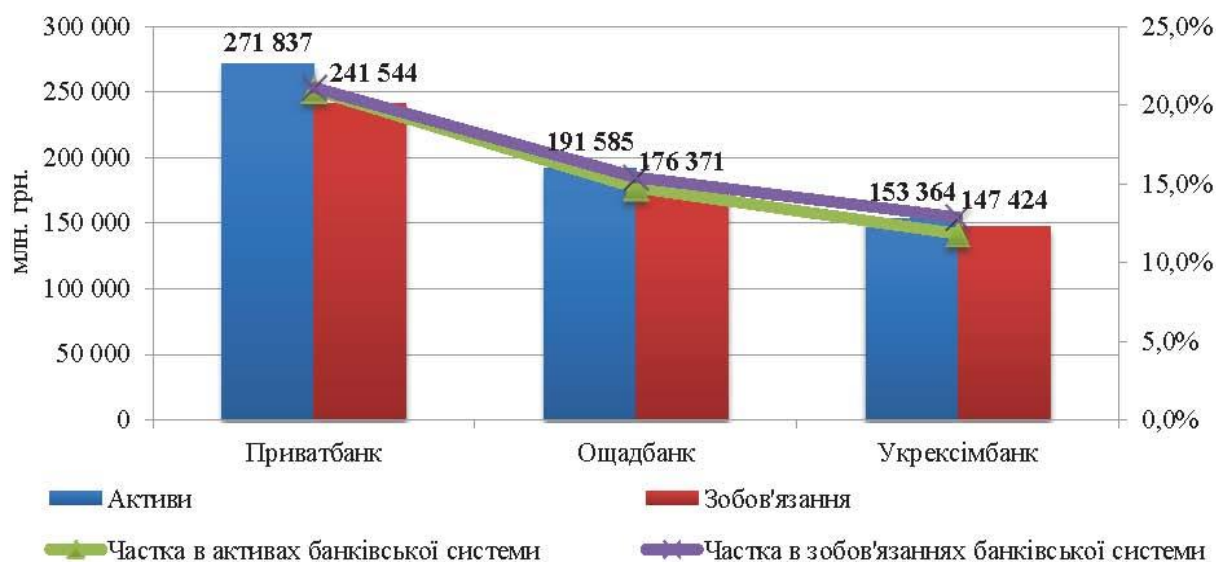

Рис. 2.12 Концентрація активів та зобов'язань системно важливих банків України станом на 01.10.2016 року

Джерело: побудовано за даними [27, 28, 29]

Основним ризиком для фінансової стабільності у короткостроковій перспективі є невиконання окремими великими банками програм капіталізації за результатами діагностичного обстеження.

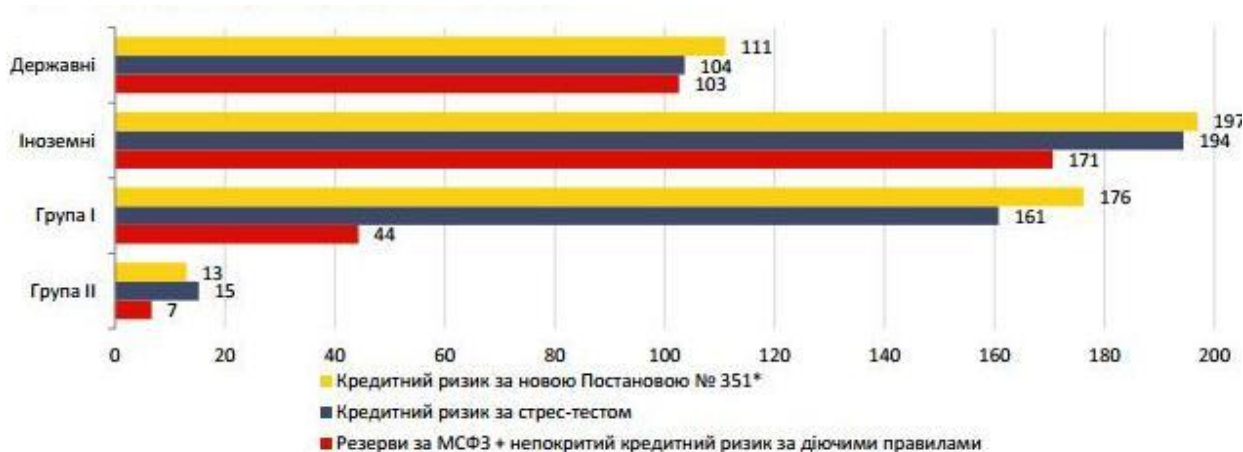

Рис. 2.13 Оцінений кредитний ризик для груп банків, млрд.грн.*

*Попередні оцінки, які було уточнено.

Джерело: НБУ станом на 01.10.2016 по банкам, що пройшли діагностику

Таблиця 2.17

Активи ТОП-50 банків у 2016 році

	місце на 01.01. 2017	місце на 01.01. 2016	дина міка	Усього активів на 01.01.2017, тис грн	Динаміка загальних активів (у гривн.екв.)		Динаміка гривневих активів		Динаміка валютних активів	
					тис грн	%	тис грн	%	тис дол	%
Приватбанк	1	1	0	220 017 621	-44 868 658	-16,9%	37 717 260	24,8%	-3 587 404	-76,5%
Ощадбанк	2	2	0	210 099 278	50 709 927	31,8%	10 470 784	9,5%	1 240 548	60,8%
Укресімбанк	3	3	0	160 303 832	19 018 392	13,5%	11 948 339	23,9%	-186 232	-4,9%
Райффайзен Банк Аваль	4	6	2	55 999 735	4 760 385	9,3%	8 479 151	24,1%	-215 417	-32,1%
Укргазбанк	5	10	5	53 681 058	12 125 718	29,2%	5 157 337	20,9%	173 541	24,6%
Сбербанк	6	5	-1	48 355 811	-3 450 753	-6,7%	94 061	0,9%	-330 535	-19,4%
Укрсиббанк	7	7	0	45 367 425	1 949 215	4,5%	924 659	3,8%	-54 576	-6,9%
ПУМБ	8	11	3	44 552 608	6 908 516	18,4%	4 823 385	26,8%	-19 413	-2,4%
Укрсоцбанк	9	4	-5	41 800 097	-12 419 064	-22,9%	-1 569 405	-6,1%	-538 970	-45,2%
Альфа-Банк	10	8	-2	38 953 914	-3 409 217	-8,0%	-1 002 493	-5,8%	-211 702	-20,2%
Промінвестбанк	11	9	-2	34 323 896	-7 328 433	-17,6%	-4 702 746	-34,2%	-232 873	-20,0%
Креді Агріколь	12	13	1	29 895 180	6 656 664	28,6%	3 831 337	29,4%	53 963	12,7%
ОТП Банк	13	14	1	24 831 464	3 676 999	17,4%	4 681 207	37,1%	-78 695	-22,1%
Південний	14	15	1	20 674 605	1 030 328	5,2%	877 342	11,0%	-51 299	-10,6%
ВТБ Банк	15	12	-3	20 640 072	-4 976 786	-19,4%	-1 503 317	-12,6%	-194 782	-34,1%
Сітібанк	16	16	0	19 459 670	3 374 505	21,0%	2 942 626	22,9%	-51	0,0%
ІНГ Банк	17	17	0	17 358 491	2 254 939	14,9%	3 762 805	93,5%	-109 626	-23,7%
Прокредит Банк	18	20	2	12 117 205	4 332 062	55,6%	2 870 806	57,3%	40 171	34,7%
Кредобанк	19	19	0	11 004 498	2 732 214	33,0%	1 593 772	31,8%	25 949	19,1%
Мегабанк	20	18	-2	9 117 166	234 525	2,6%	357 681	8,9%	-28 407	-14,0%
Кредит Дніпро	21	22	1	8 279 153	743 741	9,9%	1 071 898	34,1%	-33 529	-18,3%
Таскомбанк	22	30	8	8 128 414	4 314 743	113,1%	2 988 402	166,1%	38 932	46,4%
Восток	23	25	2	7 764 880	1 183 562	18,0%	1 118 225	37,2%	-15 086	-10,1%

Продовж.табл.2.17

	місце на 01.01. 2017	місце на 01.01. 2016	дина міка	Усього активів на 01.01.2017, тис грн	Динаміка загальних активів (у гривн.екв.)		Динаміка гривневих активів		Динаміка валютних активів	
					тис грн	%	тис грн	%	тис дол	%
Універсал Банк	26	26	0	5 093 902	-707 746	-12,2%	-10 714	-0,5%	-43 281	-28,8%
Банк інвест. та заощадж.	27	28	1	4 580 484	-865 247	-15,9%	-763 267	-38,9%	-20 776	-14,3%
Правекс-Банк	28	29	1	4 403 518	-537 119	-10,9%	-584 691	-15,1%	-3 475	-7,8%
ВіЕс Банк	29	31	2	3 909 280	243 269	6,6%	-81 502	-4,6%	2 657	3,4%
Марфін Банк	30	37	7	3 538 747	407 994	13,0%	335 895	18,2%	-3 635	-6,8%
Ідея Банк	31	41	10	3 356 235	568 363	20,4%	517 346	21,0%	295	2,2%
Піреус Банк	32	35	3	3 328 652	156 064	4,9%	372 430	32,7%	-17 895	-21,1%
А-Банк	33	33	0	3 256 760	-76 054	-2,3%	937 835	49,7%	-44 363	-73,6%
Кліринговий дім	34	39	5	2 843 329	-20 136	-0,7%	-707 928	44,8%	3 580	1,9%
Індустріалбанк	35	40	5	2 783 019	-55 169	-1,9%	-42 064	-2,7%	-6 755	-12,6%
Дойче Банк ДБУ	36	49	13	2 466 170	817 747	49,6%	77 405	5,1%	26 519	438,3%
Кредит Європа Банк	37	45	8	2 242 986	168 412	8,1%	279 491	72,7%	-12 348	-17,5%
БТА Банк	38	42	4	2 192 161	-248 683	-10,2%	-199 698	-9,2%	-3 163	-27,3%
СЕБ Корпоративний	39	60	21	1 996 473	971 698	94,8%	430 593	57,3%	18 567	163,4%
Форвард	40	48	8	1 938 379	288 030	17,5%	236 413	14,7%	1 719	112,4%
Аркада	41	32	-9	1 919 544	-1 671 483	-46,5%	-1 672 009	-46,6%	-8	-3,5%
Полтава-банк	42	51	9	1 836 539	300 654	19,6%	250 477	17,7%	1 258	25,1%
Місто Банк	43	44	1	1 798 579	-405 324	-18,4%	-88 421	-6,0%	-15 224	-50,0%
БМ Банк	44	36	-8	1 752 468	-1 403 199	-44,5%	-890 907	-56,9%	-26 611	-40,2%
Глобус	45	53	8	1 498 815	143 037	10,6%	136 041	13,4%	-1 405	-9,9%
Львів	46	52	6	1 470 647	83 552	6,0%	95 809	13,2%	-3 689	-13,4%
Експрес-Банк	47	50	3	1 408 493	-150 177	-9,6%	-33 276	-2,9%	-6 228	-37,9%
Авангард	48	78	30	1 332 940	876 200	191,8%	685 562	272,3%	6 009	70,4%
Новий	49	43	-6	1 316 769	-949 210	-41,9%	-525 860	-38,0%	-19 875	-54,2%
Перший інвестиційний	50	54	4	1 282 961	36 230	2,9%	152 708	19,6%	-6 575	-33,7%

Джерело: розрахунки Finbalance на основі даних НБУ

Рис.2.14 Динаміка кредитів за 2008–2016 рр. [48]

У 2009 р. прострочена заборгованість зросла у два рази та сягала 18,2 млрд. грн., а в 2010 р. вона збільшилась на 289% та дорівнювала 70,2 млрд. грн. До 2015 р. обсяг проблемної заборгованості змінювався незначними коливаннями. Стрімке збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банку в 2015 р. зумовлене високою економіко-політичною нестабільністю, у тому числі девальвацією національної валюти, що значно вплинуло на платоспроможність позичальників банку.

Із початку року обсяг проблемної заборгованості відносно минулого року збільшився майже на 200% та дорівнював 135,9 млрд. грн. Зміни в економіці можуть призвести до появи труднощів з обслуговуванням позичальників кредитних зобов'язань, що негативно вплине на ліквідність та капіталізацію банківських установ. Дані фактори призвели до нездатності багатьох позичальників вчасно виконувати свої зобов'язання, а це вплинуло на зростання проблемної заборгованості в Україні впродовж 2014–2016 рр. (рис.2.16).

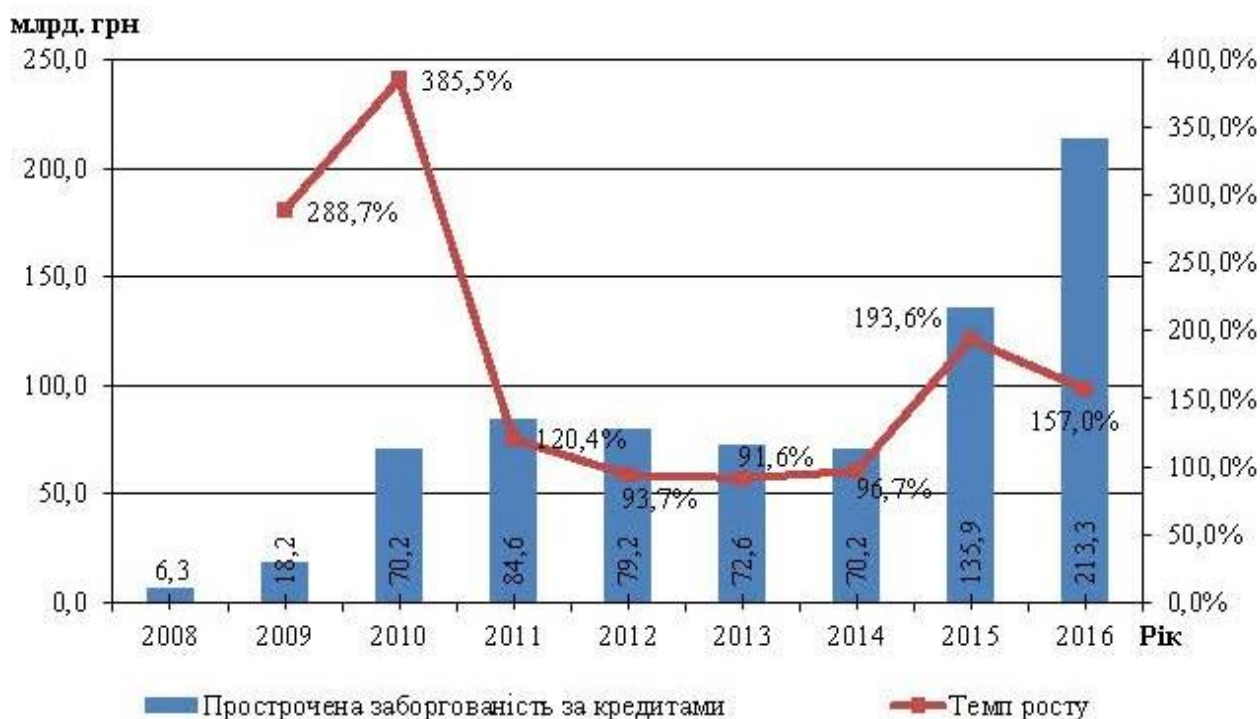

Рис. 2.15 Прострочена заборгованість за кредитами впродовж 2008–2016 рр.

[48]

Проаналізуємо частку резервів за активними операціями та частку простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків (рис.2.16).

Рис.2.16 Динаміка частки резервів за активними операціями та частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків [48]

Зміни 2009–2010 рр. були пов'язані як зі зростанням абсолютної суми простроченої заборгованості, так і з поступовим зменшенням обсягу кредитного портфеля внаслідок практично повного припинення видачі нових кредитів. У 2010 р зростання простроченої заборгованості істотно сповільнилося і не перевищувало 8% у квартал, а починаючи з жовтня 2010 р. практично припинилося. Це пояснюється, з одного боку, початком стабілізації економіки, а з іншого – активізацією угод із продажу кредитних портфелів і першими кроками банків у напрямі відновлення кредитування. При цьому найбільш активно нарощували кредитний портфель банки з українським капіталом, що входять до складу фінансово-промислових груп.

Аналізуючи динаміку, бачимо, що паралельно з ростом простроченої заборгованості банки змушені були збільшувати резерви, тому динаміка зростання резервів практично збігалася з динамікою зростання рівня простроченої заборгованості. Найбільші коливання спостерігаються впродовж 2009–2010 рр., а потім – упродовж 2014–2015 рр. Дані коливання також пов'язані з наведеними вище причинами банківської нестабільності. У 2010 р. частка резервів за активними операціями у кредитному портфелі сягала 16,4%, а частка простроченої заборгованості дорівнювала 9,4%, коли в 2008 р. дані показники мали значення 4,2% та 1,3% відповідно. На 01.01.2016 р. дані показники значно збільшились та сягають: 33,3% – частка резервів за активними операціями, та 22,1% – частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків. Дані зміни є причинами зниження якості кредитних портфелів банків в Україні.

Після значного економічного спаду впродовж 2014–2016 рр. економіка України продовжує демонструвати негативні тенденції. Як показує світова практика, коли рівень проблемної заборгованості клієнтів у кредитному портфелі банку перевищує 10%, то виникає загроза економічній безпеці банку. На 01.01.2017 р. спостерігається значний зріст проблемної заборгованості, який на даний момент дорівнює 213,3 млрд. грн.

2.2. Аналіз сучасного стану розвитку хеджування ризиків на ринку похідних фінансових інструментів на прикладі агропромислового комплексу України

На сучасному етапі вітчизняний АПК функціонує в надзвичайно складних умовах. Макроекономічна нестабільність, деструктивний характер окремих державних рішень у сфері аграрного сектору, тривале спрямування державної економічної політики на підтримку «традиційних» галузей вітчизняної економіки (добувна та переробна промисловість) – все це робить конкурентний ландшафт для українського аграрного сектору надзвичайно складним та непередбачуваним.

Разом з тим, криза 2008-2009 рр., а за нею суспільно-політична та економічна кризи, що розпочалися в нашій державі у 2003 році гостро висвітлили неефективність економічної моделі, що була сформована в Україні з початку років незалежності. Як виявилось, економічне зростання, обумовлене підтримкою експортноорієнтованих секторів, дуже швидко вичерпало свій ресурс.

Перетворення забезпечення продовольством у проблему глобального характеру визначило і посилення міжнародного співробітництва у цій сфері, появу різноманітних міждержавних програм розвитку аграрного сектору. В підсумку, було сформовано в цілому сприятливі передумови для переорієнтації економічної політики в Україні на розвиток АПК, посилення конкурентних позицій вітчизняних аграрії на світовому та національному ринках.

Оцінюючи що його пройшов вітчизняний АПК з початку XXI ст. слід визнати, що отримані результати є доволі неоднозначними – поряд зі значними успіхами є відверті провали. В значній мірі ці провали обумовлені і інституційними диспропорціями, що характерні для українського аграрного сектору.

Загалом, для українського АПК можна виділити цілий ряд особливостей, які, на наш погляд, визначатимуть його розвиток щонайменше в середньостроковій перспективі. В свою чергу, ці особливості формуватимуть і основні групи ризику

для аграрного бізнесу в Україні і, відповідно, прагматичні підходи до ризик менеджменту у вітчизняному АПК.

Загалом відзначимо, що в цілому в Україні існують надзвичайно сприятливі передумови для розвитку сільського господарства. За своїм географічним розташуванням, кліматичними умовами і т. ін. наша країна здатна перетворитися на одного із лідерів глобального аграрного ринку за багатьма кількісними показниками (а не тільки за окремими з них, як це відбувається зараз). В контексті аналізу передумов функціонування аграрного сектору в Україні звернемо увагу на той факт, що протягом тривалого періоду часу з суто суб'єктивних причин площі сільськогосподарських угідь в Україні повільно скорочувалися – і тільки в останні роки вдалося дещо уповільнити темпи падіння (рис. 2.17).

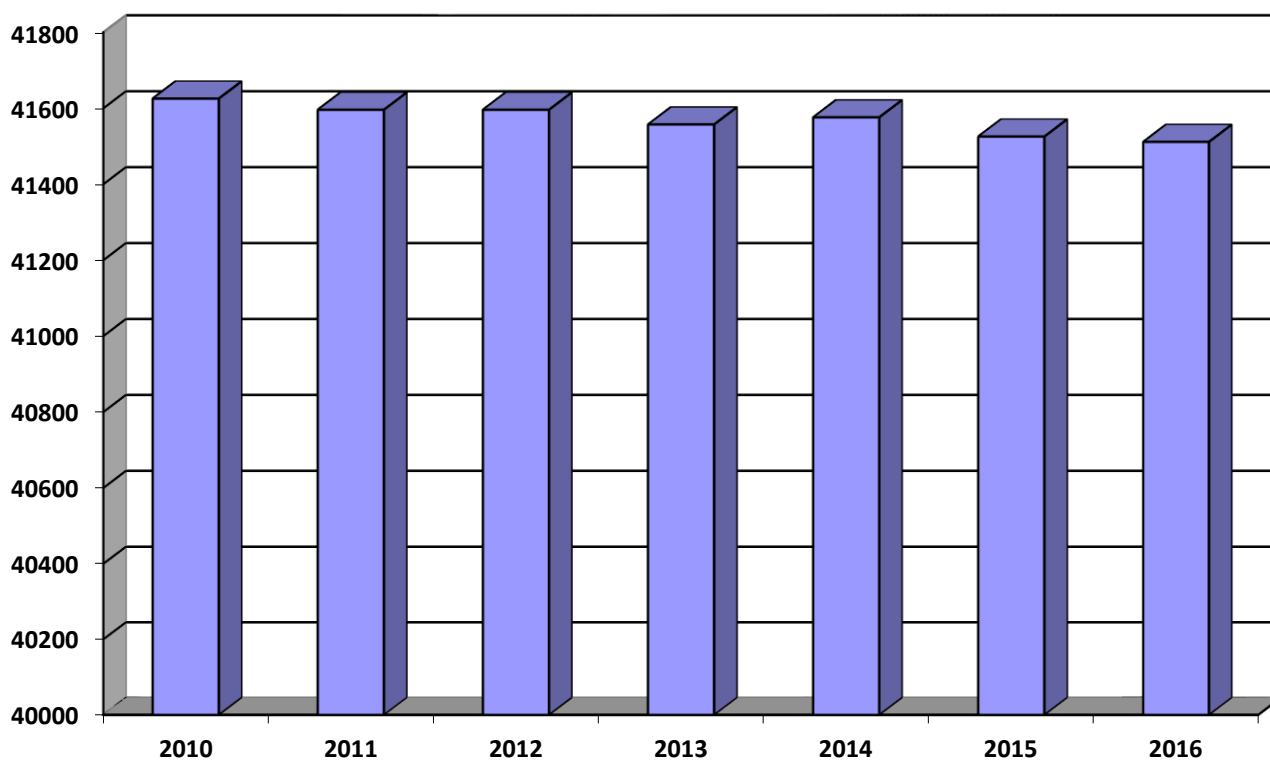

Рис.2.17 Площа сільськогосподарських угідь в Україні, тис. га

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45]

Вказані тенденції, на наш погляд, симптоматично відображають диспропорції, що характерні для українського ринку землі, та екстраполюються на весь вітчизняний аграрний сектор. Фактично можна визнати, що на сучасному етапі в

Україні відсутній ефективний та легальний ринок землі сільськогосподарського призначення, а існуючі сільгоспугіддя часто змінюють цільове призначення і використовуються для інших цілей.

Оцінюючи такі тенденції з точки зору нашого дослідження зазначимо, що вони формують додаткові ризики для сільгоспвиробників в Україні, оскільки невизначеність на ринку землі об'єктивно деформує роль земельних ресурсів у економічному обороті впливаючи окрім усього на фінансове забезпечення підприємств вітчизняного АПК. Протягом тривалого періоду нестабільними залишаються і показники сільськогосподарського виробництва в Україні.

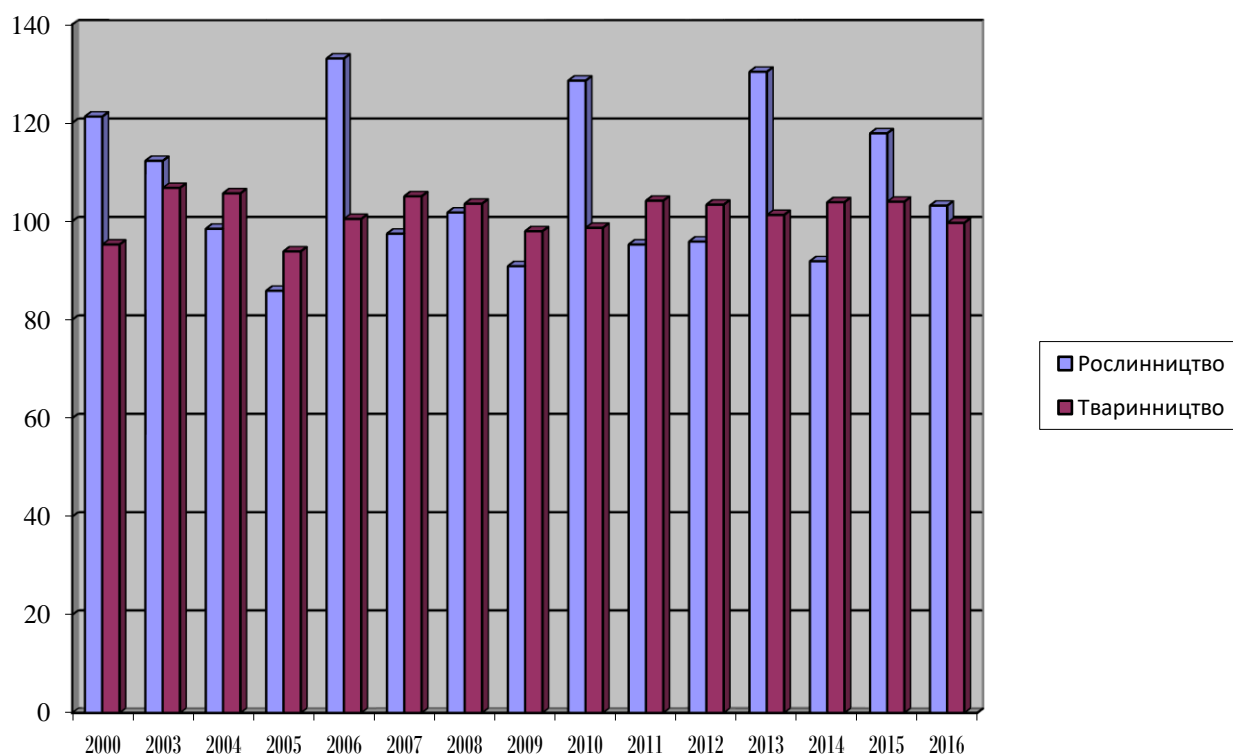

Рис. 2.18 Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва за 2002-2016 рр. за річними даними (в розрізі «рослинництво/тваринництво»)

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45].

На наш погляд, виходячи з даних щодо індексів обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні за 2010-2016 рр., можна зробити наступні висновки стосовно тенденцій у вітчизняному АПК:

- зв'язок між обсягами сільськогосподарського виробництва та макроекономічними тенденціями є неоднозначним – у період фінансово-економічної кризи у 2008 р. суттєво наростили обсяги виробництва продукції у рослинництві;

- значна волатильність виробничих показників насамперед у рослинництві, яке в більшій мірі порівняно з тваринництвом.

Звернемо увагу на наступний факт – за результатами 2015 року зміна обсягу валового внутрішнього продукту у сільському, лісовому та рибному господарстві становила +13,0 %, тоді як аналогічний показник для добувної промисловості становив -3,1 %, для переробної -9,9 %. Такі тенденції стали визначальною ознакою сьогодення та відображають потенціал українського АПК в перспективі (рис. 2.19).

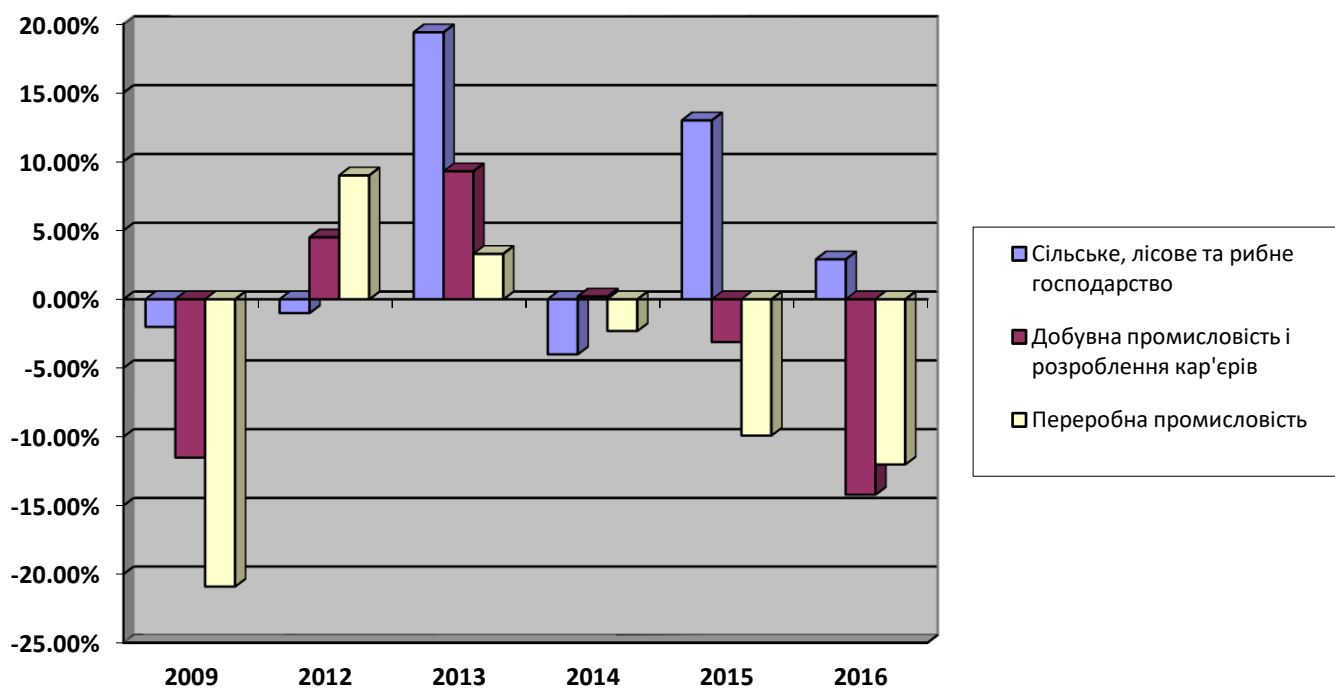

Рис. 2.19 Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за окремими видами економічної діяльності у 2011-2016 рр.

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45].

Аналогічним чином треба оцінювати і експортний потенціал вітчизняного аграрного – в умовах різкого погіршення ситуація в металургії та хімічній промисловості саме АПК має можливість різко наростити обсяги експорту

продукції. Таку диспозицію слід сприймати не тільки з погляду структурних змін у вітчизняній економіці, вона свідчить, що саме аграрний сектор може відіграти визначальну роль у покращенні конкурентної позиції України на світовому ринку, сприятиме збільшенню валютних надходжень в нашу країну, відповідно, макроекономічній стабілізації.

Частка сільського господарства у експорті товарів з України різко зросла останнім часом та виказує тенденцію до подальшого збільшення. Як показано нижче, у період 2014-2016 рр. частка сільськогосподарської продукції в експорті з України коливається в межах 20,0 % (рис. 2.20).

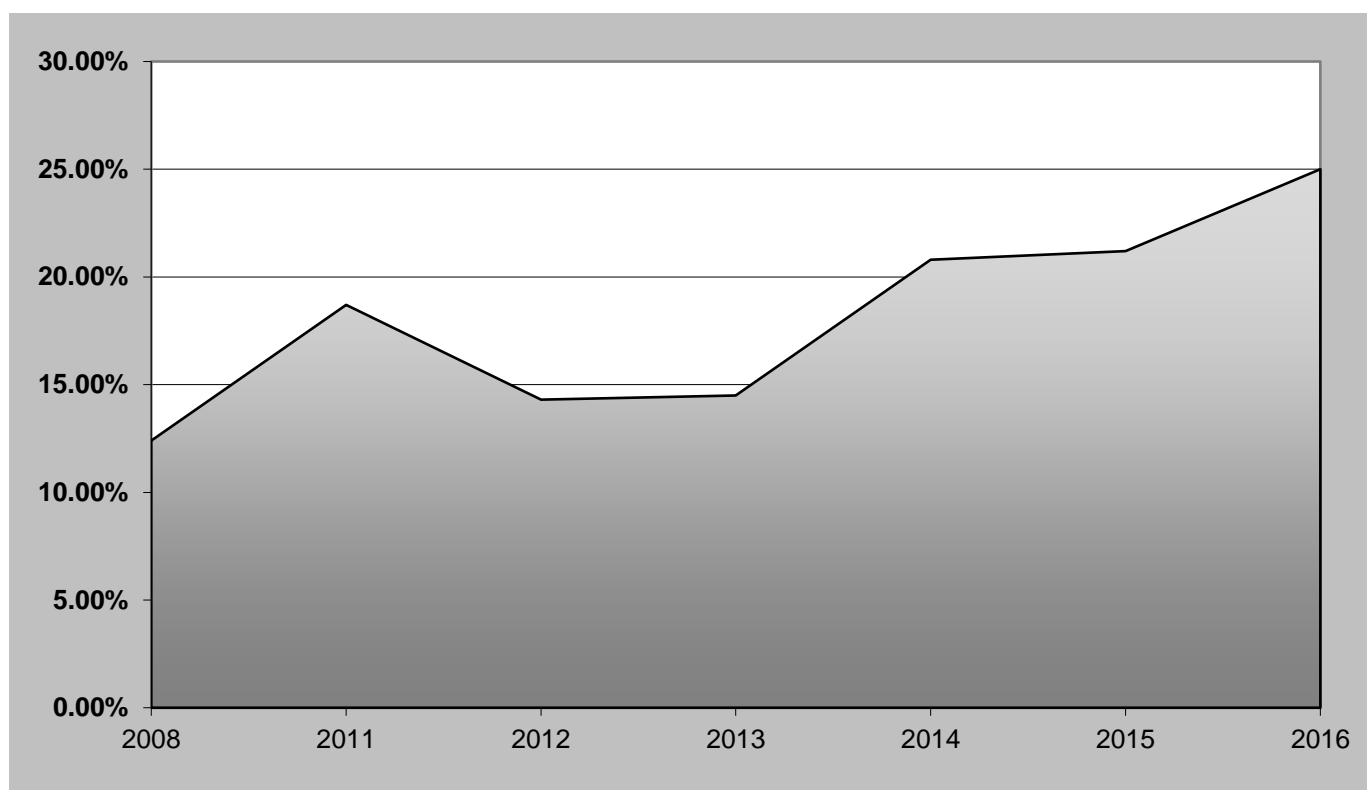

Рис. 2.20 Частка продукції сільського господарства у експорті з України у 2010-2016 рр., %

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45].

Активізація експортної діяльності з одного боку сприяє підвищенню інвестиційної привабливості вітчизняного АПК, з іншого – вона формує додаткові ризики для підприємств галузі, пов'язані:

- з нестабільністю експортних цін на основні види сільськогосподарської продукції;

- з деструктивними тенденціями на валютному ринку України, зокрема, різкою девальвацією гривні в окремі періоди;

- формуванням високого рівня залежності експорту від економічної політики країн-імпортерів сільськогосподарської продукції;

- додатковим тиском тенденцій глобального ринку аграрної продукції на внутрішній сегмент.

Зокрема, продемонструємо це за допомогою індексу цін реалізації сільськогосподарської продукції (рис. 2.21).

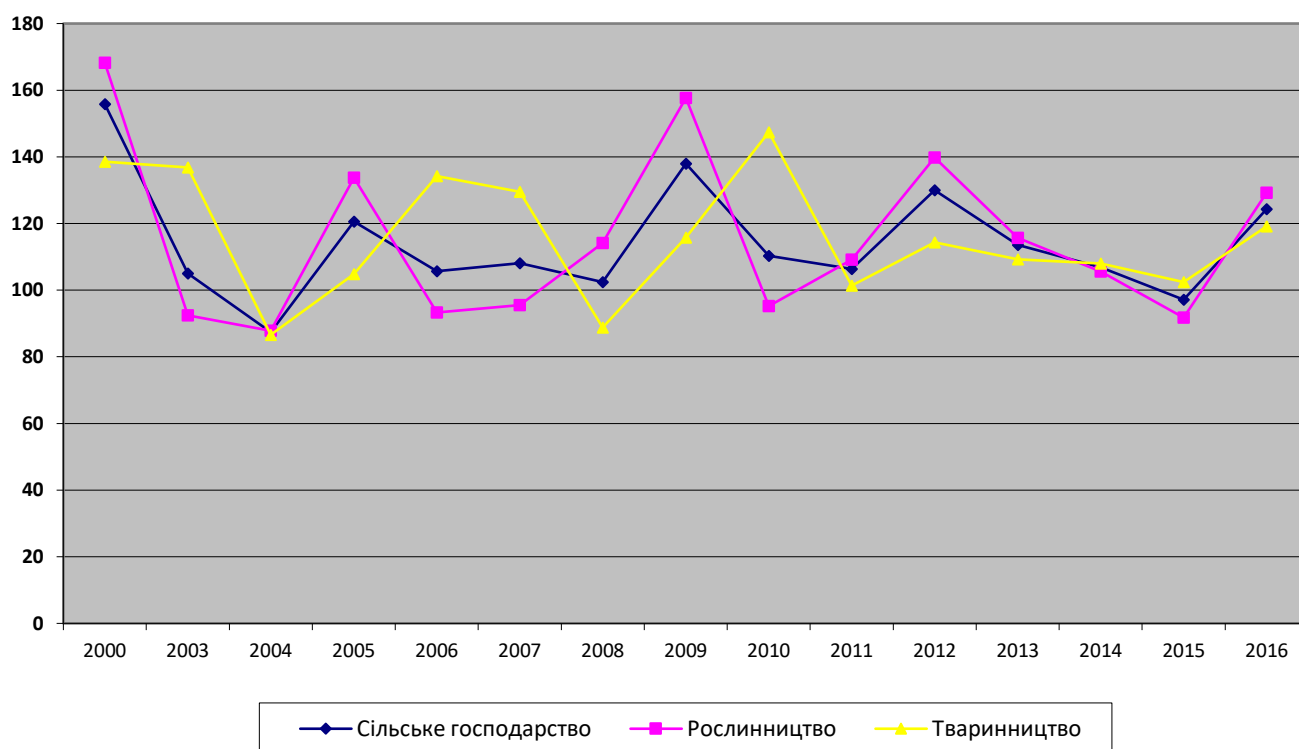

Рис. 2.21 Індекси цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами (крім малих), % до попереднього року

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45].

Як бачимо з рис. 2.21, для внутрішнього ринку аграрної продукції є характерним надзвичайно високий рівень цінової волатильності, що, зрозуміло, суттєво збільшує цінові ризики для аграріїв. Відзначимо, що вкрай рідко індекс цін

внутрішнього ринку свідчить про зниження цін порівняно з попереднім роком, проте навіть такі коливання цін не можна розглядати як позитивний чинник, оскільки вони суттєво знижують ефективність управління грошовими потоками підприємств АПК.

Оцінюючи розвиток АПК України на сучасному етапі також треба наголосити на низькій результативності (рентабельності) господарювання в цій галузі, насамперед тваринництві (рис. 2.22).

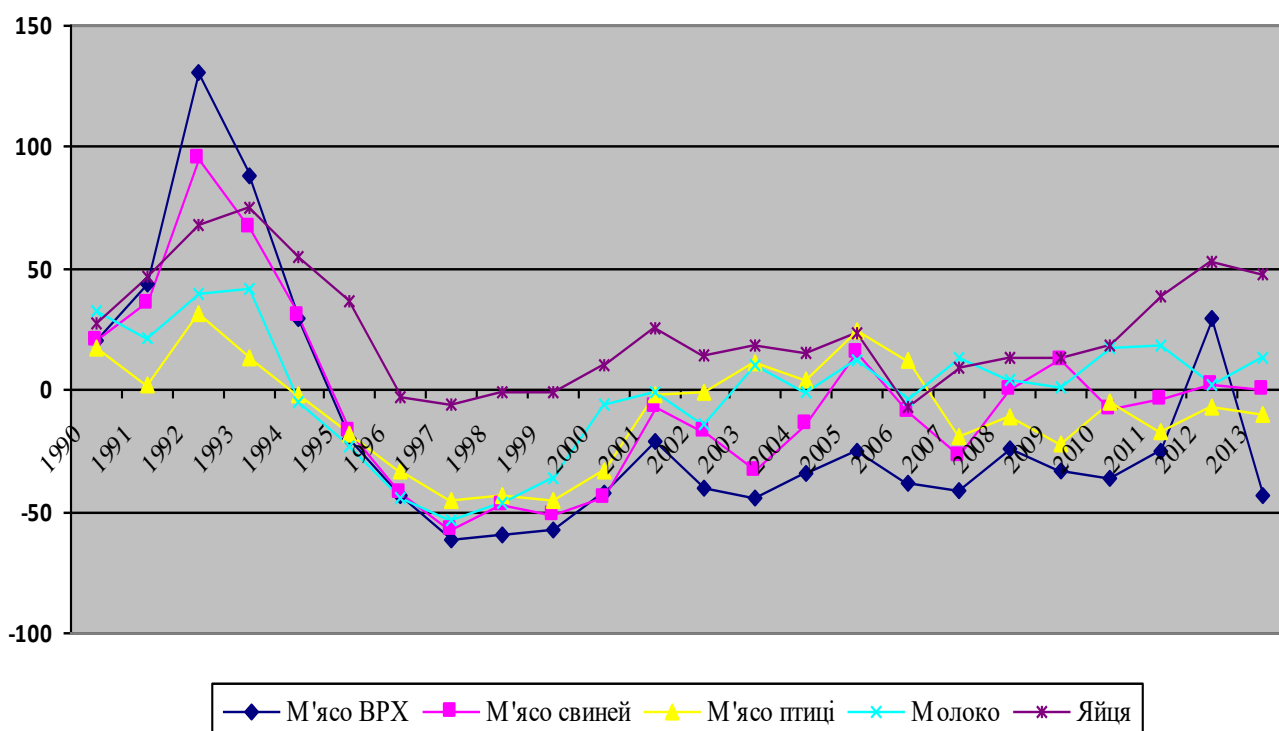

Рис. 2.22 Рентабельність виробництва видів продукції тваринництва, %
Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [47].

Як бачимо з даних рис. 2.22 практично в усіх без винятку підгалузях тваринництва спостерігається зниження рівня рентабельності порівняно з 90-ми роками минулого століття. Найгірша ситуація у сфері виробництва м'яса великої рогатої худоби, найкраща – у виробництві яєць. Пік падіння показника рентабельності у тваринництві припадає на останні 5 років ХХ ст..

Протягом значної кількості років від'ємна рентабельність була характерною для виробництва м'яса великої рогатої худоби, свиней та птиці. Значно вищаю є

рентабельність виробництва яєць, вдалося виправити ситуацію щодо показників рентабельності виробництва молока.

Набагато краща ситуація з результативністю діяльності спостерігається у рослинництві – стабільно високою залишається результативність вирощування соняшнику та інших зернових культур, в окремі періоди різко зростає рентабельність вирощування картоплі. (рис. 2.23).

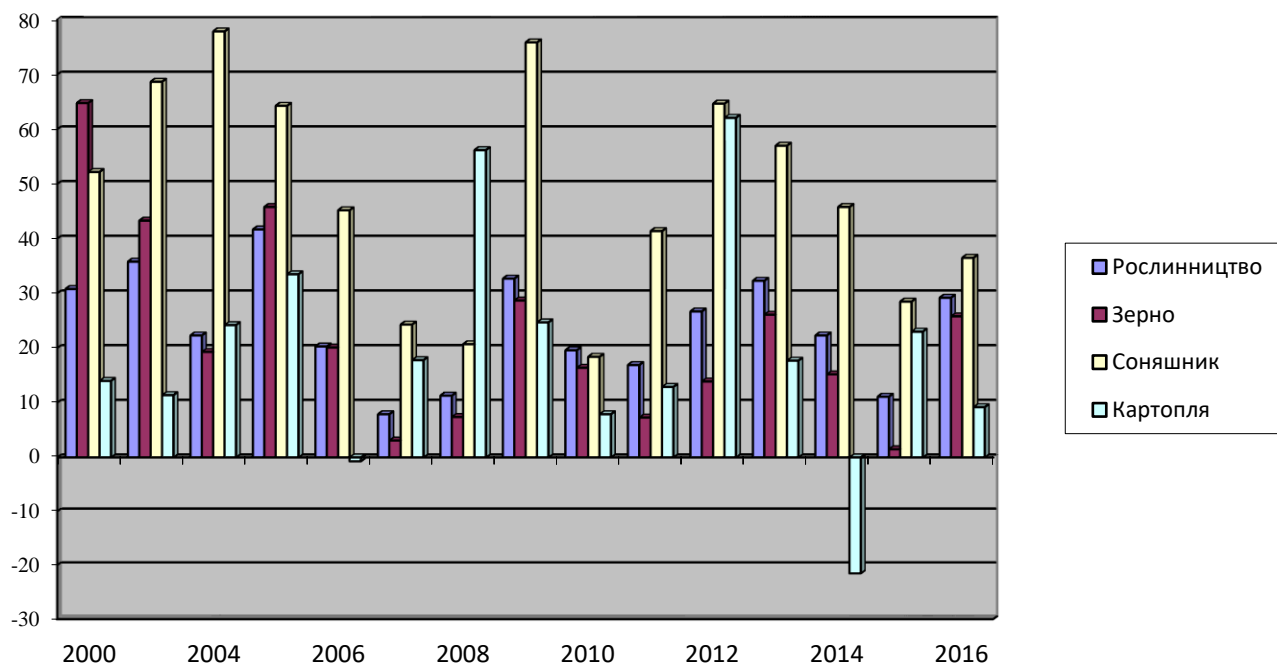

Рис.2.23 Рентабельність виробництва видів продукції рослинництва, %
Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45].

Аналізуючи ризики, що притаманні вітчизняному АПК на сучасному етапі звернемо увагу на технологічний рівень виробництва. Поступаючись за цим показником закордонним товаровиробникам, вітчизняні підприємства АПК [20; 21]:

- екстенсивні методи зростання обсягів виробництва – зокрема в рослинництві, нарощуючи обсяги виробництва в першу чергу за рахунок збільшення площі земель в обробітку, а не через зростання урожайності;

- порушують стандарти виробництва;

- виснажують земельні ресурси;

- випускають продукцію низької якості та з низьким рівнем переробки.

Зрозуміло, що така ситуація знижує інвестиційну привабливість вітчизняного АПК та потребує значних змін у технічному переозброєнні. Продуктивність праці у вітчизняному сільському господарстві є надзвичайно низькою (рис. 2.24).

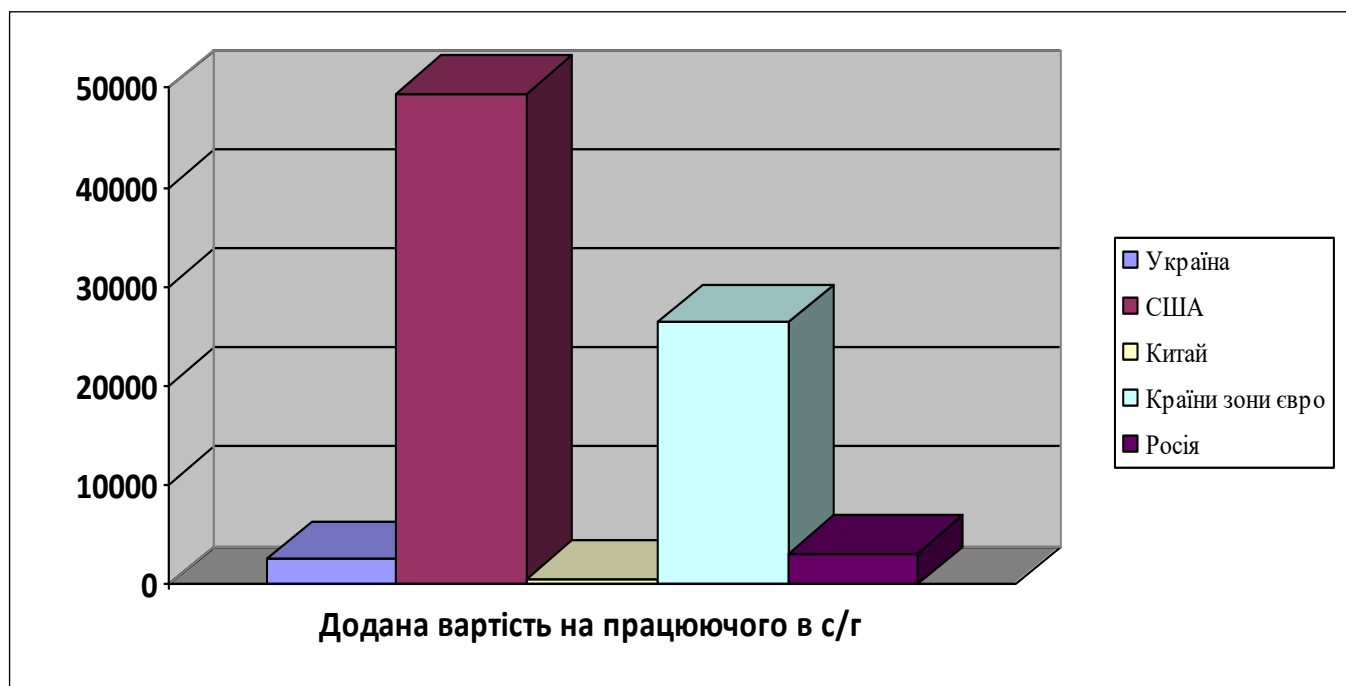

Рис. 2.24 Продуктивність праці в сільському господарстві в окремих країнах світу, дол. США

Джерело: складено за даними World Development Indicator 2016 [46].

Загалом зазначимо, що в Україні спостерігаються неоднозначні процеси у сфері інвестицій у сільському господарстві. Хоча слід визнати, що в цілому вони іманентні інвестиційним процесам в цілому у вітчизняній економіці. З рис. 2.25 видно, що після суттєвого падіння рівня капітальних інвестицій у 2009-2010 рр. (яке було викликане в значній мірі негативними наслідками економічного кризи), вже у 2013-2016 рр. вдалося відновити позитивні тенденції та збільшити обсяги капітальних інвестицій у галузі. На наш погляд така ситуація пояснюється і поступовою інтеграцією вітчизняного АПК у глобальну економіку (свідченням чого є, наприклад, лідерство підприємств галузі за кількістю IPO на провідних європейських біржах. Цілком логічно, що саме великі підприємства використовують широкий інструментарій для управління ризиками, тоді як суб'єкти АПК-малі підприємства та фізичні особи підприємці не мають такої змоги.

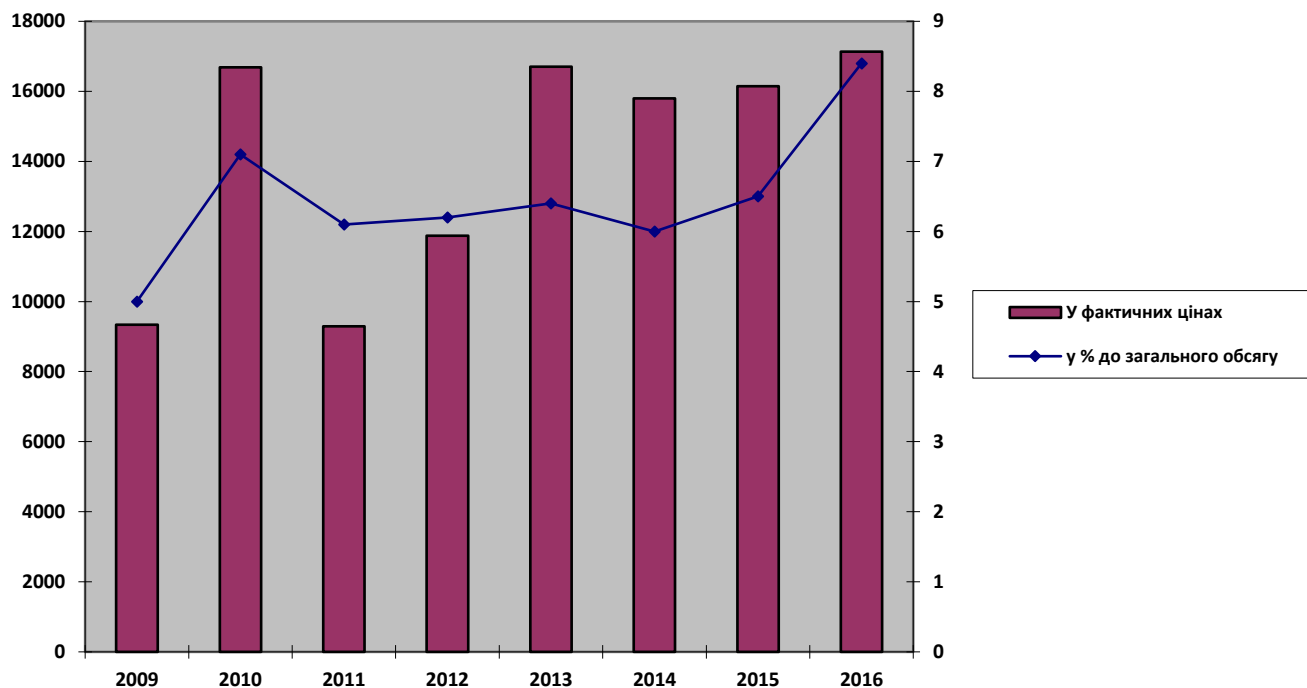

Рис. 2.25 Інвестиції в основний капітал в секторі «Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги» за 2009-2016 рр., млн. грн. та у %

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [45].

Причини такого явища і суто організаційні і пов'язані з відповідним рівнем фінзабезпечення управління ризиками – високою вартістю страхових послуг тощо.

Дані Державної служби статистики України свідчать, що розподіл суб'єктів господарювання за розміром виглядає наступним чином:

- великі підприємства – 0,1 % від загальної кількості;
- середні підприємства – 5,6 % від загальної кількості;
- малі підприємства – 94,3 % від загальної кількості (з них – 83,5 % мікропідприємства).

В той же час, роль домашніх господарств за різними оцінками на аграрному ринку України (як у рослинництві, так і у тваринництві) залишається вагомою – їх частка у виробництві картоплі сягає 97 %, овочів – 86,6 %; великої рогатої худоби – 66,3 %, свиней 56,3 % [25].

Вказані тенденції, на наш погляд, вкрай складно оцінити однозначно. З одного боку, домінування домашніх господарств у виробництві окремих товарних позицій

зменшує вплив на вітчизняний аграрний ринок зовнішніх аграрних шоків; з іншого – значно ускладнює ефективність реформ.

Зрозуміло що для абсолютної більшості суб'єктів господарювання, які функціонують в АПК постає питання про доступність різноманітних інструментів страхування кредитних ризиків, а також про стимулювання за допомогою різноманітних механізмів попиту на їх використання.

На сучасному етапі чи не єдиним поширеним інструментом ризик-менеджменту у вітчизняному АПК є страхування. При цьому, таке страхування відповідно до законодавства здійснюється з державною підтримкою [34].

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції.

Право здійснювати страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою мають тільки страховики, що відповідають вимогам Закону України «Про страхування» та отримали ліцензію на здійснення відповідного виду страхування та є членами Аграрного страхового пулу (далі – АСП).

З початку заснування цього об'єднання (він припадає на 2012 рік) членами АСП в Україні було тільки 4 страхові компанії. В той же час існують і окремі позитивні тенденції – у 2013-2015 рр. не було страхових компаній, що бажали вступити до цього об'єднання, то у 2016 році надійшло вже 5 заяв на вступ.

Проте навіть за таких умов кількість кусників АСП є надзвичайно малою порівняно з загальною кількістю страхових компаній в Україні, що здійснюють ризикове страхування. Так, станом на кінець III кварталу 2014 року в Україні функціонувало 331 страхова компанія ризикового страхування. Тобто, слід говорити не тільки про низький попит на страхові послуги з боку підприємств АПК, але й про відсутність відповідних привабливих пропозицій з боку страхових компаній (рис. 2.26).

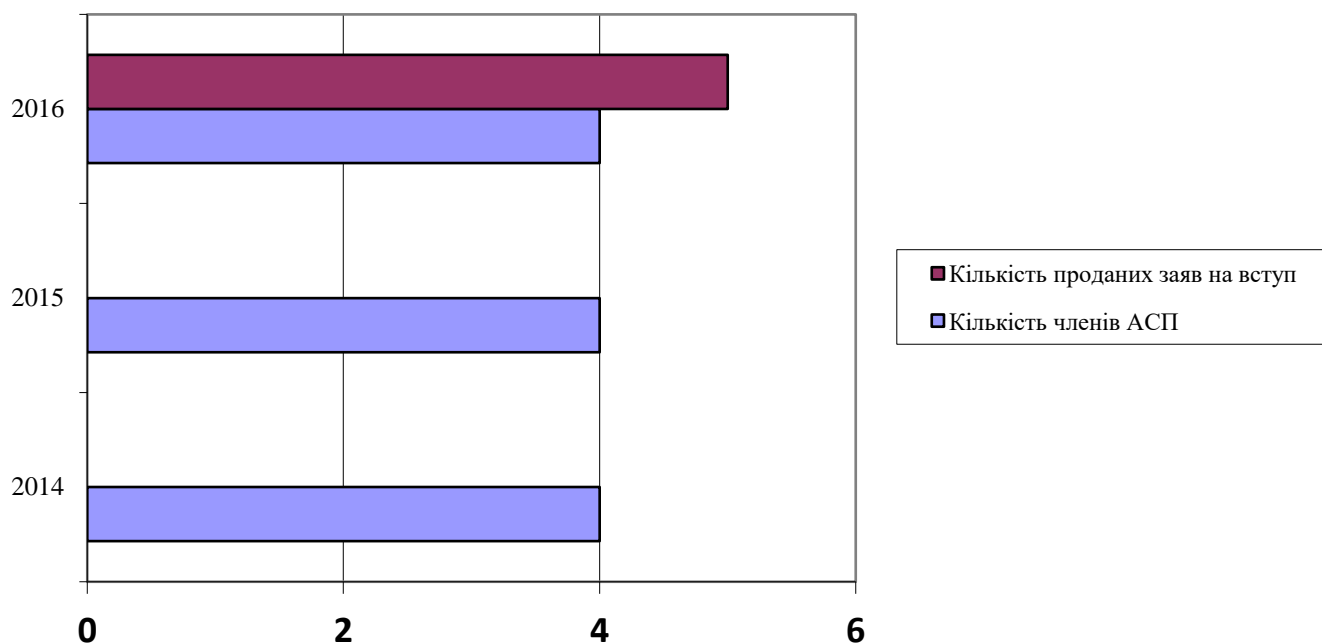

Рис. 2.26 Кількість страхових компаній-членів АПС та кількість заяв на набуття членства у 2014-2016 рр.

Джерело: складено за даними Аграрного страхового пулу [46].

За три роки функціонування в діяльності АСП за окремими показниками спостерігається негативна динаміка:

- істотно зменшилася кількість укладених страхових договорів – з 962 до 684 од. (або на 28,9 %);

- по-друге, аналогічним чином скоротився обсяг страхової суми – з 3,2 млрд. грн. до 1,7 млрд. грн. (на 46,88 %);

- по-третє, відбулося скорочення і інших показників діяльності: в 2 рази скоротилася сума страхових премій (з 110 млн. грн. до 55 млн. грн.);

- кількість заяв про страхові випадки скоротилася з 69 до 29;

- кількість виплат страхового відшкодування впала з 19 до 4; обсяг страхових виплат – з 7,9 млн. грн. до 1,3 млн. грн.

Відповідно до законодавства, у рамках програми державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції страхові компанії використовують тільки стандартні договори страхування.

Слід зазначити, що на цей час учасники АСП сконцентрували власну увагу виключно на розробці стандартних страхових продуктів для рослинництва:

- страховий продукт №1 - страхування посівів та майбутнього врожаю озимих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування;

- страховий продукт №2 - страхування посівів озимих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на період перезимівлі.

Отже, слід визнати, що вітчизняні аграрії використовують надто мало інструментів управління ризиками.

При цьому, найбільш поширеними на даний момент є диверсифікація виробництва, господарська інтеграція, державне втручання. Усі вони мають суттєві недоліки і не дозволяють суб'єктам АПК ефективно впливати на ризики.

Окрім того, форми господарювання в АПК України та малі розміри підприємств не дають змоги використовувати інструменти ризик-менеджменту, доступні великим та середнім підприємствам.

Пошук шляхів ефективного регулювання та управління кредитними ризиками в АПК України, таким чином, набуває першочергового значення, так як без нього стабільне становище вітчизняних виробників на ринку сільськогосподарської продукції є неможливим.

Оптимальне рішення проблеми лежить у площині ринкових механізмів регулювання кредитних ризиків сільгоспвиробників, а саме в хеджуванні ризиків. Відповідно, дослідження та оцінка правових основ для розвитку інструментів хеджування ризиків в АПК є важливою практичною задачею сьогодення.

Процеси створення стратегічних альянсів між банками та страховими компаніями позитивно вплинуть на діяльність страховиків, які ввійдуть до таких альянсів, і на розвиток страхового ринку України. Також, можна спрогнозувати зміну акцентів у сфері інвестиційних вкладень в економіку, де найважливішу роль відіграватимуть потужні страхові компанії, а не банки.

2.3. Аналіз поширення використання фінансових інструментів хеджування ризиків в АПК на вітчизняному фінансовому ринку

Для вітчизняного АПК характерна надзвичайно висока волатильність основних показників, що, зрозуміло, суттєво впливає на кількісні та якісні параметри ризику. Волатильність характерна як для фізичного обсягу продукції, так і для її вартісних показників. В умовах динамічного зовнішнього середовища діяльності вітчизняних аграріїв притаманні суттєві ризики, і від ефективності управління ними залежить розвиток і окремих товаровиробників і галузі в цілому.

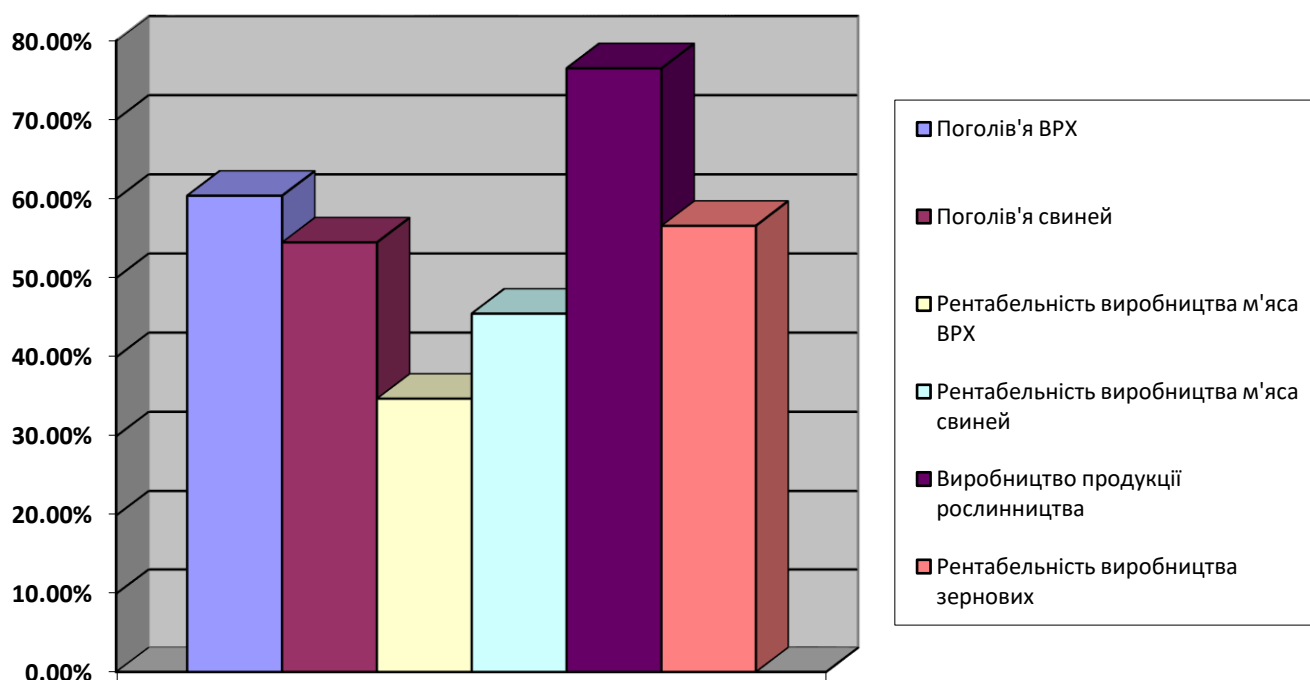

Рис. 2.27 Стандартне відхилення окремих показників розвитку АПК в Україні
Джерело: розраховано за [25]

На наш погляд, концептуальні засади поширення практики використання похідних фінансових інструментів для хеджування ризиків в АПК слід розглядати в двох площинах:

- перше, в контексті створення відповідного інституційного середовища;

- по-друге, в частині змін у стратегії управління ризиками на рівні безпосередньо суб'єктів господарювання.

Аналізуючи перший напрям насамперед слід звернути увагу на розвиток відповідної інфраструктури. Загалом для товарного ринку України характерною ознакою є надзвичайно велика кількість бірж – на початок 2014 року всього функціонувало 586 бірж, з них 23 було зареєстровано як агропромислові біржі (таблиця 2.18).

Таблиця 2.18

Динаміка кількості бірж в Україні, од., станом на початок року

Рік	Всього	Універсальні	Товарні та товарно-сировинні	Агропромислові	Інші
2002	339	88	146	28	77
2003	359	97	157	31	74
2004	402	113	176	32	81
2005	432	118	201	31	82
2006	464	119	227	34	84
2007	439	115	244	30	50
2008	448	114	258	29	47
2009	461	114	272	30	45
2010	482	118	293	30	41
2011	484	103	318	26	37
2012	510	106	341	25	38
2013	537	106	368	25	38
2014	562	107	391	25	39
2015	574	108	400	24	42
2016	586	107	415	23	41

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [25]

Загалом, проблема надмірної кількості бірж в Україні пояснюється прогалинами в законодавстві, зокрема недосконалістю Закону України «Про товарну біржу» [10]. Виходячи з цього, цілий ряд його норм не відображають актуальних потреб учасників біржового ринку. Існування 586 бірж в Україні також складно пояснити раціонально, оскільки відповідно до законодавства товарна біржа в нашій державі не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Вказане питання є одним із найбільш складних в Україні, що пояснюється наступними причинами (рис. 2.28).

Рис. 2.28 Диспропорції біржового аграрного ринку України

Джерело: складено за[25]

Якщо розвинені держави світу використовують товарні біржі з їх розгалуженою інфраструктурою та інструментарієм для забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку власних сільськогосподарських виробників, інших учасників аграрного ринку, то в Україні такої можливості немає.

Більшість товаровиробників віддають перевагу позабіржовій торгівлі сільськогосподарською продукцією, а доволі часто є підстави говорити навіть про «тіньовий» оборот в аграрному секторі України. З одного боку такі явища є наслідком диспропорцій безпосередньо біржового ринку, з іншого – вони свідчать про відверте небажання вітчизняних аграріїв використовувати біржові механізми торгівлі.

Частка сільськогосподарської продукції у біржовій торгівлі товарами в Україні змінюється доволі динамічно – за період 2009-2016 рр. максимальна частка с/г продукції в біржових торгах склала 85,1 %, мінімальна - 40,4 % (таблиця 2.19).

Таблиця 2.19

**Торгівля сільськогосподарською продукцією на біржовому ринку України,
млн. грн.**

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Всього	26060	56122,4	50995,9	51440,6	94420	118544,4	28807	24680,4
С/г продукція	9596,8	40019,5	39866,8	43787,4	63361,4	77889,6	11631,6	13700,2
Частка с/г продукції, %	36,83%	71,31%	78,18%	85,12%	67,11%	65,71%	40,38%	53,96%

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

На наш погляд, в Україні є підстави говорити про дві складні тенденції – з одного боку недостатньо ефективна система нагляду призвела до надзвичайно високої фрагментарності біржового товарного ринку, з іншого – частка торгів на біржовому сегменті свідчить, що на сучасному етапі вітчизняні товарні біржі не в змозі ефективно виконували покладені на них функції.

В найбільш формалізованому вигляді Правила біржової торгівлі Аграрної біржі передбачають (таблиця 2.20).

Таблиця 2.20

**Основні характеристики процесу біржової торгівлі Аграрної біржі в
Україні**

№ з.п.	Ознаки торгівлі	Характеристика
1	Учасники біржових торгів	Члени біржі, їх клієнти і брокера та інші особи, згідно з чинним законодавством та Правилами
2	Допуск товару до біржової торгівлі	До біржової торгівлі допускаються будь-які товари (групи товарів, майнові права) не вилучені з обороту і необмежені в обороті на Біржі.
3	Принципи поведінки учасників	Рівноправності учасників біржової торгівлі, коректності, поваги по відношенню один до одного, фінансової відповідальності, конфіденційності отриманої інформації.
4	Ціноутворення та котирування	Продаж біржового товару на Біржі проводиться за вільною ціною, що встановлюється за згодою сторін біржової угоди, якщо інше не встановлено законодавством.
5	Форми і види біржових торгів	Біржові торги проводяться у формі голосових або електронних торгів.

Джерело: складено за [25]

Спроба з боку держави консолідувати біржовий товарний ринок в Україні знайшла своє відображення у проекті Закону України «Про товарний біржовий ринок». Не деталізуючи окремі норми, що їх доцільно включити до вказаного нормативно-правового акту, виділимо найбільш принципові позиції щодо функціонування товарних бірж в Україні:

- з врахуванням доцільності прийняття Закону України «Про похідні фінансові інструменти деривативи», слід регуляторні норми щодо деривативів включити саме до цього нормативно-правового акту, а не до законодавства щодо товарних бірж;

- оскільки похідні фінансові інструменти (деривативи) віднесено до цінних паперів, регуляторні повноваження на цьому ринку доцільно сконцентрувати у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку;

- сучасне корпоративне законодавство в Україні в значній мірі відповідає міжнародним стандартам, тому доцільно передбачити, що єдиною організаційно-правовою формою функціонування товарних бірж є акціонерне товариство;

- доцільно розробити та запровадити ліцензійні умови діяльності товарних бірж в Україні, значно посиливши вимоги до їх діяльності. Такий крок надасть можливість «витіснити» з ринку значну кількість неефективних товарних бірж;

- забезпечити розробку ефективних норм щодо гарантійних схем на товарному ринку, клірингу, оприлюднення інформації про діяльність товарної біржі.

Таким чином, виходячи з викладеного вище, виникає потреба у переформатуванні концептуальних засад розвитку організованого ринку в Україні. Зважаючи на досить непевні перспективи і щодо прийняття законодавства про товарний біржовий ринок, і щодо законодавства у сфері товарного біржового ринку, доцільно обґрунтувати альтернативні заходи, спрямовані на впровадження хеджування в діяльність вітчизняних підприємств АПК.

Виходитимемо з того факту, що ефективність функціонування організованого ринку значною мірою залежить від розподілу інформації між його учасниками та наявності шляхів її поширення. Інформація є одним із найважливіших ресурсів у сучасному світі.

Саме тому важливим є створення інформаційно-торговельної системи (ІТС), яка би дозволила зменшити інформаційну асиметрію та максимально ефективно використовувати наявні ресурси учасникам ринку сільськогосподарської продукції.

Можна виділити кілька ключових інформаційних потоків, які значно впливають на ситуацію та прийняття рішень підприємствами агропромислового комплексу.

В першу чергу це котирування цін на деякі активи:

а) ціни на сільськогосподарську продукцію:

1) внутрішній ринок:

- ринок спот;
- строковий ринок.

2) зовнішній ринок:

- ринок спот;
- строковий ринок.

б) курси валют:

- ринок спот;
- строковий ринок.

Систематизувавши їх, можна отримати той базовий склад інформації, яку повинна надавати інформаційна система для суб'єктів аграрного ринку:

- котирування – відображення цін попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію та/або фінансові інструменти, в яких сільськогосподарська продукція є базовим активом;

- статистична інформація – дані органів державної влади, профільних асоціацій, учасників ринку щодо кількісних параметрів аграрного ринку;

- новини – інформація про події, що прямо чи опосередковано стосуються діяльності суб'єктів АПК в Україні та світі;

- аналітика – оцінка інформації, що присутня в системі, здійснена професійними аналітичними агентствами.

Отже, враховуючи надзвичайно важливе значення інформації у процесі ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції, доцільним є

запровадження інформаційно-торгівельної системи. Це дасть змогу знизити інформаційну асиметрію та зробити ринок більш ефективним. Окрім, ІТС надаватиме учасникам можливість домовлятися про укладення угод із хеджування з використанням форвардних та опціонних контрактів на взаємовигідних умовах.

В контексті розвитку хеджування на вітчизняному ринку продовольства слід звернути увагу на діяльність Аграрного фонду.

Законодавством України визначено, що саме Аграрний фонд реалізує державне цінове регулювання, яке полягає у здійсненні ним державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну [30].

Також встановлено, що товарні інтервенції здійснюються Аграрним фондом шляхом продажу (поставки) окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) у розмірі, що не перевищує значення максимальної інтервенційної ціни [47].

В той же час, в Україні до цього часу функціонує Державна спеціалізована бюджетна установа (ДСБУ) Аграрний фонд, яка була створена в 2005 році. У 2013 році на його базі був створений ПАТ «Аграрний фонд», до якого перейшло більшість повноважень ДСБУ і який наразі займається форвардними закупівлями.

На наш погляд, така ситуація є неприпустимою і вимагає вирішення. Зважаючи на результати роботи в останні періоди, слід припинити діяльність ДСБУ «Аграрний фонд», повністю передавши функції до ПАТ «Аграрний фонд».

Друга площина передбачає зміни в системі ризик-менеджменту вітчизняних підприємств АПК насамперед в частині використання інтегрованого ризик-менеджменту.

Концепція інтегрованого ризик-менеджменту являє собою найбільш сучасний підхід до управління ризиками на рівні підприємства (про новизну цього підходу свідчить той факт, що часто це поняття ототожнюють з поняттями «стратегічний ризик-менеджмент», «інтегрована система ризик-менеджменту»).

Як зазначають провідні вітчизняні науковці, інтегрований ризик-менеджмент включає в себе [41, с. 100]:

- структуру ризик-менеджменту, наявну в організації для забезпечення своєчасного визначення ризику і комунікацій щодо управління ризиком;
- ресурси достатнього обсягу, потрібні для реалізації завдань ризик-менеджменту;
- культуру ризику, що підсилює управлінські рішення у сфері ризик-менеджменту;
- інструменти та методи, розроблені для забезпечення ефективного і постійного ризик-менеджменту.

В даний час велика кількість сільгосп підприємств на пострадянському просторі намагається самостійно вирішувати проблеми ризиків, вибираючи способи господарської інтеграції та диверсифікації продуктів. Це призводить до монополізації галузі та зростання цін на продовольчі товари [37, с. 36].

Спроби перекласти ризики на систему страхування з державною участю також не дають бажаних результатів і призводять до заохочення завідомо найбільш неефективних сільгоспвиробників. У зв'язку з цим актуальним стає питання про розробку і більш широкому поширенні ринкових механізмів трансферу цінних ризиків сільгоспвиробників, зокрема хеджування.

Відомо, що для АПК характерна сезонність виробництва, що потенційно може призвести і до відповідного використання інструментів ризик-менеджменту. Проте більш ефективним є безперервний процес управління ризиками, який дає можливість імплементувати ризик-менеджмент у загальну корпоративну стратегію суб'єкта АПК.

Окрім того, слід також звернути увагу на інші переваги інтегрованого ризик-менеджменту для підприємств АПК:

- можливість підпорядкування цілей та інструментів ризик-менеджменту цілям корпоративної стратегії підприємства;
- залучення до процесу ризик-менеджменту усіх без винятку працівників аграрного підприємства;

- аналіз та управління усіма можливими видами ризиками аграрного сектору;
- розширення кола інструментів управління ризиками підприємства АПК.

Загалом можна представити наступну схему впровадження інтегрованої концепції ризик-менеджменту в діяльність вітчизняних підприємств АПК (таблиця 2.21).

Таблиця 2.21

Етапи впровадження інтегрованої системи ризик-менеджменту в діяльність підприємств АПК України

№ з.п.	Назва етапу	Характеристика управлінських процесів
1	Етап 1. «Оцінка»	Оцінка відповідності створеної на підприємстві системи управління ризиками принципам та положенням інтегрованого ризик менеджменту.
2	Етап 2. «Результативність»	Визначення впливу системи ризик-менеджменту підприємства на результативність його діяльності
3	Етап 3. «Компоненти»	Встановлення відсутніх та неповноцінних компонентів створеної на підприємстві системи управління ризиками
4	Етап 4. «Розробка»	Розробка та впровадження методичного, інформаційного, інституційного та організаційного забезпечення управління ризиками на підприємстві
5	Етап 5. «Імплементація»	Імплементація системи управління ризиками в загальну стратегію підприємства АПК

Джерело: розроблено за [25]

Враховуючи існуючий стан ризик-менеджменту на підприємствах вітчизняного АПК та розвиток окремих сегментів фінансового ринку в Україні, на кожному із виокремлених етапів виникають складнощі, які заважатимуть впровадженню інтегрованої системи ризик менеджменту в практичну діяльність.

Етап. 1. «Оцінка». На сучасному етапі вітчизняні аграрії використовують дуже обмежене коло інструментів управління ризиками. Виходячи з цього, складно провести оцінку відповідності між вітчизняною практикою та стандартами управління ризиками, які використовують в провідних, економічно розвинених країнах. Для підприємств, які у своїй діяльності не використовують сучасні методи ризик-менеджменту слід орієнтуватися не тільки на існуючі міжнародні стандарти управління ризиками, але й певним чином модифікувати їх, виходячи з власної толерантності до ризику.

Етап 2. «Результативність». Визначення впливу системи ризик-менеджменту на результативність діяльності підприємства є надзвичайно складним завданням. Насамперед, слід визначитися, які показники (або множина показників) будуть використовуватися в якості критеріїв результативності. Вибір може бути надзвичайно широким – від рівня ринкової капіталізації (якщо акції підприємства АПК обертають на фондових біржах) до розміру чистого прибутку та сплачених дивідендів.

Етап 3. «Компоненти». Оцінюючи відсутні та неповноцінні компоненти системи ризик-менеджменту на підприємстві, слід виходити не тільки з аналізу внутрішнього, але й зовнішнього середовища. Зокрема, в існуючих в Україні умовах вкрай складно використовувати навіть найбільш ефективні в розвинених країнах стратегії хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів.

Етап 4. «Розробка». Найбільш трудомісткий з етапів, оскільки передбачає:

- розробку Методики ризик-менеджменту для суб'єкта господарювання АПК, як базового документу, який містить принципи та цілі управління ризиком, повноваження різних органів управління, опис основних інструментів тощо;
- зміни в організаційній структурі ризик-менеджменту, яка б передбачала участь усіх без винятку працівників в процесі управління ризиками на підприємстві;
- впровадження системи розкриття інформації про ризики та про використання зовнішніх джерел інформації в процесі управління ризиками.
- розробку аналітичного інструментарію для управління ризиками та оцінки його результативності.

Етап 5. «Імплементация». Впровадження розробленого на попередньому етапі інструментарію в діяльність підприємства АПК.

В існуючих умовах хеджування дозволить:

- знизити вплив цінових та природно-кліматичних ризиків на діяльність підприємств АПК;
- оптимізувати фінансові ресурси в розпорядженні суб'єктів господарювання;

- забезпечити ефективне управління грошовими потоками в умовах волатильності аграрного ринку;
- суттєво підвищити прозорість аграрного сектору.

Тому структурно-логічна схема впровадження зазначених етапів в діяльність підприємства виглядатиме наступним чином (рис. 2.29).

Рис. 2.29 Структурно-логічна схема впровадження інтегрованого підходу до управління кредитними ризиками в діяльність підприємств АПК

Джерело: розроблено за [25]

Так, слід визнати, що запропонована схема в більшій мірі пристосована до потреб великих та середніх підприємств, що функціонують в АПК, для дрібних господарств її розробка та імплементація буде надто дорогою, що потенційно нівелюватиме вигоди, отримані від удосконалення системи ризик-менеджменту. Втім, навіть для таких суб'єктів господарювання можливим є впровадження окремих із наведених компонентів.

Отже, процес керування ризиком дозволяє керівникам господарств ефективніше здійснювати управління в бізнес-середовищах, які наповнені ризиками і забезпечує більші можливості для:

- ідентифікації і оцінки ризиків і встановити прийнятні рівні ризику відповідно до поставлених цілей; детермінувати і обрати найбільш прийнятний для суб'єкта метод управління ризиком;

- оцінки ризиків і встановлення можливих видів реакції на ризики.

На підприємствах, де були розроблені та імплементовані стандарти інтегрованого ризику відразу відбувається їх переоцінка. Саме такий підхід дає можливість реалізувати на практиці принцип безперервності інтегрованого ризик-менеджменту. В підсумку, на рівні учасників аграрного сектору повинно бути сформоване розуміння того факту, що ринок товарів АПК надзвичайно чутливий до коливань цін на сільськогосподарську продукцію незалежно від його виду. Неможливість передбачити ціну на урожай значно ускладнює планування результатів виробництва і ні диверсифікація виробництва, ні державне втручання, ні агрострахування проблему повною мірою не вирішують, найбільш перспективним з яких нам представляється процес хеджування.

Можна стверджувати, що поступова імплементація механізмів хеджування ризиків сільськогосподарського виробництва і розвиток фінансової інфраструктури на сьогоднішній день являються загальносвітовою тенденцією. Ця практика зарекомендувала себе як дієвий ринковий механізм, що здатен забезпечити мінімізацію ризиків втрати ресурсів для аграріїв і сталий розвиток підприємств АПК.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ

3.1. Врахування особливостей світового ринку похідних фінансових інструментів та їх використання для хеджування ризиків в АПК

Аналіз сучасного глобального ринку похідних фінансових інструментів та практики використання цих фінансових інструментів для хеджування кредитних ризиків в АПК слід проводити окрім усього і з врахуванням особливостей розвитку фінансового ринку на сучасному етапі.

Такий підхід не тільки враховує сегментарний поділ глобального фінансового ринку, він дає можливість пов'язати і процеси, що відбуваються на його різних сегментах, і процеси, які характеризують зв'язок фінансового та реального сектору. В цій же площині доцільно провести аналіз взаємного впливу тенденцій на глобальному фінансовому ринку та глобальному ринку продовольства.

Саме з цих позицій підкреслимо, що для глобального фінансового ринку характерні значні протиріччя, що іманентні процесам глобалізації: значне зростання кількісних показників як правило супроводжується зростанням ризиків для різних учасників; держава часто втрачає контроль над процесами, що відбуваються на фінансовому ринку тощо.

Зараз вкрай складно визначити такий сегмент глобальної економіки, який би в своєму функціонуванні концентрував усі переваги та недоліки глобалізаційного процесу як фінансовий ринок.

В цьому контексті підкреслимо, що для сучасного етапу розвитку характерне галопуюче зростання фінансового сектору порівняно з реальним сектором, що відбивається в першу чергу на його кількісних показниках.

Оцінка показників розвитку окремих сегментів фінансового ринку є надзвичайно складним завданням, проте, навіть зважаючи на певну умовність такого

порівняння (наприклад акцій та боргових фінансових інструментів), має сенс, оскільки дає уявлення про кількісні параметри та їх динаміку (рис. 3.1).

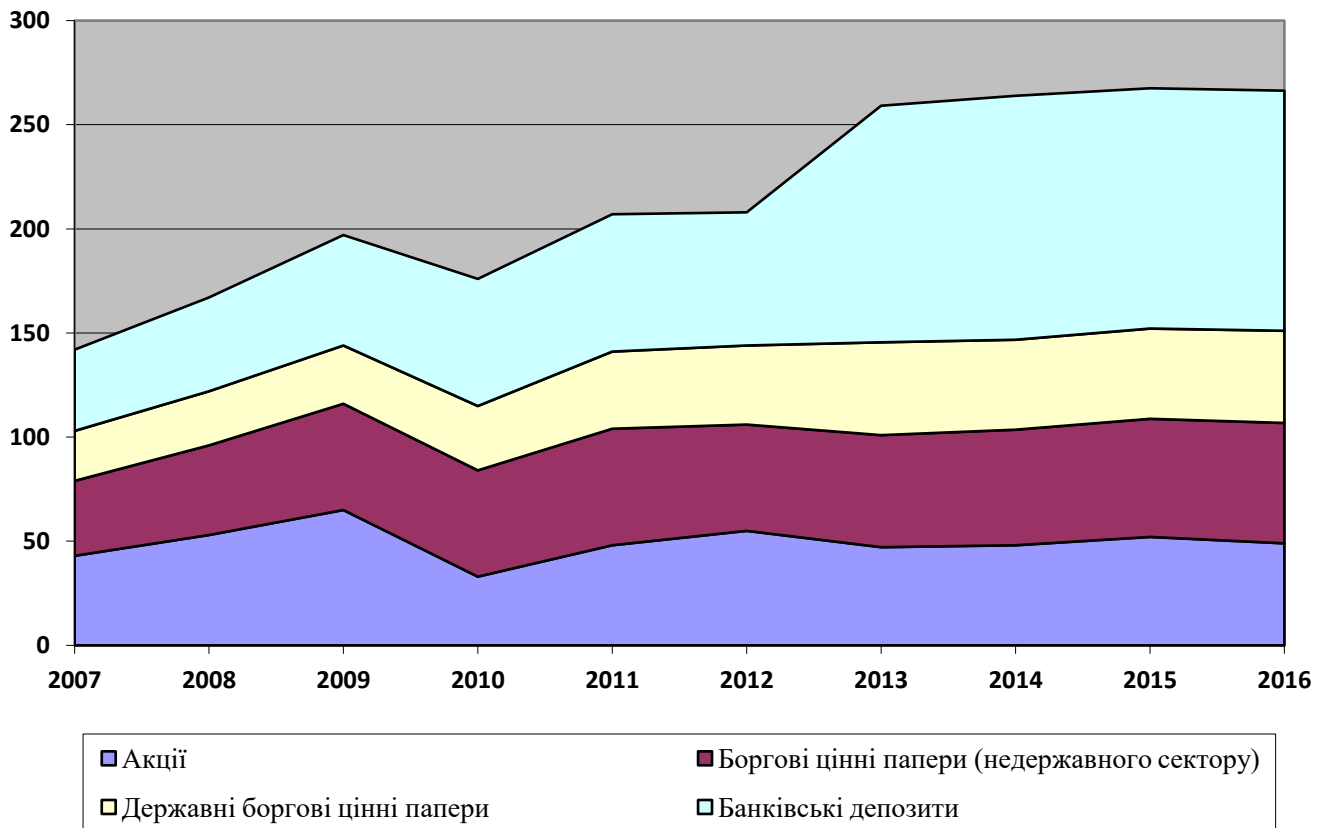

Рис. 3.1 Глобальні фінансові активи у 2007-2016 рр., трлн. дол. США

Джерело: складено за [51; 52]

З рис. 3.1. видно, що початок XXI ст. став періодом, в якому продовжилося зростання фінансових активів, яке розпочалося у 80-х роках минулого століття. Таке зростання – не в останню чергу стало наслідком глобалізації, яка зняла суттєві перешкоди для переливу капіталу між різними національними ринками. В той же час підкреслимо, що якщо на початку висхідна динаміка фінансових ринків беззастережно сприймалася як позитивний факт, то вже зараз, коли почастишали фінансові кризи, висловлюється думка про необхідність введення різноманітних обмежень, які б стримували зростання фінансового ринку та операцій на ньому.

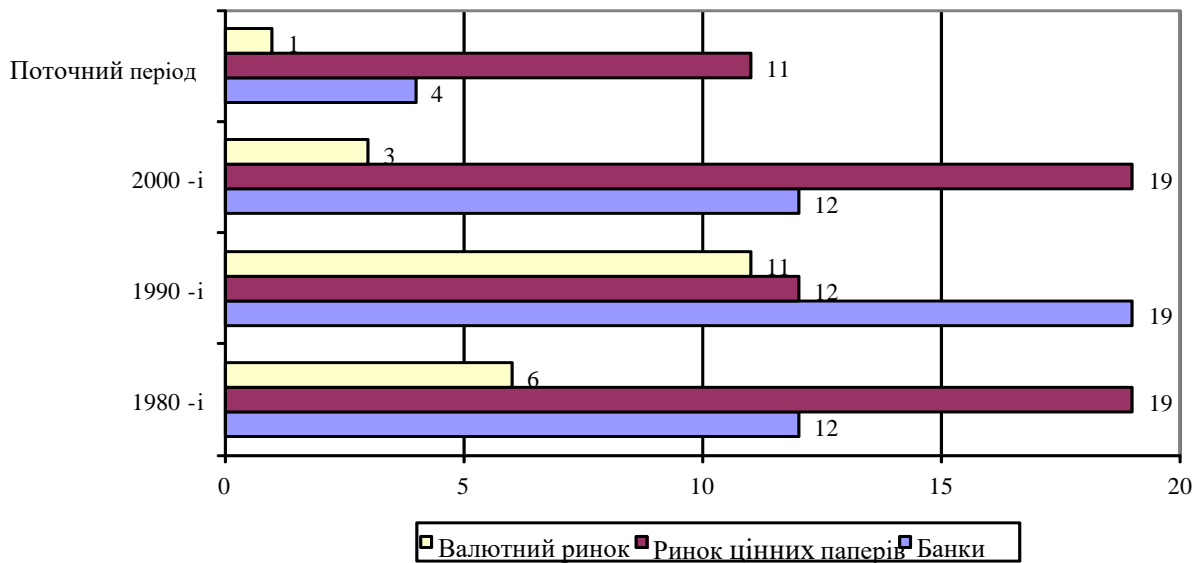

Рис. 3.2 Причини фінансових стресів економік у 1980-2016 рр., кількість епізодів

Джерело: складено за [40]

Саме в цьому контексті слід сприймати той факт, що, починаючи з 2010 року в структурі глобальних фінансових активів домінують банківські депозити (тобто, несек'юритизований сегмент), а не цінні папери – акції, корпоративні боргові та державні боргові.

Такі ж тенденції характерні і для світового ринку деривативів. Зауважимо, що аналіз цього сегменту ускладнений, оскільки існує чіткий поділ на біржову та позабіржову торгівлю похідними фінансовими інструментами.

Пікове зростання на позабіржовому сегменті на ринку деривативів припадає на 2008 рік – саме в цей період обсяг цього ринку перевищив капіталізацію світового ринку акцій. В той же час, слід розуміти, що на період 2008-2009 рр. припадає пік кризових явищ у світовій економіці і тому відбувалося різке падіння ринку акцій. В свою чергу, стагнація на ринках базових активів здатна посилити зацікавленість у використанні похідних фінансових інструментів. Вже з 2009 року спостерігається протилежна тенденція – нарощування капіталізації ринку акцій на тлі стабільних кількісних показників позабіржового ринку деривативів.

Проте зростання різних фінансових інститутів, збільшення кількості інновацій, поява потужних національних і глобальних фінансових організацій за умов недостатнього регулювання як на національному, так і на глобальному рівні привели до прояву суттєвих протиріч у світовій фінансовій системі. Ці протиріччя стають основною причиною і каталізатором світових фінансових криз. Проблеми, породжені ними, залишаються актуальними за сприятливих економічних тенденцій.

Серед причин, що обумовили вибуховий характер розвитку світового ринку деривативів наприкінці ХХ ст. та на початку нинішнього століття слід виділити [28]:

а) перетворення деривативів на один із найбільш ефективних інструментів управління кредитних ризиків (за допомогою хеджування) для переважної більшості економічних агентів;

б) зменшення бар'єрів для операцій з фінансовими активами між національними ринками;

в) зацікавленість суб'єктів реального сектору у використанні деривативів у своїй діяльності;

г) поява різноманітних інструментарних та інституційних інновацій, які спостили та підвищили ефективність використання деривативів.

Значна кількість операцій з деривативами здійснюється на позабіржовому ринку, який характеризується недостатньою транспарентністю.

Позабіржові контракти часто пов'язані з партнерським ризиком, коли або продавець або покупець можуть не виконати своїх зобов'язань, що суттєво впливає на фінансове положення постраждалої сторони. Фактично для позабіржового сегменту ринку деривативів виникають (порівняно з біржовим) додаткові ризики.

Інформація про ціну і кількість інструментів з конкретної угоди на позабіржовому ринку відома тільки її учасникам. Агреговані дані також відсутні, що не дає суб'єктам цього ринку можливості правильно оцінити фінансове положення контрагента в період кризи

Аналізуючи позабіржовий ринок деривативів слід особливу увагу звернути на його регіональну сегментацію (рис. 3.3).

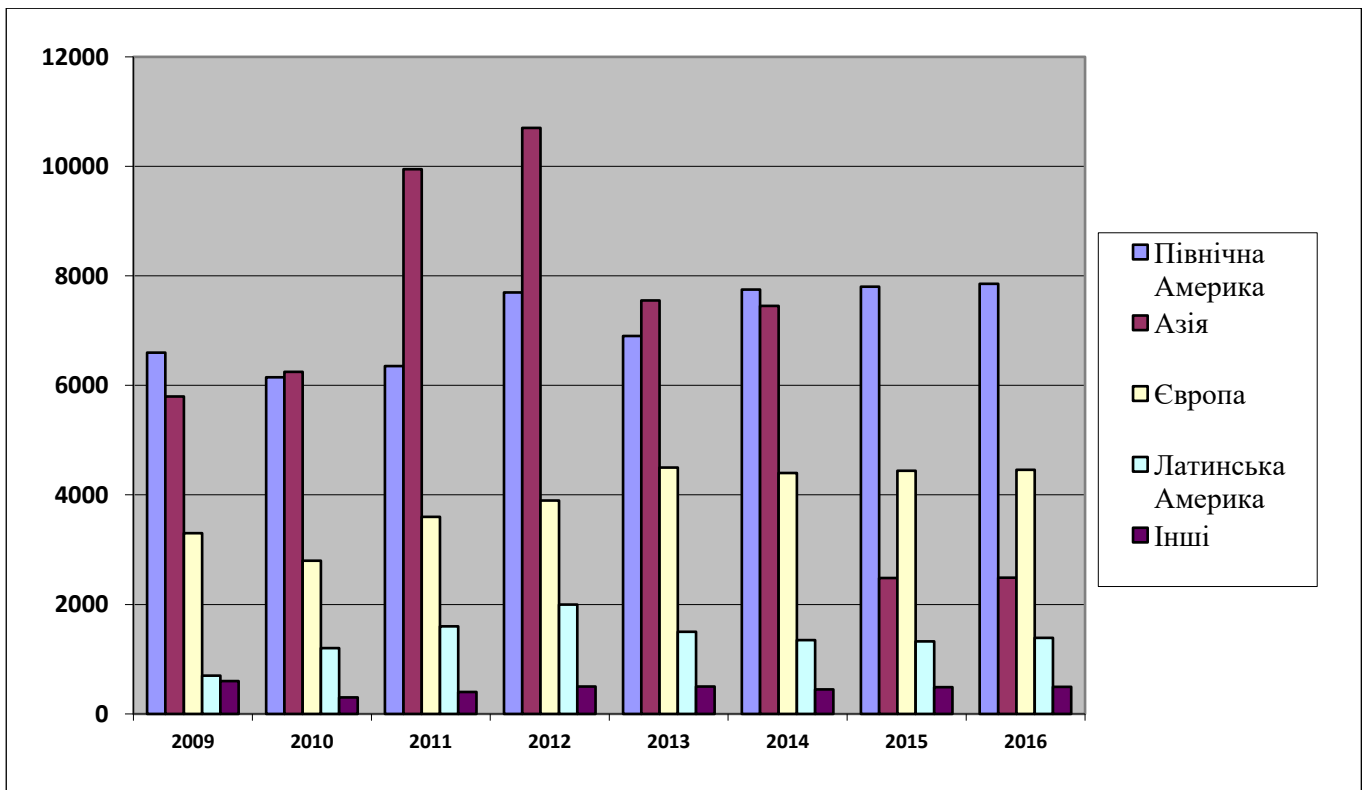

Рис. 3.3 Світовий обсяг ф'ючерсів та опціонів за регіонами в динаміці (обсяг контрактів в млн. дол.)

Джерело: складено за даними BIS [49]

Як бачимо з рис. 3.3, в основному позабіржовий сегмент сконцентрований у Північній Америці, значно поступаються їм ринки в Європі, Латинській Америці, Азії та інших регіонах.

Звернемо увагу на динаміку позабіржового ринку деривативів в Азійському регіоні – якщо у 2010-2011 рр. відбулося його різке зростання (більше того, його обсяги перевищили навіть показники Північної Америки), то вже з 2013 р. почалося різке скорочення показників, і на цей час азійський сегмент поступається не тільки північноамериканському, але й європейському. Такі різкі коливання зайвий раз засвідчують волатильність ринку деривативів.

На позабіржовому ринку деривативів функціонує надзвичайно велика кількість фінансових інструментів, для яких застосовуються різноманітні базові активи (рис. 3.4).

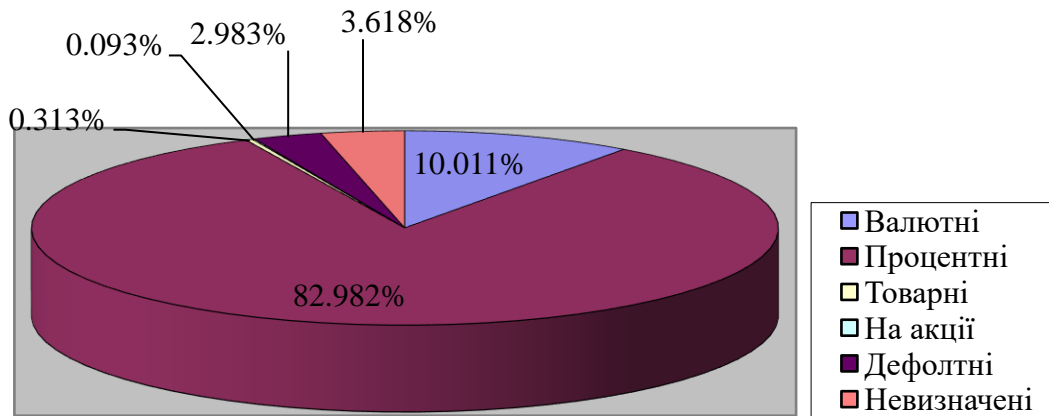

Рис. 3.4 Структура позабіржового ринку деривативів за категорією базових активів (кредитного ризику), 2016 рік, за номінальною вартістю, %

Джерело: складено за даними BIS [51]

Як видно з даних рис. 3.4, на даний час існує досить своєрідна структура світового позабіржового ринку деривативів в якій абсолютно домінують похідні фінансові інструменти в яких базовим активом є відсоткові ставки – 82,9 %.

Друге місце за рангом займають валютні деривативи – 10,0 %, тоді як інші базові активи є набагато меншими за обсягом. Товарні деривативи, в тому числі на аграрну продукцію, не набули значного поширення – їх частка не перевищує 0,1 % від загального обсягу строкових контрактів. Ситуація певним чином змінюється якщо оцінювати позабіржовий ринок деривативів з позиції валової, а не номінальної вартості укладених контрактів. Зменшується (на 7,4 %) частка деривативів на процентні ставки, проте збільшується частка товарних деривативів, в тому числі – товарних. Загалом можна зробити висновок про те, що обсяги торгів деривативами показують значне зростання. За даними Банку міжнародних розрахунків у 2016 році номінальна сума непогашених зобов'язань по позабіржовим похідним фінансовим інструментам перевищувала 700 трлн. дол. Для прикладу – ця сума є значно більшою, ніж обсяг сукупного ВВП країн світу. В той же час, в структурі позабіржового ринку товарних деривативів переважають похідні фінансові інструменти в яких базовим активом є не золото, а інші базові активи (рис. 3.5).

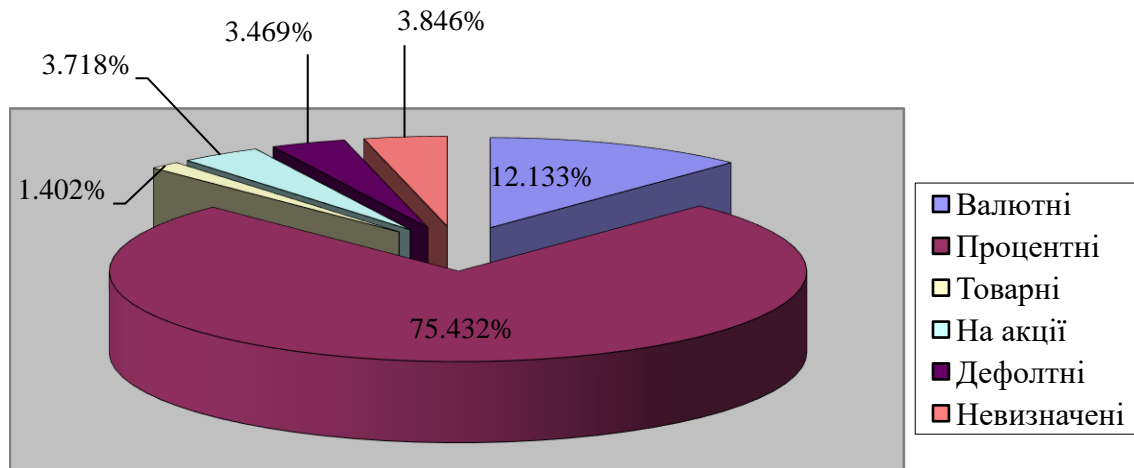

Рис. 3.5 Структура позабіржового ринку деривативів за категорією базових активів (ризик), 2016 рік, за ринковою вартістю, %

Джерело: складено за даними BIS [51]

Зазначимо, що значне домінування похідних фінансових інструментів, для яких базовим активом є процентні ставки та валютні цінності є цілком природним в сучасних умовах та пояснюється наступними факторами:

- глобалізація призвела до суттєвого збільшення операцій, в яких засобом платежу виступають валютні цінності, відповідно, для усе більшої кількості економічних агентів постає питання про необхідність розбудови ефективної системи управління валютним ризиком. Відповідно, в таких умовах зростає роль деривативів як інструменту хеджування валютного ризику;

- галопуюче зростання глобального боргового ринку (як у вигляді цінних паперів, так і несек'юритизованих фінансових інструментів) збільшило потребу у інструментах хеджування процентним ризиком, що відповідним чином відобразилося і на ринку деривативів – відбулося зростання не тільки відповідного сегменту де в якості базового активу використовуються процентні ставки, але й т.з. – «дефолтних» деривативів. В умовах, коли на світовому ринку відбувається переорієнтація багатьох інвесторів на золото як найбільш надійний для інвестицій актив така ситуація є цілком прогнозованою та очікуваною (рис. 3.6).

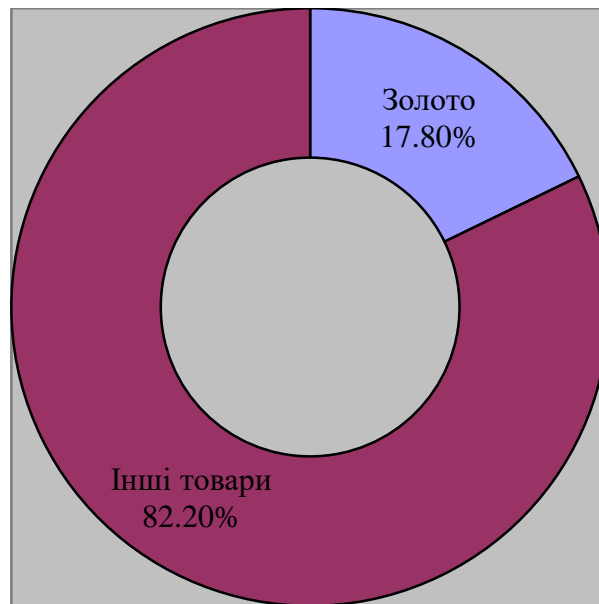

Рис. 3.6 Структура позабіржового ринку товарних деривативів за видом базового активу, %

Джерело: складено за даними BIS [51]

Втім, навіть такий колосальний обсяг світового ринку деривативів можна оцінювати з різних точок зору. З одного боку, зростають можливості для різних економічних агентів щодо використання похідних фінансових інструментів в своїх корпоративних стратегіях, з іншого – неконтрольоване зростання цього сегменту глобального фінансового ринку є передумовою для виникнення «фінансових бульбашок».

Біржові деривативи є високоліквідними, стандартизованими щодо кількості базового активу, дати поставки та дозволяють в будь-який момент припинити хеджування шляхом укладання зворотної (офсетної) угоди. На відміну від позабіржового сегменту деривативів, інформація щодо обігу похідних фінансових інструментів доступна більшій частині учасників ринку.

На ринку біржових деривативів спостерігається значне та стабільне зростання. На відміну від нестандартизованих контрактів, біржові не показали спаду після початку кризи у 2008 році. Навпаки, ми бачимо навіть деяке зростання кількості укладених угод. Однією з причин цього є зростання ризиків та прагнення учасників ринку краще захистити себе, торгуючи на більш надійних біржових майданчиках.

Динаміка кількості біржових деривативів наведена на наступному рис. 3.7. З наведених на рис. 3.7 видно, що на протязі досліджуваного періоду в цілому спостерігається висхідна динаміка кількості укладених контрактів.

Падіння порівняно з попереднім було зафіксоване лише у 2012 році, тоді як в інші періоди цей показник зростав.

Абсолютний приріст за період 2006-2016 рр. склав 14,7 млн. контрактів, відносний – на рівні 161,9 %.

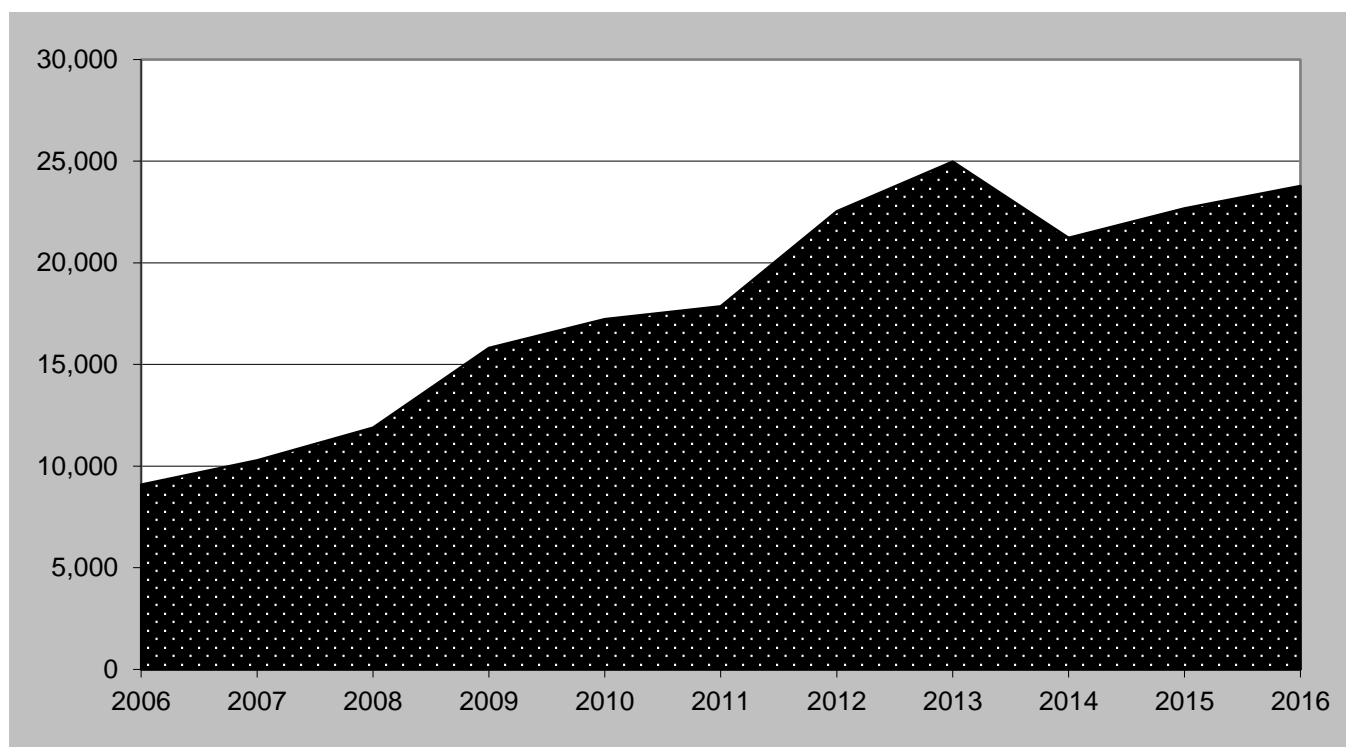

Рис. 3.7 Обсяг контрактів на біржовому ринку деривативів у 2006-2016 рр., млн. од.

Джерело: складено за даними WFE [51]

Набір різних продуктів одного виду деривативів називають продуктовою лінією. На сьогодні на світових біржах котируються переважно 14 продуктивних ліній:

- 1-2. опціони та ф'ючерси на акції;
- 3-4. опціони та ф'ючерси на біржові індекси;
- 5-6. LTIR опціони та ф'ючерси (на довгострокову процентну ставку);
- 7-8. STIR опціони та ф'ючерси (на короткострокову процентну ставку);

- 9-10. ETF опціони та ф'ючерси (на акції біржових фондів);
- 11-12. валютні опціони та ф'ючерси;
- 13-14. товарні опціони та ф'ючерси, інші опціони та ф'ючерси.

Розглянемо структуру біржового ринку деривативів за видом базового активу та порівняємо її з аналогічною структурою позабіржового сегменту, яка була проаналізована вище. Зокрема, привертає увагу той факт, що на біржовому сегменті переважають, на відміну від позабіржового, похідні фінансові інструменти в яких базовим активом є акції (рис. 3.8).

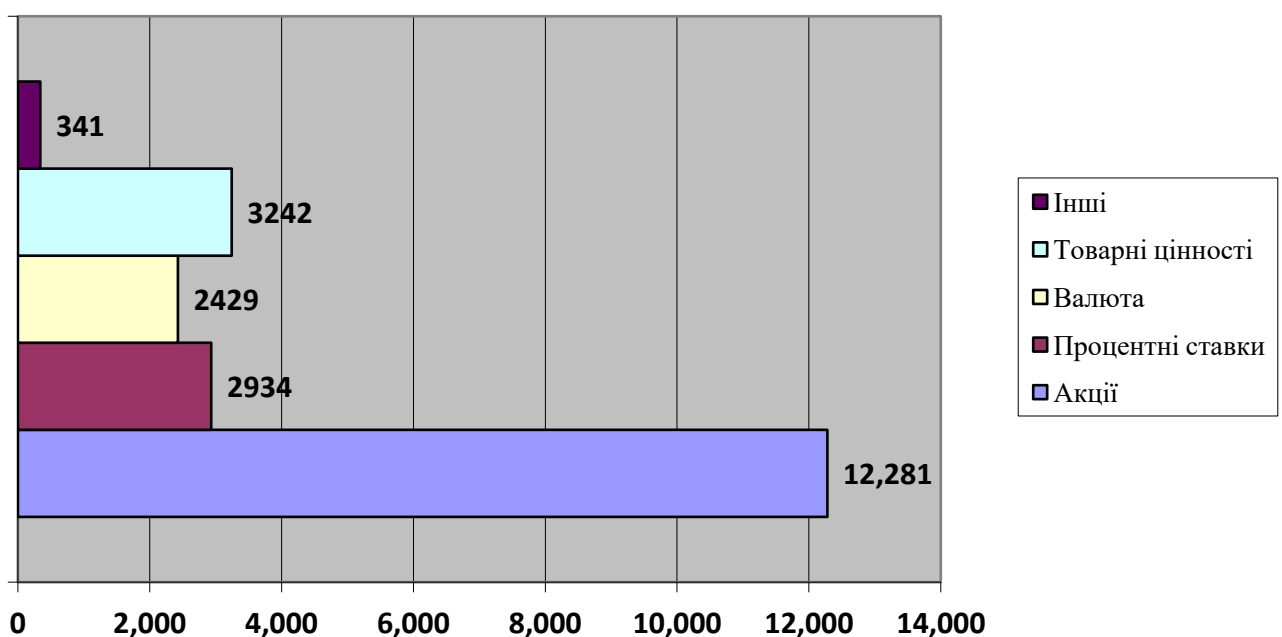

Рис. 3.8 Структура біржового ринку деривативів за категорією базових активів, на початок 2017 року, млн. контрактів

Джерело: складено за даними WFE [51]

Абсолютно різна структура біржового та позабіржового ринку деривативів видом базових активів на наш погляд пояснюється наступним:

- для біржового ринку характерна значна прив'язка до тих базових активів, які безпосередньо котируються на відповідних фондових майданчиках. Відповідно, цілком логічно, що активне котирування акцій на провідних фондових біржах стимулює розвиток відповідного сегменту ринку деривативів;

- аналогічним чином слід розглядати високу питому вагу товарних деривативів, основним місцем обігу яких є відповідні майданчики товарних бірж. В умовах волатильності фінансових ринків особливо гостро виявляється тяжіння біржового ринку деривативів до збільшення кількості контрактів з товарними активами (рис. 3.9).

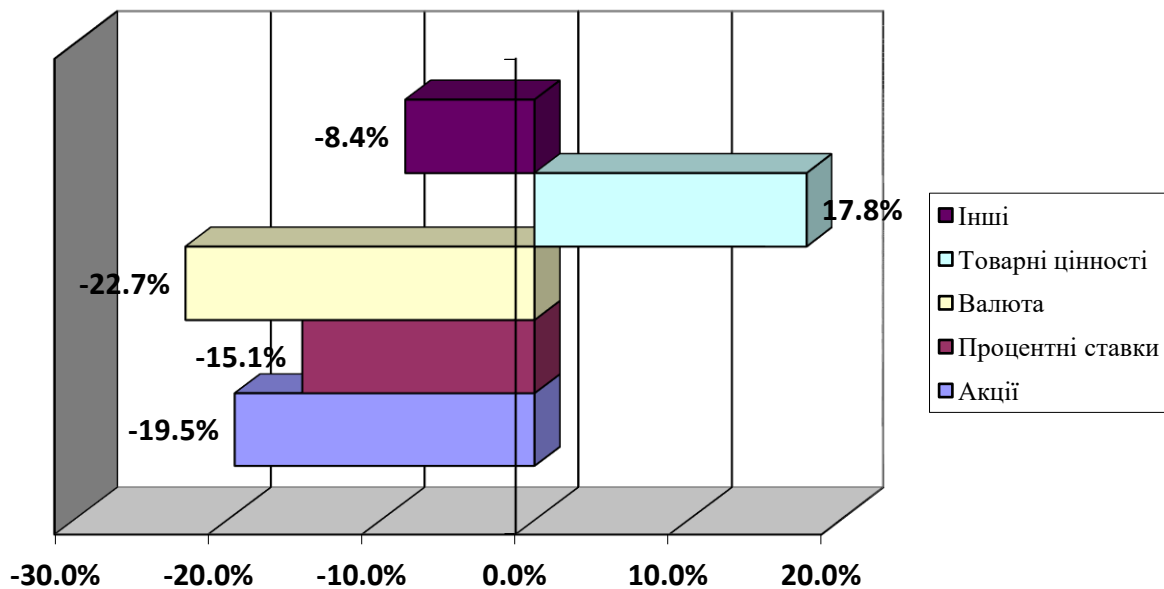

Рис. 3.9 Зміна окремих сегментів біржового ринку деривативів за категорією базових активів, на початок 2017 року, %

Джерело: складено за даними WFE [51]

Виокремлені вище тенденції дають змогу зробити висновок, що ринки деривативів тяжіють та мають можливість найкраще розвиватися на біржових майданчиках де торгуються безпосередньо базові активи для деривативів. В контексті дослідження можна припустити, що одним із кроків на шляху розвитку ринку аграрних деривативів є розвиток біржовою торгівлею аграрною продукцією.

Порівнюючи біржовий та позабіржовий сегменти глобального ринку деривативів зазначимо, що на цей час їх розміри (за номінальною вартістю) є в певній мірі спів розмірними, хоча для їх порівняння використовуються дані різних міжнародних організацій. Загалом, структура світового ринку деривативів за рівнем його організації виглядає наступним чином (рис. 3.10).

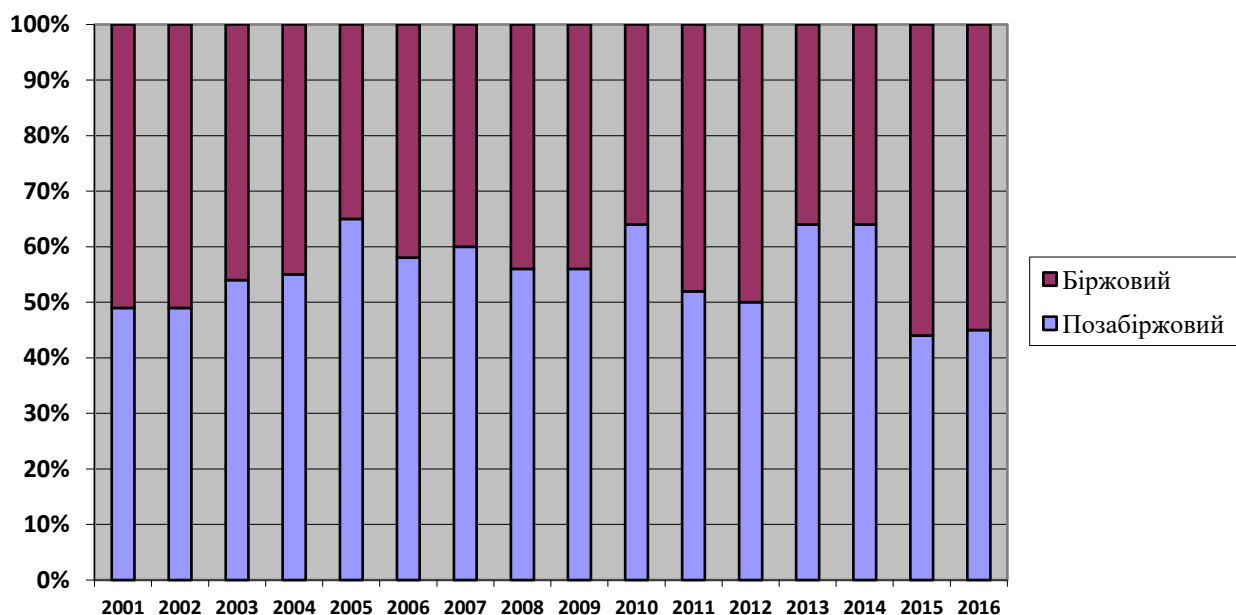

Рис. 3.10 Структура світового ринку деривативів за рівнем організації, % [51]

З рис. 3.10 позабіржовий сегмент переважав біржовий (різниця складала від 1 до 30 %), проте у 2015-2016 рр. почав домінувати біржовий ринок деривативів.

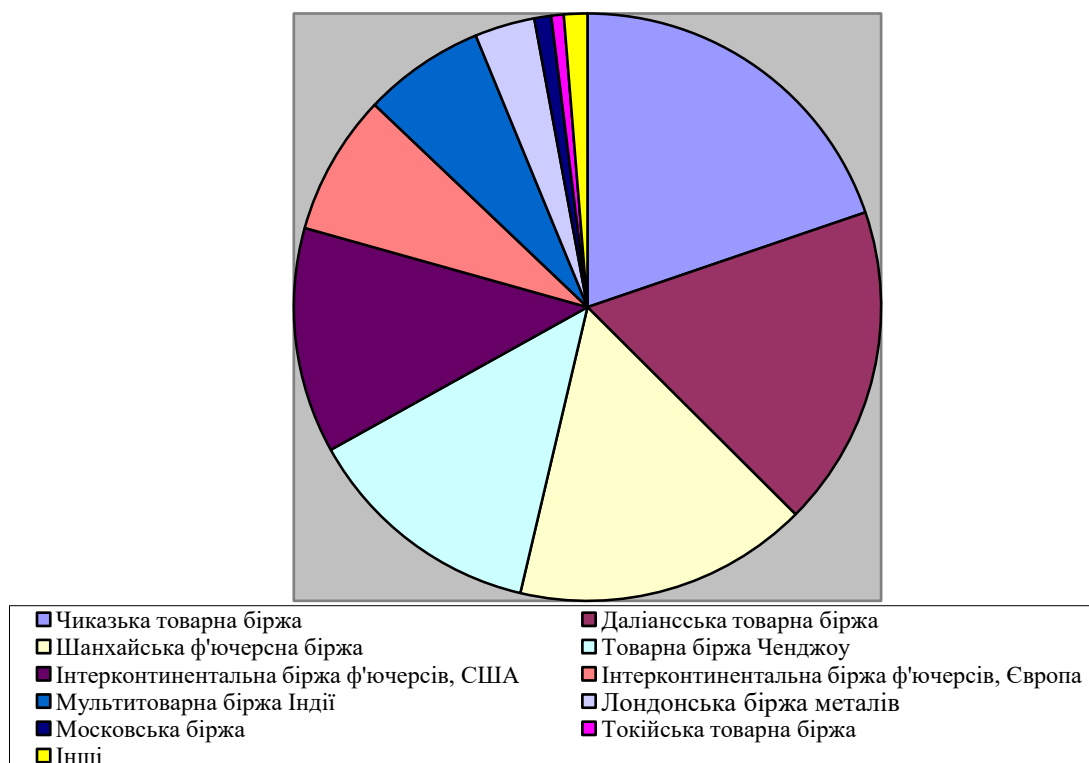

Рис. 3.11 Розподіл товарних деривативів між фондовими біржами станом на початок 2017 року, млн. контрактів [51]

Привертає увагу значна концентрація біржової торгівлі деривативами на кількох провідних біржах. Як видно з даних рис. 3.11, фактично лєвова частка товарних деривативів у світі сконцентрована на спеціалізованих (товарних або ф'ючерсних) біржах США (2 торгових майданчики) та Китаю (3 біржі). П'ять найбільших бірж за обсягом торгівлі сконцентрували 79,3 % від загального обсягу укладених контрактів, 10 найбільших бірж – 98,8 % загального обсягу контрактів.

В той же час, зазначимо, що розвиток товарних деривативів як правило поєднується з розвитком деривативів на інші базові активи (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Топ-30 бірж за обсягами деривативів за 2016 рік

Місце	Біржа	Обсяг контрактів
1	Група Чиказької товарної біржа	3,161,476,638
2	Інтерконтинентальна біржа	2,807,970,132
3	Біржа Eurex	2,190,548,148
4	Національна фондова біржа Індії	2,135,637,457
5	Фондова біржа Сан-Паулу BM&FBovespa	1,603,600,651
6	СВОЕ холдинг	1,187,642,669
7	Nasdaq OMX	1,142,955,206
8	Московська біржа	1,134,477,258
9	Корейська біржа	820,664,621
10	Мультитоварна біржа Індії	794,001,650
11	Даліанська товарна біржа	700,500,777
12	Шанхайська фондова біржа	642,473,980
13	Женгжоу товарна біржа	525,299,023
14	Японська група бірж	366,145,920
15	Гонконгська біржа та кліринг	301,128,507
16	Австралійська біржа цінних паперів	261,790,908
17	Бомбейська фондова біржа	254,845,929
18	Йоханессбурзька фондова біржа	254,514,098
19	Китайська фінансова ф'ючерсна біржа	254,514,098
20	Фондова біржа Торонто	155,753,473
21	Тайванська ф'ючерсна біржа	153,225,238
22	Фондова біржа BATS, м. Канзас, США	151,814,889
23	Біржа Сінгапуру	151,814,889
24	Токійська фінансова біржа	65,527,790
25	Тель-Авівська фондова біржа	60,514,431
26	Іспанська біржа Meff	54,694,502
27	Стамбульська біржа	53,172,365
28	Ф'ючерсна біржа Розаріо	51,176,700
29	Лондонська група фондових бірж	50,384,211
30	Об'єднана фондова біржа Індії	44,931,092

Джерело: складено за [52]

З таблиці 3.1 видно, що протягом останнього часу біржам з країн з «транзитивними» економіками (Китай, Індія, Бразилія) вдалося суттєво наростити свої позиції на ринку деривативів. Не в останню чергу така динаміка пояснюється зацікавленістю різних економічних агентів (в т.ч. – держави) в розвиткові похідних фінансових інструментів.

На даному ринку більше використовують ф'ючерси на товар, а ніж опціони, об'єм операцій з першими майже в 14 разів перевищує операції з другими.

Біржові ринки похідних фінансових інструментів на сільськогосподарську продукцію розвинені або на «старих» ринках (наприклад, Чиказька товарна біржа), або на фондових ринках, що стрімко розвиваються (Шанхайська товарна біржа, Далянська товарна біржа).

Таблиця 3.2

Індекс зміни обсягу контрактів сільськогосподарських ф'ючерсів та опціонів

Місце	Контракти	2010	2016	Зміна
1	Ф'ючерси на пальмову олію, Даліанська товарна біржа	6,302,478	82,495,230	1208.9%
2	Ф'ючерси на сою, Даліанська товарна біржа	81,265,439	265,357,592	226.5%
3	Ф'ючерси на соєву олію, Даліанська товарна біржа	44,695,993	96,334,673	115.5%
4	Ф'ючерси на резину, Шанхайська ф'ючерсна біржа	46,461,103	72,438,058	55.9%
5	Ф'ючерси на соєві боби, Чиказька продуктова біржа	13,354,174	20,237,181	51.5%
6	Опціони на соєві боби, Чиказька продуктова біржа	9,806,935	14,760,704	50.5%
7	Ф'ючерси на олію соєвих бобів, Чиказька продуктова біржа	16,928,361	23,805,912	40.6%
8	Ф'ючерси на свинину, Чиказька товарна біржа	8,505,138	11,277,038	32.6%
9	Ф'ючерси на пшеницю, Чиказька продуктова біржа	19,011,928	24,993,158	31.5%
10	Ф'ючерси на соєві боби, Чиказька продуктова біржа	36,373,096	46,721,081	28.4%

Джерело: складено за [51; 52]

В той же час, в надзвичайно великій кількості країн з транзитивними економіками навіть зараз відсутні інфраструктурні елементи для торгівлі аграрними деривативами, або обсяги торгів є мінімальними.

Середня кількість продуктових ліній, що котируються на одній біржі, становить приблизно п'ять. Найбільшу кількість продуктових ліній (13) має фондова біржа Йоханнесбурга (Johannesburg Stock Exchange). Разом з тим, слід виділити доволі високу частку похідних фінансових інструментів для яких базовим активом є енергоносія (рис. 3.12). На наш погляд, цей сегмент ринку деривативів теж чинить суттєвий тиск на аграрні деривативи, оскільки, зараз сільськогосподарська продукція використовується для виробництва біопалива.

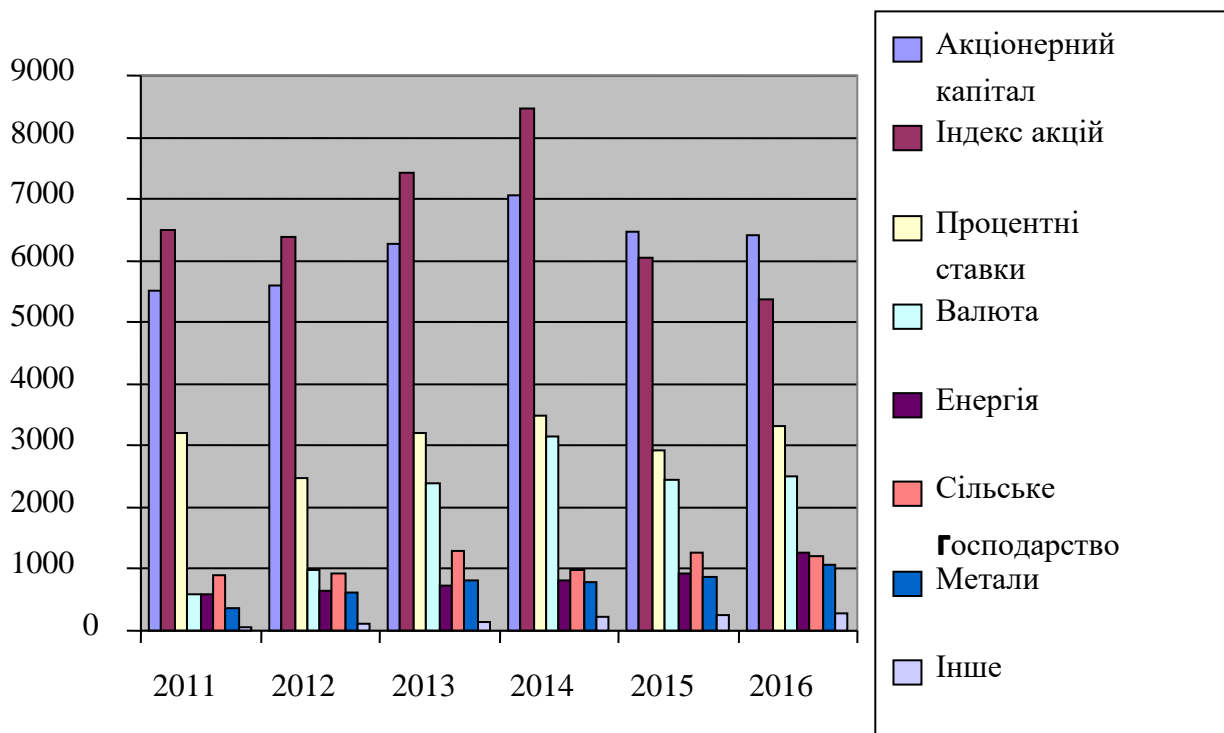

Рис. 3.12 Світовий обсяг ф'ючерсів та опціонів за категоріями в динаміці (обсяг контрактів в млн. дол.)

Джерело: [51; 52]

Надмірний обсяг спекулятивних операцій на ринку деривативів, а також їх все зростаюча складність формують негативне ставлення до деривативів навіть серед фахівців.

Таблиця 3.3

Приклади втрат від торгівлі деривативами на глобальному ринку

Рік	Компанія	Джерело втрат	Сума втрат
1987	Soros Fund	Ф'ючерс на індекс	0,8 млрд. дол.
1993	Metallgesellschaft	Ф'ючерси та форварди на нафту	2,63 млрд. німецьких марок
1993	Showa Shell Sekiyu	Валютні форварди	166,3 млрд. єн
1994	Kashima Oil	Валютні форварди	153,6 млрд. єн
1995	Barings Bank	Ф'ючерс на індекс	827 млн. фунтів
1996	Sumitomo Corporation	Ф'ючерси на мідь	285 млрд. єн
1998	Long Term Capital Management	Квзіарбітражні угоди з деривативами	4,6 млрд. дол.
2006	Amaranth Advisors	Ф'ючерси на газ	6,5 млрд. дол.
2008	Morgan Stanley	Кредитно-дефолтні свопи	9 млрд. дол.
2008	Société Générale	Ф'ючерси на індекс	4,9 млрд. євро
2008	Aracruz	Опціони на валюту	4,62 млрд. бразильських реалів
2008	Deutsche Bank	Деривативи	1,8 млрд. дол.
2012	JP Morgan	Кредитно-дефолтні свопи	3 млрд. дол.

Джерело: складено на основі [50]

Аналіз ризик-факторів світового АПК та тенденцій глобального ринку деривативів засвідчили, що основними перешкодами посиленню впливу ринку похідних фінансових інструментів на фінансову діяльність суб'єктів господарювання АПК є:

- диспропорції розвитку ринку деривативів, насамперед висока волатильність його кількісних показників (вартісних, обсягу тощо);
- волатильність ринку сільськогосподарської продукції в умовах довготривалої тенденції зростання цін;
- незначна кількість інструментів та базових активів;
- домінуюча концентрація біржової торгівлі деривативами на кількох крупних біржах, що унеможлиблює доступ до цих ринків більшості сільськогосподарських підприємств;
- відсутність відповідних елементів фінансової інфраструктури в багатьох країнах з «транзитивними» економіками;
- складні технології біржової торгівлі деривативами, які суттєво обмежують доступ суб'єктів АПК до ринку похідних фінансових інструментів.

3.2. Застосування моделей аналізу ефективності хеджування на ринку сільськогосподарської продукції

Хеджування дозволяє учасникам ринку сільськогосподарської продукції управляти кредитним ризиком та захищатись від несприятливої ринкової кон'юнктури. Разом з тим, ефективність хеджування може залежати від ряду факторів та знаходитись на різних рівнях. Ефективність хеджування можна розглядати як ступінь покриття змін у вартості хеджованого активу змінами у вартості інструменту хеджування.

Аналітичне дослідження ефективності операцій хеджування повинне базуватися на певних принципах, яких необхідно дотримуватись при організації, проведенні та практичному використанні результатів такого аналізу.

Загалом поняття «ефективність» використовується до значного кола суб'єктів та видів економічної діяльності. Проте аналіз широкого спектру визначень ефективності дасть можливість детермінувати головні критерії безвідносно процесу.

Зазначимо, що на ринку хеджування кредитних ризиків в АПК взаємодіють значна кількість суб'єктів (таблиця 3.4), відповідно, можна говорити про застосування відмінних критеріїв ефективності для кожного з них.

Таблиця 3.4

Основні споживачі на ринку хеджування кредитних ризиків АПК

Назва суб'єкта	Характеристика передумов для хеджування
Фермери, агрофірми, аграрні корпорації	Потреба у захисті від зниження цін на власну продукцію або від підвищення цін на придбані товари чи сировину.
Торгові фірми (трейдери)	Захист від зниження цін (з моменту укладення контракту на закупівлю до моменту перепродажу).
Виробники продуктів харчування, виробники кормів	Захисту від зростаючих витрат на сировину або від зниження ринкової вартості запасів.
Експортери	Захист від підвищення цін на експортну продукцію, на яку вже укладено договір з відстроченою датою поставки.
Імпортери	Отримання вигоди від зниження цін на продукцію, котра являється предметом вже укладеного договору з відстроченою датою поставки.

Джерело: систематизовано за [25]

У системі принципів оцінки ефективності хеджування виділимо дві структурні групи:

а) методологічні принципи, тобто найбільш загальні, пов'язані з концептуальною стороною і залежать від специфіки хеджування: науковість аналізу – аналіз має базуватися на наукових принципах, використання найновіших результатів досліджень. системність аналізу – кожний об'єкт слід вивчати з урахуванням усіх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємозалежності його окремих елементів; об'єктивність – аналіз має базуватися на реальній об'єктивній інформації, а висновки та рекомендації повинні обґрунтовуватись аналітичними розрахунками; систематичність – аналіз повинен проводитись на постійній основі.

б) операційні принципи, тобто ті, які полегшують процес оцінки ефективності з інформаційно-обчислювальної точки зору: моделювання, тобто складання економіко-математичної моделі оцінки ефективності; комп'ютерна підтримка – формування бази даних, програмних комплексів; симпліфікація, тобто вибір найбільш простого з інформаційно-обчислювальної точки зору методу оцінки.

На наш погляд ефективність хеджування можна вимірювати у кількох аспектах (рис. 3.13).

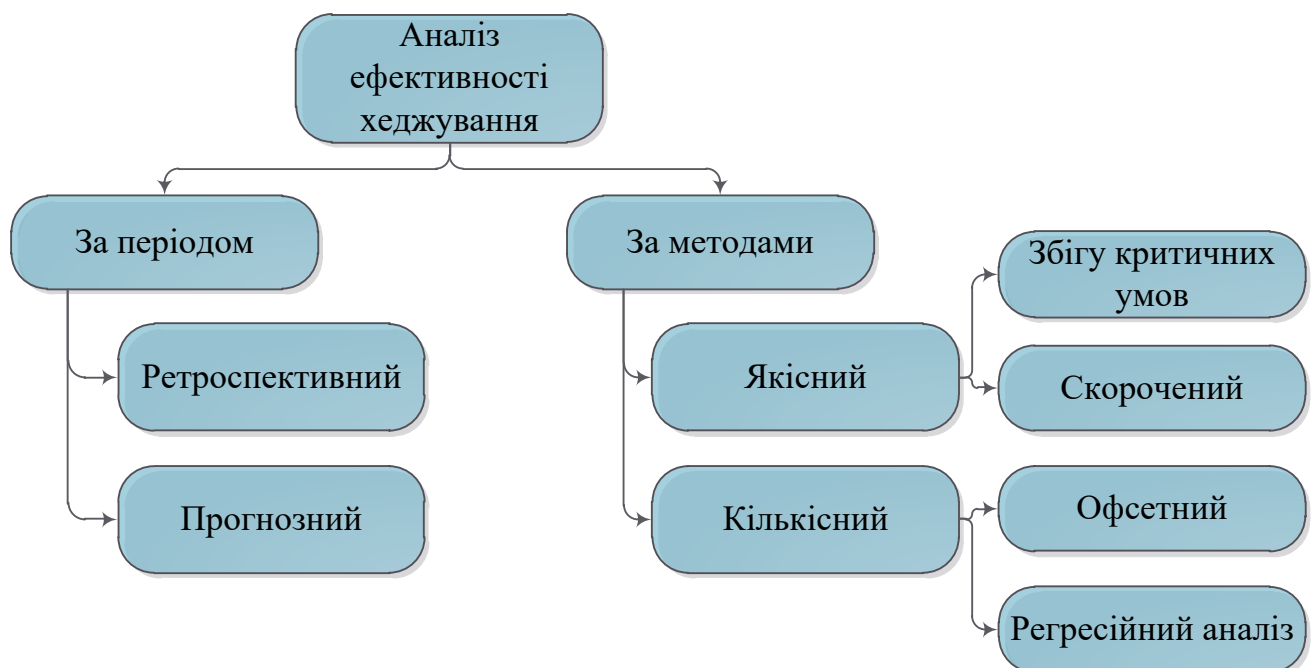

Рис. 3.13 Аналіз ефективності хеджування

Джерело: побудовано за [25]

Ретроспективний аналіз ефективності хеджування передбачає дослідження історичних показників та даних для визначення того, наскільки повно зміни в динаміці грошових потоків за певним активом покривались змінами в динаміці грошових потоків за інструментом хеджування. Прогнозний аналіз ефективності хеджування передбачає розгляд очікуваних умов та показників для визначення ступеню компенсації змін у вартості активів.

Якісний аналіз ефективності хеджування передбачає дослідження відповідності операції певному набору визначених критеріїв та може застосовуватись лише в обмеженому переліку випадків. Згідно з бухгалтерськими нормативами, можуть використовуватись наступні кількісні методи: збігу критичних умов (Critical Terms Match Method, СТМ) та скорочений (Short-Cut Method) [26].

Дозвіл на використання методу СТМ існує як у міжнародних, так і американських бухгалтерських стандартах. Проте в останніх він може застосовуватись як для ретроспективного, так і прогнозного аналізу. Згідно міжнародних стандартів СТМ використовується лише для перспективного аналізу, що пов'язано з особливостями врахування ризику контрагента.

Згідно з методом СТМ хеджування вважається високоефективним, якщо наявний збіг наступних умов [26]:

- номінальна вартість деривативу рівна номінальній вартості хеджованого активу;
- термін виконання деривативу співпадає з терміном виконання контракту щодо хеджованої позиції;
- базовий актив деривативу відповідає хеджованому активу;
- справедлива вартість похідного контракту в момент його укладення дорівнює нулеві;
- не відбувається жодних змін у кредитному ризику контрагента;
- критичні умови повинні періодично перевірятись відповідно до встановленого графіку.

Скорочений метод досить подібний за своєю суттю до методу збігу критичних умов, проте має набагато вужчу сферу застосування.

Він не може використовуватись згідно міжнародних стандартів бухгалтерського обігу, а в США – лише для оцінки ефективності хеджування відсотковими свопами [26].

При цьому використовується вужчий перелік критеріїв:

- номінальні вартості свопу та хеджованої позиції мають співпадати;
- справедлива вартість свопу в момент його укладення дорівнює нулю;
- фіксована ставка свопу, індекс для розрахунку плаваючої ставки та поправки для різниці між ними (за наявності) повинні залишатись однаковими впродовж терміну дії свопу;
- відсутність включених опціонів.

Кількісні методи аналізу ефективності хеджування передбачають дослідження числових даних щодо динаміки цін на хеджований актив та дериватив. Виділяють два основних кількісних методи: офсетний та регресійного аналізу. Офсетний метод передбачає порівняння змін у справедливій або ринковій вартості грошових потоків інструменту хеджування та справедливої або ринкової вартості грошових потоків хеджованої позиції. Він може застосовуватись як для ретроспективного аналізу з використанням історичних даних, так і для прогнозного аналізу.

Хеджування вважається ефективним, якщо офсетний коефіцієнт знаходиться в межах від 80 % до 125 %. Потенційним недоліком даного методу є те, що при використанні для аналізу незначних змін у параметрах він може давати занижені значення ефективності хеджування. Загалом регресійний аналіз направлений на виявлення сили взаємозв'язку між двома незалежними змінними. У контексті оцінювання ефективності хеджування досліджується динаміка зміни вартості грошових потоків від базового активу та інструменту хеджування. Іншими словами, визначається кореляція між двома показниками шляхом розрахунку відповідного коефіцієнта. Ефективним вважається хеджування при значеннях коефіцієнту кореляції (або, в деяких випадках, коефіцієнту R-квадрат) не менше 0.8. При проведенні ретроспективного регресійного аналізу використовуються ряди

історичних даних. Серед вимог ключовими є використання достатньої кількості даних (зазвичай береться мінімум 30 пар показників) та відсутність автокореляції в даних (статистичного взаємозв'язку між взятими зі зсувом по часу елементами досліджуваної послідовності). Для прогнозу застосовуються симуляції.

Показані вище підходи в центрі уваги мають ефективність хеджування цінового ризику, пов'язаного з базовим активом. Проте є ряд інших ризиків, які можуть значно вплинути на результати здійснення хеджування. Серед них головним виступає ризик контрагента – ймовірність того, що контрагент не виконає своїх зобов'язань за укладеною угодою. Його врахування під час аналізу є досить складним та індивідуальним, адже передбачає дослідження фінансового стану партнерів за похідними контрактами. Сказане вище стосується позабіржового ринку, де обертаються нестандартизовані деривативи та відсутня централізована розрахунково-клірингова система. Для дослідження був обраний організований ринок деривативів. Для прикладу розглянемо глобальний ринок пшениці (рис. 3.14).

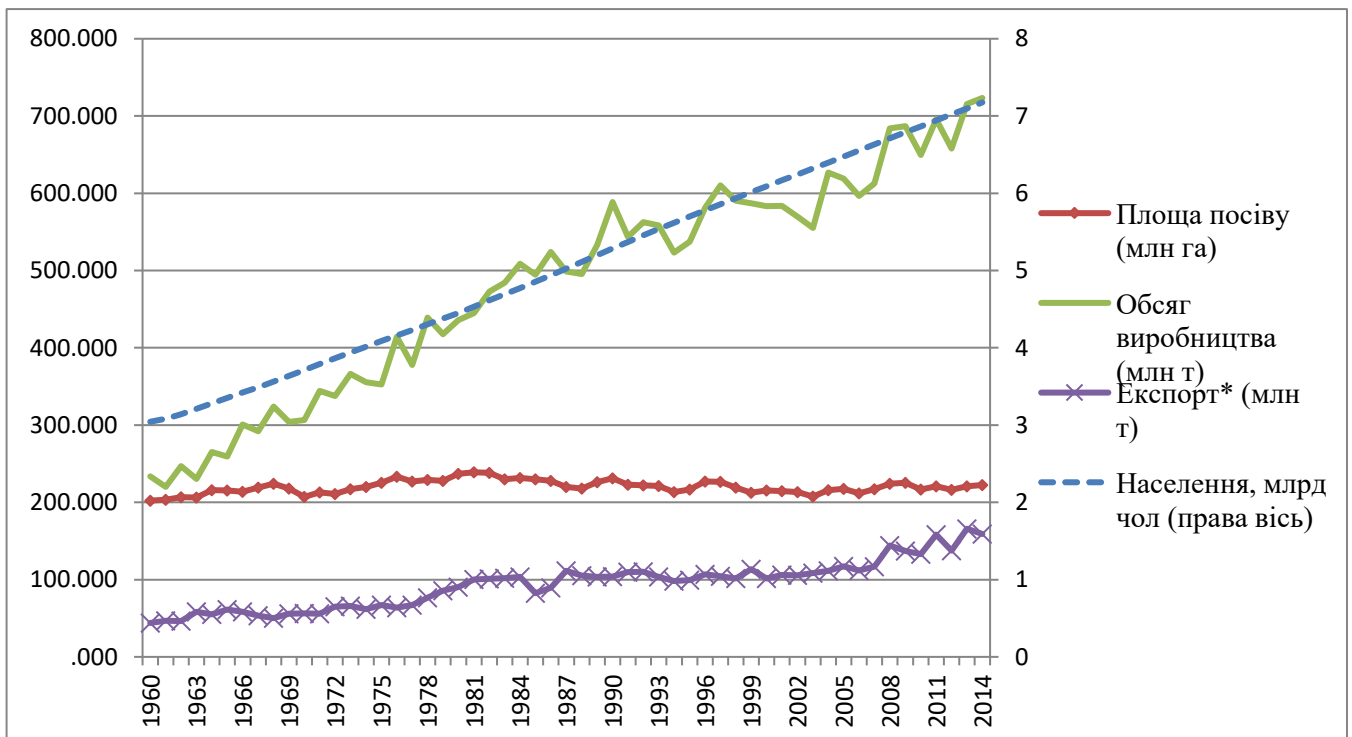

Рис. 3.14 Площа посіву, обсяг виробництва та експорт пшениці в світі у 1960 – 2014 роках

Джерело: побудовано за даними Сільськогосподарського департаменту США [26] та Статистичного бюро США [52]

Даний вид сільськогосподарської продукції є одним із найбільш поширених у світі, а Україна є одним із основних експортерів – відповідно проведена оцінка може потенційно бути екстрапольована на вітчизняні терени. Як показує рис. 3.14, за період з 1960 по 2014 роки обсяги виробництва пшениці постійно зростали. Це відбувалось переважно за рахунок збільшення врожайності, адже розмір посівних площ змінився набагато менше. Динаміка обсягів виробництва пшениці була досить тісно прив'язана до кількості населення. Згідно з прогнозами, число людей на планеті буде зростати, є підстави очікувати й зростання виробництва та споживання пшениці. Також важливим для вітчизняних сільськогосподарських підприємств є те, що обсяг експорту за досліджуваний період зріс більш ніж у 3 рази (з 43,9 млрд т до 159,2 млрд т). Отже, ринок пшениці є одним із найбільш перспективних, а тому аналіз ефективності хеджування на ньому має вагоме значення у контексті дослідження.

Найбільш розвиненим ринком, який пропонує широкий перелік контрактів для торгівлі пшеницею як на ринку спот, так і на ринку похідних фінансових інструментів, є американський. Основні його сегменти представлені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Основні біржові ринки пшениці у США

Ринок	Вид контрактів	Сорт зерна
Товарна біржа Міннеаполісу	Спот	Spring 14% protein
Товарна біржа Сент-Луїсу	Спот	No. 2 Soft Red
Товарна біржа Портленду	Спот	No. 1 Soft White
Чиказька біржа	Деривативи	No. 2 Soft Red

Джерело: складено за [25]

Таблиця 3.5 показує, що сорт зерна, на який торгуються ф'ючерси на Чиказькій біржі, співпадає тільки з контрактами у Сент-Луїсі. Щодо інших ринків, тут мова буде йти про ефективність перехресного хеджування. Перехресне хеджування – це такий його вид, який здійснюється за неспівпадіння хеджованого активу та базового активу похідного фінансового інструменту.

На умовах негайної поставки (спот) пшениця торгується в Міннеаполісі, Сент-Луїсі та Портленді. Основним строковим ринком є Чиказька біржа. Також ф'ючерси на пшеницю торгуються на Міжконтинентальній біржі (ICE), проте обсяги операцій там значно нижчі.

При цьому важливим є тісний взаємозв'язок між цінами зазначених вище активів. Розглянемо динаміку ціни пшениці на зазначених вище ринках (рис. 3.15).

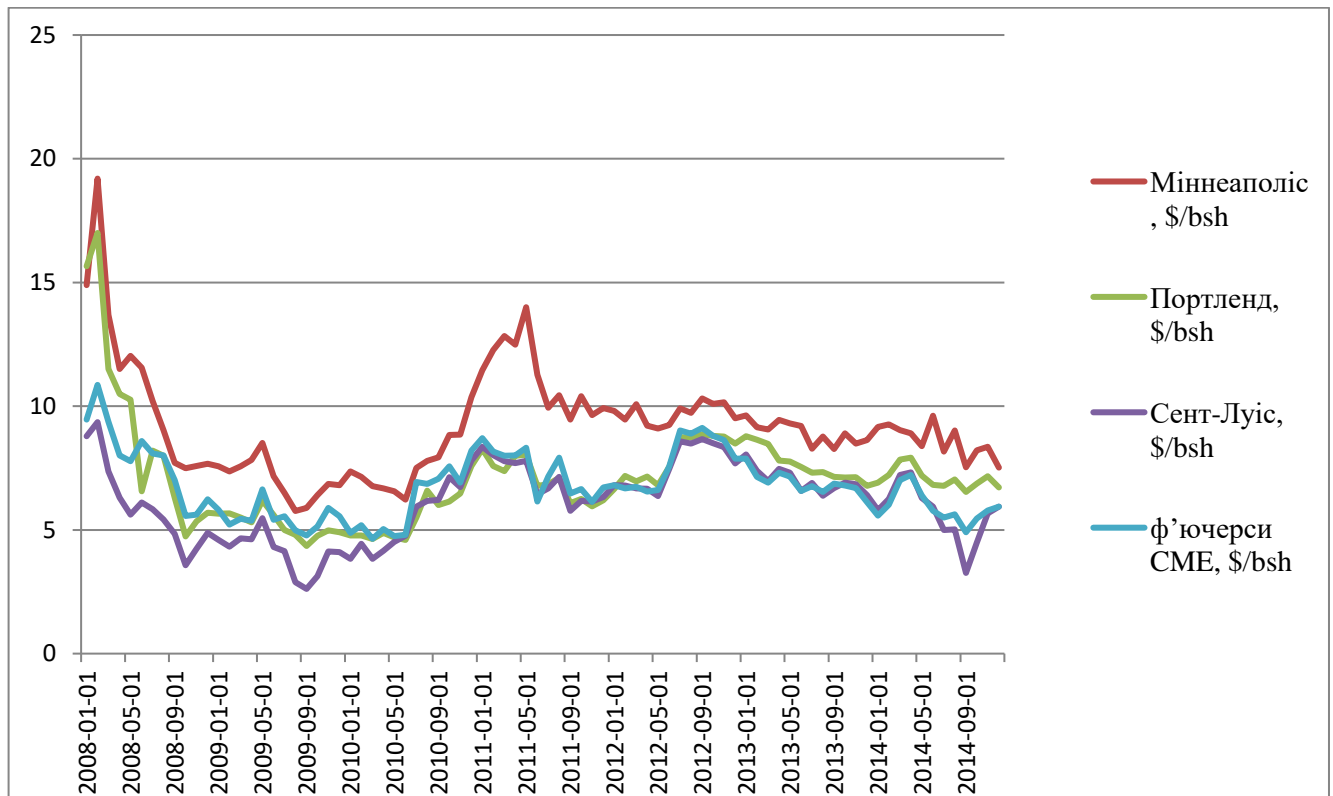

Рис. 3.15 Динаміка цін на пшеницю та ф'ючерси на пшеницю на ринку США у 2008 – 2014 рр.

Джерело: побудовано за [51;52]

З рис. 3.15 видно, що ціни на основних ринках пшениці у США впродовж досліджуваного періоду змінювались в однаковому напрямку, загальна цінова динаміка була досить схожою. Для кількісної оцінки взаємозв'язку між представленими спотовими ринками та ф'ючерсом розрахуємо коефіцієнти кореляції (таблиця 3.6).

Кореляція між ринками спот та ф'ючерсним ринком пшениці у США у 2008 – 2014 роках (місячні дані)

Ринок спот	Коефіцієнт кореляції з ф'ючерсом Чиказької біржі	
	Прирости	Абсолютні значення
Міннеаполіс	0,5673	0,8197
Портленд	0,5398	0,8079
Сент-Луїс	0,8146	0,8664

Джерело: розраховано за [51;52]

Дані таблиці 3.6 показують, що коефіцієнти кореляції за абсолютними значеннями цін на ринках спот та ф'ючерсному ринку в довгостроковому періоді є досить високими (вище 0,8 за всіма досліджуваними майданчиками). Проте якщо розглядати прирости цін, то кореляція буде значно меншою. Це може бути наслідком наявності автокореляції в рядах цін.

Саме тому доцільним є використання саме приростів у процесі регресійного аналізу. Високий показник взаємозв'язку (вище 0.8) залишиться лише для ринку Сент-Луїсу. Причиною цього є використання однакового сорту зерна при торгівлі. Для товарних бірж Міннеаполісу та Портленду перехресне хеджування можливе (взаємозв'язок між динамікою цін на них та динамікою ф'ючерса існує), проте його ефективність буде нижчою.

Дослідниками пропонується кілька підходів до подальшого розрахунку ефективності хеджування. На нашу думку, найбільш доцільним є порівняння дисперсії хеджованої та нехеджованої позиції. Даний підхід був запропонований П. Факлером та К. Макнью в 1993 році [26]. Ними була виведена наступна формула:

$$HE = 1 - \frac{Var(HR)}{Var(CR)}, \quad (3.1)$$

де HE – ефективність хеджування,

HR – прирости хеджованої позиції,

CR – прирости нехеджованої позиції,

Var() – дисперсія.

Для визначення приростів хеджованої позиції можна скористатись наступними формулами:

$$HR_t = CR_t - FR_t = \ln\left(\frac{CP_t}{CP_{t-1}}\right) - \ln\left(\frac{FP_t}{FP_{t-1}}\right), \quad (3.2)$$

де HR_t – приріст хеджованої позиції в момент часу t ,

CR_t – приріст позиції в базовому активі в момент часу t ,

FR_t – приріст позиції у ф'ючерсі,

CP_t, CP_{t-1} – ціни на базовий актив у момент часу t та $t-1$,

FP_t, FP_{t-1} – ціни на ф'ючерс у момент часу t та $t-1$.

$\ln()$ – натуральний логарифм.

Формула 3.2 використовується для тих, хто хеджує довгу позицію в базовому активі короткою позицією у ф'ючерсі.

Така ситуація типова для фермерських господарств та агротрейдерів, які продають пшеницю. Хеджуватись на ринку похідних фінансових інструментів можуть також і покупці зерна, які прагнуть захиститись від зростання цін на нього. В такому разі знак HR_t поміняється на протилежний.

Проте на ринку перша ситуація є більш поширеною, а тому подальший аналіз буде здійснений з позицій виробника пшениці, який захищається від падіння цін на неї (таблиця 3.7).

Як показано в таблиці 3.7, найвища ефективність хеджування у довгостроковому періоді у Сент-Луїсі, що підтверджує попередні висновки. Використання ф'ючерсів Чиказької біржі для захисту від коливання цін на біржі в Міннеаполісі є недоцільним, ефективність хеджування близька до нуля. Це означає, що дисперсія хеджованої позиції є практично рівною дисперсії нехеджованої позиції. Перехресне хеджування в такому разі недоцільне.

Таблиця 3.7

Ретроспективний регресійний аналіз ефективності хеджування на ринку пшениці у США у 2008 – 2014 роках (місячні дані)

Ринок	Дисперсія нехеджованої позиції	Дисперсія хеджованої позиції	Коефіцієнт ефективності хеджування
Міннеаполіс	0,0088	0,0087	0,01
Портленд	0,0113	0,0058	0,49
Сент-Луїс	0,0173	0,0058	0,66

Джерело: розраховано за [51;52]

Використання ф'ючерсів для захисту позицій має обмежену ефективність. Доцільність хеджування залежить від ряду факторів: ступінь толерантності до ризику, розмір комісії брокерів, особливості бухобліку позицій тощо.

Довгострокові інтервали утримання хеджованих позицій характерні для великих учасників ринку. Менші торговці пшеницею зазвичай відкривають позиції на короткий період часу. Для оцінки ефективності хеджування у короткостроковому періоді були використані тижневі дані у 2013 – 2014 роках (рис. 3.16).

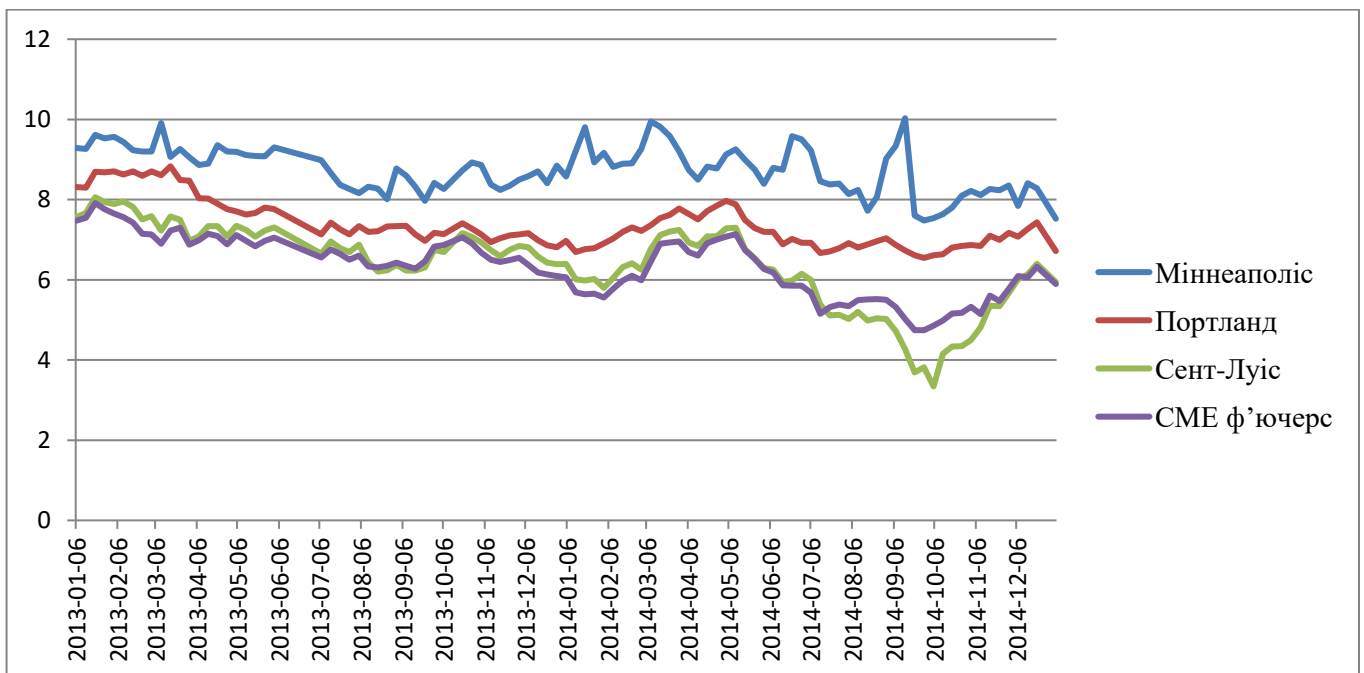

Рис. 3.16 Динаміка цін на пшеницю та ф'ючерси на пшеницю на ринку США у 2013 – 2014 рр., доларів за бушель

Джерело: побудовано за [51;52]

Як показує рис. 3.16, найбільш тісний взаємозв'язок між ціною ф'ючерсу на Чиказькій біржі та у Сент-Луїсі. Динаміка ціни на пшеницю на інших ринках впродовж досліджуваного періоду демонструвала відмінну динаміку. Це робить сумнівним доцільність застосування перехресного хеджування. Для оцінки його ефективності розрахуємо коефіцієнт за формулою 3.1 (таблиця 3.8).

Таблиця 3.8

Ретроспективний регресійний аналіз ефективності хеджування на ринку пшениці у США у 2008 – 2014 роках (тижневі дані)

Ринок	Дисперсія нехеджованої позиції	Дисперсія хеджованої позиції	Коефіцієнт ефективності хеджування
Міннеаполіс	0,00243	0,00281	-0,16
Портленд	0,00059	0,00062	-0,03
Сент-Луїс	0,00249	0,00110	0,56

Джерело: розраховано за [51;52]

Дані таблиці 3.8 підтверджують наведені вище висновки. Перехресне хеджування з використанням ф'ючерсу на пшеницю Чиказької біржі в короткостроковому періоді для торговців з бірж Міннеаполісу та Портленду є неефективним, адже не лише не зменшує дисперсію грошових потоків за позицією, але й робить їх більш волатильними.

Дещо краща ситуація з хеджуванням сорту пшениці, що торгується у Сент-Луїсі. Використання ф'ючерсів дозволяє зменшити коливання грошових потоків більш як у два рази. При цьому таке хеджування все одно далеке від ідеального варіанту, коли зміни у грошових потоках за позицією в базовому активі повністю компенсуються змінами у грошових потоках за позицією у похідному фінансовому інструменті.

Загалом, ідеальний хедж практично недосяжний на ринку. Окрім того, учасники торгів зазвичай і не прагнуть захеджувати позиції у повному обсязі. Причинами цього можуть бути бажання отримати вигоду від сприятливих змін на ринку або ж висока вартість хеджу. Для позначення частки позиції, яка буде компенсуватись за рахунок укладення похідних контрактів використовують такий

показник як коефіцієнт хеджування. З урахуванням цього можна запропонувати наступні зміни до формули 3.1:

$$HE = 1 - \frac{\text{Var}(HR)}{\text{Var}(CR)} = 1 - \frac{\text{Var}(CR - kFR)}{\text{Var}(CR)} = 1 - \frac{\text{Var}(CR) - k^2\text{Var}(FR) + 2\text{cov}(CR, kFR)}{\text{Var}(CR)}, \quad (3.3)$$

де HE – ефективність хеджування,

HR – прирости хеджованої позиції,

CR – прирости нехеджованої позиції,

FR – прирости позиції у ф'ючерсі,

k – коефіцієнт хеджування,

Var() – дисперсія,

cov() – коваріація.

Формула 3.3 дозволяє оцінювати ефективність хеджування для частково захеджованої позиції, коли обсяг ф'ючерсного або форвардного контракту не покриває повністю обсяг позиції у базовому активі.

Можливість здійснення масштабних розрахунків з'явилась із швидким розвитком обчислювальної техніки. Одним із найбільш популярних підходів стало використання методів Монте-Карло.

На першому етапі здійснюється відбір даних для подальшого використання у симуляції. У даному дослідженні буде використано набір історичних даних, із яких випадковим чином витягуватимуться значення для моделювання динаміки зміни цін на базовий актив та ф'ючерс. Дані представлені у Додатку А.

На другому етапі задаються відправні точки для симуляції. Для цього доцільно використовувати поточні ціни на ринку спот базового активу та на ринку відповідних похідних фінансових інструментів. У даному дослідженні було взято дані на середину 2014 року (5,94 доларів за бушель пшениці як на Чиказькій біржі, так і на біржі Сент-Луїса). Третій етап передбачає визначення періоду прогнозування. Кількість симуляцій була визначена на рівні 100 000.

Початкові значення пар цін (форвардна ціна та ціна спот) множаться на пари випадково обраних приростів зі сформованого набору даних. Далі знаходиться різниця між отриманими величинами, яка відображає різницю між ціною базового активу та ціною ф'ючерсу, а відтак – можливий розмір втрат. В результаті отримуємо набір даних, які показують можливі варіанти розвитку подій на ринку.

Останнім етапом є визначення розміру потенційних втрат за хеджованою позицією. Для цього доцільним є використання методу VaR (Value at Risk). Він показує величину, яку не перевищать втрати компанії із заданою ймовірністю. Дана ймовірність зазвичай фіксується на рівні 95 % або 99 %. У даному дослідженні був обраний останній варіант.

Таким чином, для визначення розміру втрат при кількості симуляцій у 100 000 ми відкидаємо 1 000 найгірших варіантів та беремо останній із тих, що залишилися. У досліджуваному випадку це число становило -0,24. Це означає, що з ймовірністю 99 % за півроку втрати хедеджера не перевищать 24 центи на бушель пшениці.

В той же час перешкодами посиленню впливу ринку похідних фінансових інструментів на фінансову діяльність суб'єктів господарювання АПК є:

- диспропорції розвитку ринку деривативів, насамперед висока волатильність його кількісних показників (вартісних, обсягу тощо);
- волатильність ринку сільськогосподарської продукції;
- незначна кількість інструментів та базових активів, що котируються на біржах;
- домінуюча концентрація біржової торгівлі деривативами на кількох крупних біржах, що унеможлиблює доступ до цих ринків більшості сільськогосподарських підприємств;
- відсутність відповідних елементів фінансової інфраструктури в багатьох країнах з «транзитивними» економіками;
- технології біржової торгівлі деривативами, які суттєво обмежують доступ суб'єктів АПК до ринку похідних фінансових інструментів.

При цьому такі особливості деривативів, як відносно низький рівень ризику, можливе позабіржове використання, відсутність обмежень на отримання прибутку.

3.3. Розвиток правових основ функціонування ринку хеджування ризиків АПК в Україні

Ефективне функціонування аграрного сектору в будь-якій державі вимагає відповідного правового забезпечення. Особливо актуальними вказані проблеми є для України – навіть після більш ніж двох десятиліть реформ навряд чи є підстави стверджувати, що правовий базис для розвитку як аграрного сектору, так і фінансового ринку відповідає потребам сьогодення. Відповідно, на часі перегляд існуючої правової бази, визначення її відсутніх та неповноцінних компонентів, розробка та прийняття відповідних змін.

Вирішення цих проблем ускладнюється тим фактом, що доволі часто розвиток законодавства в Україні є предметом певних політичних домовленостей, а не цілеспрямованої економічної політики. Більше того, часто законодавчі зміни приймаються зі значним запізненням, не відображаючи потреб ні держави як регулятора, ні інших учасників ринкової економіки. Саме в цьому контексті слід оцінювати наприклад розробку законодавства у сфері ринку похідних фінансових інструментів.

Так, в значній мірі можна говорити про функціонування законодавства щодо аграрного сектору, тоді як питання ринку похідних фінансових інструментів, ризик-менеджменту в АПК, в тому числі – хеджування законодавцем фактично проігнороване.

Ще одна примітна особливість вітчизняного правового поля – існування численних програм та концепцій, спрямованих на розвиток тих чи інших секторів економіки, які часто є декларативними та в своїй переважній більшості не виконуються.

В Державній цільовій програмі розвитку українського села до 2017 року було встановлено наступні показники фінансування аграрного сектору (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Обсяги та джерела фінансування сталого розвитку сільського господарства в Україні

Джерела фінансування	Обсяг фінансування	У тому числі за роками			
		2009	2010	2011	2012-2016
Державний бюджет, млн грн.	120750,5	15318,9	15153,5	14550,4	75727,7
Місцеві бюджети, млн грн.	11,2	0,1	0,3	10,1	0,7
Інші джерела, млн грн.	7402,4	407,2	984,1	1028,2	4982,9
Усього	128164,1	15726,2	16137,9	155588,7	80711,3

Джерело: [45].

В цьому ж документі визначено наступні положення, які прямо чи опосередковано відносяться до ризик-менеджменту в АПК (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Заходи, спрямовані на розвиток ризик-менеджменту в АПК України

№ з.п.	Положення	Потенційний вплив на ризик-менеджмент в АПК
1	Рапровадження системи торгівлі деривативами (ф'ючерсний контракт, опціон) як способу обігу майнових прав згідно з товарними біржовими угодами для впровадження механізму страхування (хеджування) цінових ризиків у майбутньому через розрахунково-клірингові установи	Створення умов для хеджування цінових ризиків в АПК
2	Підтримка доходів сільськогосподарських виробників шляхом стимулювання розвитку системи страхування, створення необхідної інфраструктури страхового ринку, удосконалення законодавчої і методичної бази з питань його регулювання	Забезпечення розвитку аграрного страхування
3	Сприяння створенню пулів компаній, що займаються страхуванням ризиків в аграрному секторі	
4	Підвищення гарантій повернення кредитів шляхом створення системи державної реєстрації нерухомості, зокрема земельних ділянок, розвитку оцінної та страхової діяльності, використання заставного майна, удосконалення механізму страхування фінансових ризиків комерційних банків	Оптимізація фінансових ризиків підприємств АПК
5	Законодавче забезпечення діяльності оптових сільськогосподарських ринків як підприємств, зокрема кооперативних, що продовжують технологічний ланцюг виробництва і збуту сільськогосподарської продукції	Підвищення цінової ефективності аграрного ринку

Джерело: систематизовано за [43].

Аналогічним чином можна аналізувати і концепції, які безпосередньо стосуються розвитку фінансового ринку в Україні, зокрема, в частині ринку похідних цінних паперів.

Наприклад, розглянемо Проект Комплексної програми розвитку фінансового ринку України на 2015 - 2020 роки (таблиця 3.11).

Таблиця 3.11

**Заходи, спрямовані на розвиток фінансового ринку України, передбачені
Проектом Комплексної програми розвитку фінансового ринку України на 2015
- 2020 роки**

№ з.п.	Положення	Потенційний вплив на ринок похідних фінансових інструментів
1	Стимулювати розвиток деривативних інструментів фінансового ринку: -законодавчо врегулювати функціонування ринку похідних фінансових інструментів (деривативів), які б дозволяли хеджувати кредитний, відсотковий та валютний ризику; -визначити регулятора для деривативів та розробити нормативну базу для регулювання відповідних операцій.	Подолання правових колізій щодо похідних фінансових інструментів
2	Урегулювати питання щодо підзвітності аграрної біржі у частині регулювання деривативних інструментів	Створення системи регулювання ринку деривативів в Україні
3	Підтримати створення сприятливої системи оподаткування ринку деривативів	Запровадження податкових стимулів для деривативів в Україні

Джерело: систематизовано за [11].

В свою чергу, проектом Програми розвитку фондового ринку 2015-2017 з метою поживлення ринку деривативів, пропонується [20]:

- створити умови для поширення використання деривативів як на фондових, так і товарних ринках;

- поширення використання деривативів для справедливого ціноутворення на фондові (товарні) активи;

- запровадження механізму використання деривативів задля хеджування ризиків;

- врегулювання питання нагляду за виконанням деривативних контрактів.

Як видно з наведеної вище таблиці 3.11, на рівні держави існує розуміння щодо необхідності запровадження різноманітних інструментів ризик-менеджменту в аграрному секторі України. Проте таке розуміння часто ніяким чином не відображається у реальних діях щодо забезпечення правових та інституційних основ функціонування таких інструментів.

Зважаючи на слабкий розвиток ринку похідних фінансових інструментів в Україні, суб'єкти вітчизняного АПК позбавлені можливості реалізувати відповідні стратегії хеджування. На тлі проблем у використанні інших методів ризик-менеджменту в Україні, український аграрний бізнес суттєво втрачає власний потенціал саме через неефективну систему ризик-менеджменту.

Показники вітчизняного ринку деривативів наведені на наступному рис. 3.17.

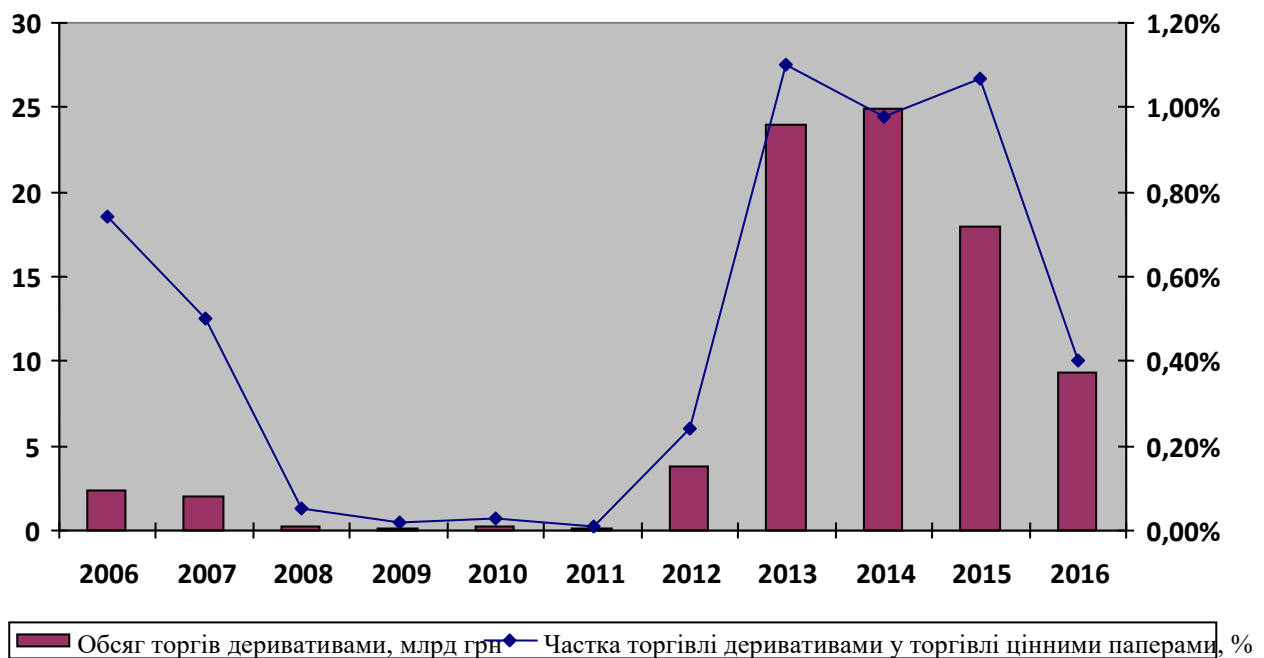

Рис. 3.17 Показники розвитку ринку деривативів в Україні у 2006–2016 рр.

Джерело: розраховано за даними НКЦПФР [48].

З рис. 3.17 видно, що після суттєвого зростання зацікавленості учасників українського фінансового ринку у використанні деривативів у 2013-2016 рр., надалі обсяги торгівлі суттєво знижувалися як у абсолютному, так і у відносному вираженні.

При цьому, за аналогією з глобальним сегментом ринку похідних цінних паперів привертає увагу поділ вітчизняного ринку деривативів на біржовий та позабіржовий.

Зазначимо, що податкові інструменти, що були використані державою для концентрації торгівлі фінансовими інструментами на біржовому ринку дали свій ефект та призвели до різкого зменшення операцій з похідними фінансовими інструментами на позабіржовому ринку (рис. 3.18).

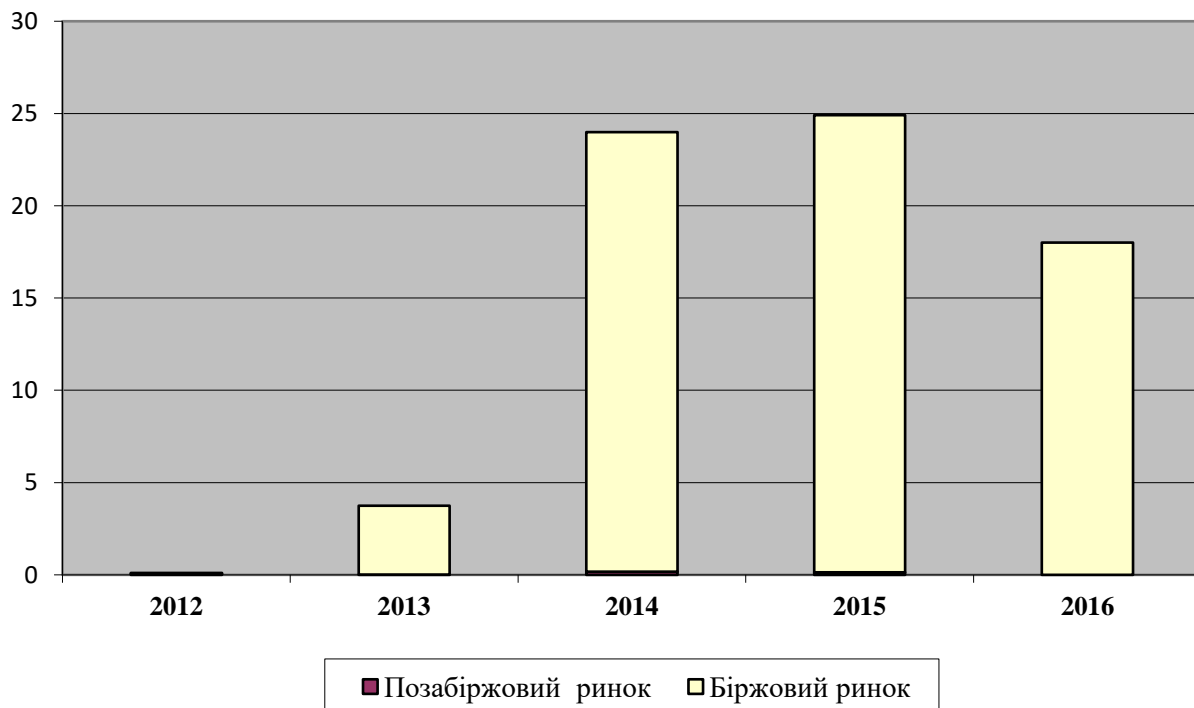

Рис. 3.18 Сегментація ринку деривативів в Україні за рівнем організації торгівлі, млрд. грн.

Джерело: розраховано за даними НКЦПФР [48].

Порівнюючи наведені дані щодо структури ринку похідних цінних паперів з відповідним сегментом на глобальному рівні зазначимо, що основна відмінність – доволі значна частка позабіржового сегменту, який за своїми розмірами в окремі періоди навіть переважає біржовий ринок деривативів. В Україні на цей час створена потужна (кількісно) біржова інфраструктура, в якій функціонує 10 бірж. Проте для вітчизняного біржового ринку характерні суттєві диспропорції які окрім всього відображаються і на розвитку ринку похідних фінансових інструментів.

Ці диспропорції полягають у наступному:

- в структурі біржових торгів домінує торгівля державними цінними паперами, а не фінансовими інструментами корпоративного сектору; більшість цінних паперів є інструментами низької інвестиційної якості;

- торгівля ЦП сконцентрована переважно на трьох біржах.

Сучасний стан біржової торгівлі свідчить, що вона потребує структурної перебудови, суттєвої технологічної модернізації та впровадження кращої практики аналогічних систем на світових ринках. Остання теза в повній мірі стосується і біржового ринку деривативів в Україні (рис. 3.19).

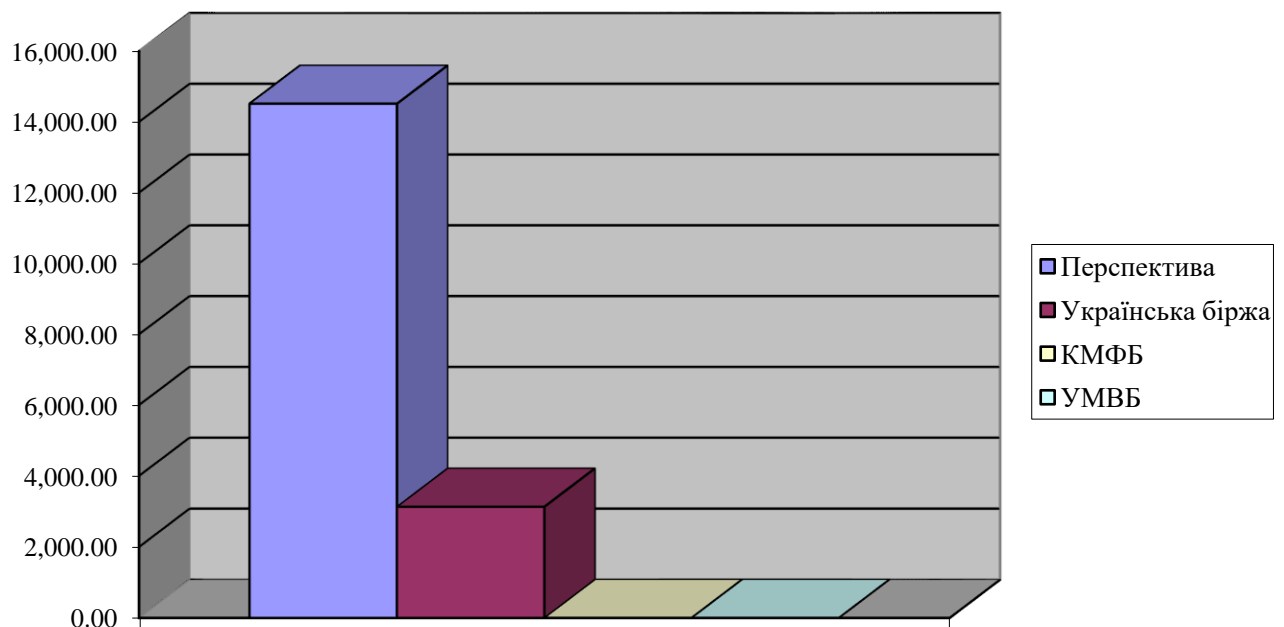

Рис. 3.19 Обсяги торгівлі на строковому сегменті на окремих фондових біржах України у 2016 р., млн. грн.

Джерело: розраховано за даними НКЦПФР [48].

Специфічні питання функціонування ринку хеджування ризиків АПК пов'язані з недосконалістю та частковістю регулювання правовим полем функціонування ринку деривативів. Серед основних стримуючих проблем виділяють відсутність єдиного трактування визначення «похідних фінансових інструментів», відсутність їх класифікації, порядку обігу та оподаткування.

Для ефективного функціонування ринку похідних фінансових інструментів велике значення має нормативно-правове забезпечення. Воно дозволяє регламентувати процеси, що відбуваються на ринку, а також зменшити юридичні ризики, з якими мають справу учасники. Для прикладу, до фінансових інструментів, які можуть бути предметами інвестиційних послуг, Директива 2004/39 відносить наступні інструменти [42]:

- цінні папери, що підлягають обігу;

- інструменти грошового ринку;

- цінні папери інститутів спільного інвестування;

- опціони, ф'ючерси, свопи, форвардні процентні угоди та будь-які інші деривативні контракти стосовно цінних паперів, валюти, процентних ставок, ставок доходності або іншими деривативами стосовно фінансових індексів чи фінансових показників, розрахунки за якими може бути здійснено шляхом поставки чи грошима;

- опціони, ф'ючерси, свопи, форвардні процентні угоди та будь-які інші деривативні контракти стосовно товарів, розрахунки за якими повинні бути здійснені грошима або можуть бути здійснені грошима на вибір однієї зі сторін (не вдаючись до дефолту чи інших заходів припинення діяльності);

- опціони, ф'ючерси, свопи та будь-які інші деривативні контракти стосовно товарів, розрахунки за якими може бути здійснено шляхом поставки, за умови, якщо вони знаходяться в обігу на регульованому ринку та/або в рамках БТЗ;

- опціони, ф'ючерси, свопи форвардні та будь-які деривативні інші контракти стосовно товарів, розрахунки за якими може бути здійснено шляхом поставки, якщо інше не зазначено в Секції С6, і якщо вони не для комерційних цілей, мають характерні ознаки інших деривативних фінансових інструментів, зважаючи, між іншим, на те, чи здійснено кліринг через визнані клірингові установи, або є предметом маржинальних розрахунків;

- деривативні інструменти для передачі кредитного ризику;

- фінансові контракти щодо різниці;

Опціони, ф'ючерси, свопи, форвардні процентні угоди та будь-які інші

деривативні контракти, пов'язані зі змінами клімату, оплатою фрахту, знижками на емісію, рівнем інфляції чи будь-якими іншими офіційними економічними статистичними даними щодо яких розрахунки повинні бути здійснені грошима або можуть бути здійснені грошима, на вибір однієї зі сторін (не вдаючись до дефолту чи інших заходів припинення діяльності), а також щодо інших контрактів стосовно деривативів, пов'язаних з активами, правами, зобов'язаннями, індексами та заходами, що мають характерні ознаки інших деривативів, фінансових інструментів, зважаючи, між іншим, на те, чи вони перебувають в обігу на регульованому ринку або БТЗ, кліринг здійснюється через визнані клірингові установи або є предметом маржинальних розрахунків. Проте в Україні навіть визначення похідних фінансових інструментів (або ж деривативів) не є уніфікованим та відрізняється у різних нормативно-правових актах. Більше того, навіть щодо поняття «цінні папери» у вітчизняному законодавстві існують різночитання. Зокрема, така правова колізія характерна для Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України. У Податковому кодексі вживається термін «дериватив», якому дане наступне визначення: «стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати чи продати у майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах» [7]. При цьому по тексту кодексу наявне розмежування між поняттями «деривативи» та «цінні папери», а термін «похідні інструменти» вживається як синонім деривативів. В Законі «Про цінні папери та фондовий ринок» дано наступне визначення: «похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів» [2]. Термін «дериватив» вживається як синонім похідним цінним паперам. Аналогічний підхід використовується у Законі України «Про фінансові послуги та регулювання ринків фінансових послуг». Варто відзначити, що похідні цінні папери там відділяються від інших цінних паперів (стаття 21 [3]). Ще одне визначення наведено у Положенні «Про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів»: «дериватив – стандартний документ, що засвідчує право та/або

зобов'язання придбати або продати базовий актив на визначених ним умовах у майбутньому» [8]. При цьому паралельне вживання терміну «похідні» в Положенні відсутнє. Дещо інший підхід використано в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти». У ньому, на відміну від наведених вище нормативно-правових актів, вживається поняття «похідний фінансовий інструмент», який визначається через наступні ознаки [21]:

- розрахунки провадитимуться у майбутньому;
- вартість змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними;
- не потребує початкових інвестицій (таблиця 3.12).

Таблиця 3.12

Аналіз визначення поняття «цінні папери» в законодавстві України

Цивільний кодекс	Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам
Закон України «Про цінні папери та фондовий ринк»	Цінні папери - документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам
Господарський кодекс	Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає відносини між суб'єктом господарювання, який його випустив (видав), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам

Джерело: систематизовано за [25]

Наведені ознаки є досить близькими до тих, що вказані у Міжнародному стандарті фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». Згідно даного положення похідним інструментом є фінансовий інструмент, який має одночасно всі три такі характеристики [21]:

а) його вартість змінюється у відповідь на зміни визначеної ставки відсотка, ціни фінансового інструмента, товарної ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи індексу кредитоспроможності, або іншої змінної величини, за умови, що у випадку нефінансової змінної величини, ця змінна величина не є специфічною для сторони контракту (що іноді називають базовою);

б) який не вимагає початкових чистих інвестицій або початкових чистих інвестицій, менших ніж ті, що були б потрібні для інших типів контрактів, які, за очікуванням, мають подібну реакцію на зміни ринкових факторів;

в) який погашається на майбутню дату.

Основна відмінність у тому, що МСФЗ 9, на відміну від П(С)БО 13, допускає наявність початкових інвестицій, якщо їх розмір менший, ніж у альтернативних варіантів контрактів. На практиці це стосується використання різних видів маржі для забезпечення виконання умов укладеного контракту контрагентами.

Таким чином, у вітчизняному законодавстві спостерігається паралельне вживання термінів «деривативи», «похідні інструменти», «похідні цінні папери», «похідні фінансові інструменти».

З метою зменшення юридичного ризику доцільною є уніфікація даного поняття. На нашу думку, оптимальним є вживання термінів «деривативи» та «похідні фінансові інструменти» як синонімів. Найбільш повно їх сутність розкрита у МСФЗ 9, де зазначені їх основні ознаки. Бажаним було би привести всі нормативно-правові акти у відповідність до даного визначення.

З метою подолання наявних суперечностей трактування поняття «похідного фінансового інструменту» слід розробити єдину систему ознак, які ліквідують протиріччя у визначенні економічних категорій, та можуть бути кваліфікаційними ознаками при визначенні економічної сутності контракту за деривативами. В той же час, не зважаючи на наявність поняття «похідні цінні папери» у Законі України "Про цінні папери і фондовий ринок" і в ЦК (ст. 195 ЦК) має бути законом встановлено, які саме інструменти можливо віднести до похідних цінних паперів.

Для учасників ринку товарних сільськогосподарських похідних фінансових інструментів велике значення має валюта, у якій здійснюється котирування. Україна

наразі є одним із провідних світових експортерів продукції агропромислового комплексу. Це означає тісну інтеграцію у світовий товарний ринок. Відповідним має бути й фінансове забезпечення цього процесу. Котирування цін товарних активів у іноземній валюті має ряд переваг.

Перш за все, це дозволить полегшити доступ на вітчизняний ринок іноземних торговців. За умови розвитку ринку деривативів та відповідної інфраструктури Україна може перетворитись на регіональний центр торгівлі товарними сільськогосподарськими похідними фінансовими інструментами. Наявність іноземних учасників може значно підвищити ліквідність як за рахунок залучення хеджерів-покупців деривативів, так і спекулянтів та арбітражерів.

Основним завданням є залучення на ринок іноземних хеджерів. Це дозволить вітчизняним компаніям отримати доступ до широкого ринку збуту зі значними фінансовими ресурсами. За таких обставин імовірним також є покращення умов угод, що укладаються.

Наявність значної кількості спекулянтів може бути загрозою для стабільності ринку. Проте вирішенням цієї проблеми є використання ефективної гарантійної системи. Це передбачає функціонування центрального контрагента з диверсифікованою гнучкою системою управління ризиком невиконання зобов'язань контрагентами.

Згідно з рекомендаціями G-20, використання центрального контрагента є доцільним навіть на позабіржовому ринку. В той же час, операції спекулянтів підвищують ліквідність ринку, вони можуть брати на себе ризики, від яких хочуть позбутись хеджери.

Також важливою є діяльність арбітражерів, які мають доступ до різних ринків. Це дозволяє їм забезпечувати виконання закону єдиної ціни. Так, наприклад, якщо пшениця з однаковим вмістом глютену, вологістю та іншими якісними показниками на одному з ринків коштує \$ 250 за тонну, а на іншому – \$ 240, то арбітражер має можливість купити по \$ 240 та одночасно продати по \$ 250 на різних біржових майданчиках. Це дозволить отримати прибуток у \$ 10 практично без ризику.

З одного боку, арбітражери отримують дохід за рахунок інших учасників

ринку. Проте їх діяльність дозволяє підвищити ефективність ринку та оптимізувати процес ціноутворення. Даний приклад із просторовим арбітражем є досить простим. Сучасні технології високочастотної алгоритмічної торгівлі дозволяють арбітражерам користуватись широким набором стратегій та підвищувати ефективність ринку за різними напрямками.

Котирування в іноземній валюті надасть можливість знизити валютний ризик як для внутрішніх, так і зовнішніх учасників. Наразі в Україні можливості захисту від нього дуже обмежені. Наприкінці 2014 року Національний банк дозволив обертання валютних деривативів (гривня/долар, гривня/євро та євро/долар) на кількох біржових майданчиках (Українська біржа, Перспектива, ПФТС тощо).

Проте обсяги торгів у 2016 році були вкрай низькими. Це можна пояснити сукупністю причин, серед яких обмеження на доступ до ринку (НБУ не дозволив торгувати валютними деривативами банкам), розрахунковий характер ф'ючерсів та відсутність загальновизнаного розрахункового курсу (наприклад, на біржі Перспектива використовуються як офіційний курс НБУ, так і середньозважений на міжбанківському валютному ринку України), недосконала розрахунково-клірингова система фактично без центрального контрагента (Розрахунковий центр не здійснює та не планує здійснювати обслуговування ринку похідних фінансових інструментів) та інші.

Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках є інфраструктурним елементом, який покликаний забезпечувати проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка проти платежу».

Таким чином, доцільним є використання валюти для котирувань цін базових активів при торгівлі товарними похідними інструментами. Проте на вітчизняному ринку для цього є ряд перешкод. Перш за все, така можливість не передбачена нормативно-правовими актами. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів вказує, що одиниця виміру ціни передбачена тільки для ф'ючерсних контрактів.

У форвардних та опціонних такий пункт відсутній, свопи та інші деривативи у положенні взагалі відсутні. Окрім того, операції з пов'язаними з валютою активами регламентуються Національним банком України. Саме тому НБУ погоджує специфікації похідних фінансових інструментів, які торгуються в Україні.

Положення про порядок погодження Національним банком України типових (зразкових) форм деривативів вказує перелік базових активів, за якими воно необхідне: валютні цінності (крім цінних паперів, виражених у гривні), курс іноземної валюти (банківських металів) до гривні, відсоткові ставки або індекси, що визначають динаміку курсу гривні (іноземної валюти, банківських металів) до інших валют (банківських металів). Товарні деривативи у наведеному вище переліку відсутні.

Враховуючи сказане вище, доцільним є розроблення та впровадження нормативно-правового забезпечення, яке би чітко регламентувало можливості укладання угод, у яких котирування базових активів (сільськогосподарської продукції) здійснюватиметься в іноземній валюті.

Окрім того, для швидкого розвитку відповідного ринку бажаним є сприяння полегшенню доступу іноземних учасників ринку шляхом спрощення для них процедур введення та виведення коштів у іноземній валюті на вітчизняні біржові майданчики з торгівлі похідними фінансовими інструментами, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція.

Грунтуючись на зазначеному вище, вважаємо, що підґрунтям для прискорення процесу включення фінансового сектору економіки України і, зокрема, українського ринку цінних паперів у світове економічне господарство повинні стати подальші економічні і юридичні дослідження, спрямовані на удосконалення законодавства щодо фінансових інструментів біржового ринку цінних паперів та його адаптацію відповідно до міжнародних норм.

В той же час, запропоновані вище заходи, спрямовані на розвиток правового забезпечення хеджування в АПК України мають «точковий характер», тоді як розраховувати на швидкий ефект можна тільки в рамках комплексного підходу.

На наш погляд, реалізація такого підходу можлива в разі прийняття Державної

програми розвитку ризик-менеджменту в АПК України. На відміну від існуючих програмних документів та концепцій, така програма дасть змогу врахувати усі можливі методи та інструменти управління ризиками в АПК, оцінити рівень їх розвитку на сучасному етапі, визначити шляхи подолання існуючих проблем.

Як було показано вище, на сучасному етапі існує фрагментарний підхід до ризик-менеджменту в АПК – фактично інтересам учасників ринку в певній мірі відповідає тільки законодавство щодо аграрного страхування, для усіх інших інструментів ризик-менеджменту доцільним є суттєве доопрацювання правової бази.

Першопричини та фактори прийняття та реалізації Державної програми розвитку ризик-менеджменту в АПК України на сучасному етапі наведені у наступній таблиця 3.13.

Таблиця 3.13

Фактори, що визначають необхідність прийняття Державної програми розвитку ризик-менеджменту в АПК України

№ з.п.	Фактори	Характер впливу
На рівні законодавства		
1	Фрагментарність існуючого законодавства	Відсутність правових засад для використання окремих інструментів ризик-менеджменту
2	Наявність у законодавстві відсутніх та неповноцінних компонентів	
На рівні фінансового ринку		
3	Нерозвиненість окремих інструментів, які можуть використовуватися в ризик-менеджменті	Відмова від використання окремих інструментів ризик-менеджменту
4	Відсутність інфраструктури для ризик-менеджменту в АПК України	

Джерело: розроблено за [25]

На наш погляд, оптимальною є наступна структура Державної програми розвитку ризик-менеджменту в АПК України (далі – ДПРРМ в АПК):

а) основні положення та терміни. В умовах, коли на рівні правових актів існують численні колізії щодо визначення тих чи інших дефініцій, наповнення цього структурного елементу ДПРРМ в АПК є надзвичайно важливим, оскільки дає змогу чітко визначити дефініції, що характеризують процес ризик-менеджменту в АПК;

- б) мета програми. Головна мета програми – розвиток системи ризик-менеджменту в АПК України в контексті стратегічного розвитку аграрного сектору;
- в) загальні підходи до ризик-менеджменту в АПК України. Визначення основних інструментів управління ризиками, що можуть використовуватися;
- г) цінка рівня розвитку окремих інструментів ризик-менеджменту. В цій частині ДПРРМ слід чітко окреслити можливі для використання інструменти ризик-менеджменту та оцінити рівень розвитку відповідних сегментів фінансового ринку;
- д) заходи, спрямовані на розвиток окремих інструментів ризик-менеджменту;
- е) забезпечення комплексного підходу – розробка заходів на недопущення диспропорцій у розвитку різноманітних інструментів ризик-менеджменту в Україні;
- ж) державне регулювання ризик-менеджменту в АПК України. У випадку ризик-менеджменту в АПК доцільно виписати повноваження та завдання Мінагрполітики та продовольства в АПК України, НБУ (в частині інструментів управління кредитними ризиками), НКЦПФР, НКРРФП.

Саме зазначена структура на наш погляд надасть можливість врахувати актуальні завдання, що стоять у сфері розвитку ризик-менеджменту в АПК перед державою та учасниками ринку. В подальшому доцільним є розробка методичних рекомендацій щодо впровадження системи ризик-менеджменту на підприємствах.

В контексті подальшого розвитку законодавства України щодо використання хеджування учасниками АПК неможливо обійти увагою процес, пов'язаний з прийняттям спеціального законодавства у сфері похідних цінних паперів.

Зазначимо, що в процесі його прийняття доцільно його уніфікувати з Податковим кодексом України, Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», окремими постановами Національного банку України.

На наш погляд, обґрунтовані вище рекомендації можуть і повинні стати запорукою успішного поширення практики хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів в Україні. Втім, треба визнати, що необхідно забезпечити реалізацію концептуально нового підходу до розвитку хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів, що вимагає консолідації зусиль держави та безпосередньо самих суб'єктів АПК.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

При написанні магістерської дипломної роботи на тему “Сучасний стан та шляхи вдосконалення страхування кредитних ризиків”, збір необхідної інформації проводився у офісному приміщенні.

Для виконання трудових обов'язків, робоче місце обладнане столом та стільцем, персональним комп'ютером та різноманітною периферійною технікою, телефоном, шафою для зберігання документів та різноманітним офісним приладдям.

Аналіз потенційних небезпек

Працюючи у сфері банківських послуг та страхування, на робочому місці можуть виникнути ряд таких небезпек:

- ураження електричним струмом, у наслідок несправності електрообладнання, невиконання правил техніки безпеки при користуванні електричним обладнанням, що може призвести до електротравм або летального наслідку;

- механічне травмування в наслідок не раціонального розташування робочих місць;

- нервово-психічні навантаження в наслідок специфіки виконуваних робіт, що призводить до захворювань загального характеру;

- негативні відносини у колективі в наслідок постійних емоційних зривів, які призводять до підвищених емоційних навантажень;

- кістково-м'язові порушення, у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг, що призводить до ушкодження опорно-рухового апарату;

- негативний вплив електромагнітних, в тому числі і рентгенівських випромінювань при використанні моніторів персональних комп'ютерів (далі ПК) з електронно-променевою трубкою, що призводить до погіршень зору, зниження імунітету;

- недостатнє освітлення виробничих приміщень і робочих місць, у зв'язку з несправністю, або хибного вибору освітлювальних приладів, що призводить до погіршення зору;

- підвищений рівень шуму, який створюється перетворювачем напруги електронно-обчислювальної машини (далі ЕОМ), її технічною периферією, а також людьми, що працюють у приміщенні, і який призводить до погіршення слуху;

- незадовільні параметри мікроклімату робочого місця, у зв'язку із відсутністю приладів, що забезпечують необхідний повітрообмін та опалювальної системи, які можуть викликати загальні захворювання;

- вірогідність загоряння, у зв'язку із несправністю електричного обладнання, недотримання, або порушення правил протипожежної безпеки обслуговуючим персоналом, що призводить до пожежі;

- неправильні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки та загибелі людей;

- можливість виникнення синдрому емоційного вигорання, що призводить до фізичного, емоційного та розумового виснаження, через що може погано відобразитися на його робочих обов'язках;

- недостатня кваліфікація працівників, що може негативно вплинути на репутацію робітника і компанії в якій він працює та відобразитись на емоційному стані.

Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам: ПУЕ («Правила устрою електроустановок») і ГОСТ 12.1.030-81 (2001) «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление», величина опору захисного заземлення електрообладнання приміщення - 4 Ом; НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила устройства электроустановок. Электрооборудование специальных установок», приміщення, в якому розташовуються ЕОМ, різноманітне устаткування, відноситься до класу пожеженебезпечної зони П-Па, тому передбачений мінімальний ступінь захисту ізоляції обладнання IP44; ГОСТ 12.1.009-76 (1999) «ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения» обладнання офісу має подвійну ізоляцію, яка складається з робочої та додаткової ізоляції; ГОСТ 12.2.007.0-75* (2001) «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» ЕОМ, периферійні пристрої ЕОМ та устаткування для обслуговування, ремонту та налагодження ЕОМ по способу захисту людини від ураження електричним струмом, належать до I класу, оскільки мають подвійну ізоляцію, елемент для заземлення та провід для приєднання до джерела живлення, що має заземлюючу жилу і вилку з заземлюючим контактом. Експлуатація електроустановок і електроустаткування проводиться відповідно до НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безопасной эксплуатации электроустановок» та НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безопасной эксплуатации электроустановок потребителей»

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок не раціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неухважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними.

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків

гіподинамії, запобігання втоми, передбачені перерви у роботі – 15 хвилин кожні дві години, а також спеціально обладнане приміщення – кімната відпочинку.

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково-м'язових порушень у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг необхідно виконувати фізичні вправи 2-3 рази протягом робочого часу.

Для запобігання синдрому професійного емоційного вигорання передбачено:

- програма мотивації робітників за професійні досягнення грамотами, фінансовою винагородою або за допомогою професійного визнання і наставництва;
- регламентовано перерви протягом робочого дня на обід або відпочинок згідно з КЗпП глави V статті 66 “Перерва для відпочинку і харчування”;
- влаштовуються з підлеглими зустрічі і бесіди, в ході яких можна виявити їхні потреби, з'ясувати, які проблеми турбують, дізнатися, чого вони очікують від роботи.

Для підвищення кваліфікації працівника за його згодою направляються на навчання з підвищення кваліфікації без відриву від виробництва в професійно-технічний навчальний заклад для поглиблення та розширення його знань, навиків та вмінь до рівня, що відповідає вимогам виробництва за професією, якою він вже володіє.

Проводяться короткострокові курси підвищення кваліфікації за фаховими програмами. Також проводяться тематичні семінари та навчальні тренінги.

Працівників направляють на стажування в інші головні офіси підприємства, а також за кордон за обміном досвіду.

Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці

Внаслідок роботи за ПК, на фізіологію людини негативно впливають електромагнітні випромінювання. Щоб зменшити наслідки впливу на людину та знизити негативні показники у робочій зоні до допустимих значень, згідно з ГОСТ 12.2.007.0-75 «Изделия электротехнические. Общие требования безопасности», вироби, які створюють електромагнітні поля, повинні мати захисні елементи

(екрани, поглиначі і т.д.). Вимоги до захисних елементів повинні бути вказані в стандартах та технічних умовах на конкретні види виробів. Згідно з НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» та ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин», на робочих місцях обладнаних ПК встановлені рідкокристалічні монітори, які не є джерелами рентгенівського та електромагнітного випромінювань.

Основними причинами недостатньої або нераціональної освітленості робочих місць є несправність або нераціональний вибір освітлювальних приладів.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У офісному приміщенні, згідно ДБН В.2.5-28-2006 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення. Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі або штори.

Розрахунок штучного освітлення:

Вихідні дані до розрахунку: розміри приміщення (А x В x Н), м – 10 x 6 x 3,2; тип світильника – ЛПО (растровий); L/h – 1,4; колір стелі, стін, підлоги ($\rho_{ст}$, ρ_c , ρ_n), % - 70%, 50%, 30%; приміщення – банківські та страхові установи; площина нормування освітленості h_p – 0,8 м; розряд і подразряд зорової роботи – А-2; освітленість робочих поверхонь при загальному освітленні (E_n) – 400 лк; коефіцієнт запасу (K_3) – 1,4.

- розраховуємо кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]}, \text{ шт}; \quad (4.1)$$

де: B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника.

$$N_p = \frac{6}{(3,2 - 0,8) \cdot [1,4]} = 1,78 = 2 \text{ шт};$$

- визначаємо максимально припустиму відстань між рядами світильників L_{\max} :

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, \text{ м}; \quad (4.2)$$

де: B – ширина приміщення, м;

N_p – кількість рядів світильників у приміщенні, шт.

$$L_{\max} = \frac{6}{2} = 3 \text{ м};$$

- визначаємо значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)}; \quad (4.3)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м.

$$i = \frac{10 \cdot 6}{(3,2 - 0,8) \cdot (10 + 6)} = 1,56$$

- визначаємо значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильниками вибраного типу.

Вибирається в залежності від виду джерела світла, типу обраного світильника, коефіцієнтів відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення.

$$\eta = 50 \%$$

- визначаємо сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_{Σ} :

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_3 \cdot z}{\eta}, \text{ лм}; \quad (4.4)$$

де: E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_3 – коефіцієнт запасу (для люмінесцентних ламп $k_3 = 1,4$);

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює (для люмінесцентних ламп $z = 1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку.

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{400 \cdot 10 \cdot 6 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,50} = 73920 \text{ лм};$$

- визначаємо умовну загальну кількість світильників у приміщенні N_{cv}^* :

$$N_{cv}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\max}^2}, \text{ шт}; \quad (4.5)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

L_{\max} – максимально припустима відстань між рядами світильників, м.

$$N_{cv}^* = \frac{10 \cdot 6}{3^2} = 7 \text{ шт};$$

- розраховуємо світловий потік умовного джерела світла Φ_l^* :

$$\Phi_l^* = \frac{\Phi_\Sigma}{N_l^*}, \text{ лм}; \quad (4.6)$$

де: Φ_Σ – сумарний світловий потік освітлювальної установки, лм;

N_l^* – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за формулою:

$$N_l^* = N_{cv}^* \cdot n, \text{ шт}; \quad (4.7)$$

де: n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_l^* = 7 \cdot 4 = 28 \text{ шт};$$

$$\Phi_l^* = \frac{73920}{28} = 2640 \text{ лм};$$

- обираємо тип стандартної лампи з найближчим значенням фактичного світлового потоку лампи Φ_l , і знаходимо коефіцієнт m (співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_l^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_l):

$$m = \frac{\Phi_l^*}{\Phi_l} \quad (4.8)$$

$$m = \frac{2640}{1200} = 2,2$$

- визначаємо оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні N_{cv} :

$$N_{cv} = N_{cv}^* \cdot m, \text{ шт}; \quad (4.9)$$

де: N_{ce}^* – умовна загальна кількість світильників у приміщенні, шт.

m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи.

$$N_{ce} = 7 \cdot 2,2 = 15,4 = 16 \text{ шт};$$

- визначаємо фактичну кількість ламп у приміщенні N_l :

$$N_l = N_{ce} \cdot n, \text{ шт}; \quad (4.10)$$

де: N_{ce} – оптимальна (фактична) кількість світильників у приміщенні, шт.;

n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_l = 16 \cdot 4 = 64 \text{ шт};$$

- визначаємо загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_l \cdot N_l \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_3 \cdot z}, \text{ лк}; \quad (4.11)$$

де: Φ_l – фактичний світловий потік вибраної стандартної лампи, лм;

N_l – фактична кількість ламп у приміщенні, шт;

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_3 – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості.

$$E_p = \frac{1200 \cdot 64 \cdot 0,50}{10 \cdot 6 \cdot 1,4 \cdot 1,1} = 415,58 \text{ лк};$$

Зробивши розрахунок штучного освітлення, було визначено, що загальна освітленість у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп складає 415,58 лк.

Рівні звукового тиску в октавних смугах частот, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях приміщення відповідають вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» та ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку». Зниження рівня шуму в приміщенні здійснено за допомогою:

- використання більш сучасного обладнання;
- розташування принтерів та різноманітного устаткування колективного користування на значній відстані від більшості робочих місць працівників;
- переведення жорсткого диска в режим сну (Standby), якщо комп'ютер не працює протягом визначеного часу;
- використання блоків живлення ПК з вентиляторами на гумових підвісках.

Неправильне проектування або несправність систем опалення та вентиляції в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови в приміщенні офісу – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення відповідають встановленим санітарно-гігієнічним вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» і ГОСТ 12.1.005-88 (1991) «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны». Роботи в офісному приміщенні, належать до категорії Іб - легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

- у холодний період року: температура 21-23°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;
- у теплий період року: температура 22-24°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Забезпечення таких параметрів мікроклімату досягається оснащенням приміщень пристроями кондиціонування, вентиляції та дезодорації повітря, системами опалювання.

Оптимальні рівні позитивних (n+) і негативних (n-) іонів у повітрі приміщення з ВДТ відповідають вимогам ГН 2152-80 «Санітарно-гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень» і становить: n+=1500-30000 (шт. на 1см³); n- = 3000-5000 (шт. на 1см³). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечуються за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів.

Заходи з пожежної безпеки

Несправність електричного обладнання, недотримання, або порушення правил протипожежної безпеки обслуговуючим персоналом може призвести до пожежі.

Залежно від агрегатного стану й особливостей горіння різних горючих речовин й матеріалів пожежі за ДБН В.1.1.7-2002 "Пожежна безпека об'єктів будівництва" поділяються на відповідні класи та підкласи:

- клас А – пожежі твердих речовин, переважно органічного походження, горіння яких супроводжується тлінням (деревина, текстиль, папір);

- клас Е (додатковий) – пожежі, пов'язані з горінням електроустановок.

Відповідно до методики визначення категорій приміщень та будівель за вибухопожежною та пожежною небезпекою регламентованою НАПББ.03.002–2007 "Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою» приміщення відноситься до категорії Д.

У разі виникнення пожежі приміщення обладнане засобами автоматичного пожежогасіння та додатково встановлена пожежна сигналізація. На стіні указано план евакуації та номер телефону пожежної служби – 101.

У приміщенні яке складає 60 м² на відстані 20 м. один від одного встановлено три вуглекислотних вогнегасники (ВВК-3,5), які застосовується для гасіння загорянь речовин, горіння яких не може відбуватися без доступу повітря, загорянь електроустановок, що знаходяться під напругою не більше 10 000 В.

Також передбачено один евакуаційний вихід з приміщення з дотриманням певних вимог: висота проходу повинна бути не менше 2м, а ширина 1м.

Заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях

Організація навчання працюючого та непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях.

В сучасних умовах існування на земній кулі збільшилось техногенне, природне, екологічне навантаження на людину. І це стає запорукою виживання населення у надзвичайних ситуаціях техногенного та природного характеру. Кожна держава світу має свою систему по захисту населення та територій в екстремальних умовах. Не винятком є і Україна.

На даний час в Україні створена і функціонує єдина Державна система цивільного захисту. Ці системі державою визначені завдання і функції по захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій. Одним із головних завдань, яке визначене в Кодексі цивільного захисту України - є навчання населення діям при загрозі та виникненні надзвичайних ситуацій. Визначається, як сукупність організаційних і навчально-методичних заходів щодо підвищення теоретичних і практичних знань для населення, набуття й закріплення практичних навичок, необхідних для збереження життя та здоров'я людей в умовах надзвичайної ситуації й під час виконання невідкладних робіт у зоні надзвичайної ситуації або в осередку ураження.

Згідно з постановою КМ, від 26.06.2013, № 444 "Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях" навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється:

- за місцем роботи – працюючого населення;
- за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів;
- за місцем проживання – непрацюючого населення.

Організація навчання діям у надзвичайних ситуаціях покладається:

- працюючого та непрацюючого населення - на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні

адміністрації, органи місцевого самоврядування, які розробляють і затверджують відповідні організаційно-методичні вказівки та програми з підготовки населення до таких дій;

- дітей дошкільного віку, учнів та студентів - на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, який розробляє та затверджує навчальні програми з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями, з надання до медичної допомоги за погодженням з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Відповідно до частини четвертої статті 40 Кодексу цивільного захисту України Кабінет Міністрів України постановляє:

Навчання працюючого населення

- навчання працюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях є обов'язковим і здійснюється в робочий час за рахунок коштів роботодавця за програмами підготовки населення діям у надзвичайних ситуаціях, а також під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

- порядок організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту визначається центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

- для отримання працівниками відомостей про конкретні дії у надзвичайних ситуаціях з урахуванням особливостей виробничої діяльності суб'єкта господарювання у кожному суб'єкті господарювання обладнується інформаційно-довідковий куточок з питань цивільного захисту.

- особи під час прийняття на роботу та працівники щороку за місцем роботи проходять інструктаж з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях.

- особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, мають попередньо пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум). Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, один раз на рік проходять перевірку знань відповідних нормативних актів з пожежної безпеки, а посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) проходять навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки.

- допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань цивільного захисту, зокрема з пожежної безпеки, забороняється.

- програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Відповідно до частини четвертої статті 42 Кодексу цивільного захисту України Кабінет Міністрів України постановляє:

Навчання непрацюючого населення

Навчання непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється шляхом проведення інформаційно-просвітницької роботи за місцем проживання та самостійного вивчення загальної програми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях та інших інформаційно-довідкових матеріалів з питань цивільного захисту, правил пожежної безпеки у побуті та громадських місцях.

Інформаційно-просвітницька робота з питань поведінки в умовах надзвичайних ситуацій організовується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, в тому числі через утворені при них консультаційні пункти, та передбачає:

- інформування населення про методи реагування у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- створення в консультаційних пунктах умов для оволодіння громадянами навичками користування найбільш поширеними засобами захисту і надання першої само- та взаємодопомоги.

Для задоволення потреби у самостійному вивченні загальної програми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування за методичного супроводження територіальних курсів, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності видають навчальні, навчально-наочні посібники, брошури, розповсюджують інформаційні матеріали, буклети тощо.

Інформаційно-просвітницька робота з населенням щодо правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій проводиться шляхом запровадження постійних рубрик у засобах масової інформації, зокрема друкованих, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, аудіовізуальних та інтерактивних засобів та соціальної реклами.

Непрацююче населення має право отримувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування відомості про надзвичайні ситуації, у зоні яких або у зоні можливого ураження від яких може опинитися місце проживання непрацюючих громадян, а також про способи захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних такими ситуаціями.

В даному розділі “Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях” було розглянуто можливі небезпечні випадки, які можуть статися на робочому місці. Було проведено розрахунки освітлення у кабінеті. Щоб уникнути травм та небезпек на робочому місці у майбутньому, до кожної вище вказаної небезпеки було запропоновано заходи по їх вирішенню. Згідно Цивільного Кодексу України було розглянуто організацію навчання працюючого та непрацюючого населення діям у надзвичайній ситуації.

ВИСНОВКИ

У взаємному зв'язку між кредитором і позичальником предмет їх спільного інтересу - кредит – породжує різні правничо-економічні ситуації: для боржника – зобов'язання повернути позичені ресурси, а для кредитора право вимагати їх повернення у попередньо узгоджених обсязі і терміні.

На основі зарубіжного і вітчизняного досвіду страхування кредитного ризику було віднесено до страхування відповідальності. В умовах кризової ситуації в нашій країні страхування відповідальності позичальника за повернення кредиту є одним із основних інструментів стабілізації неперервності процесу суспільного відтворення. Цей вид страхування фактично захищає від ризику банкруцтва в тій чи іншій мірі обидві сторони кредитної угоди.

У найближчий час, на страховому ринку України повинна відбутись істотна трансформація. У всіх розвинених країнах страховий ринок – джерело інвестицій і гарант виконання соціального захисту населення громадян. Тому, враховуючи девальвацію національної валюти, її стрімке зростання, страховий ринок повинен спрямувати свою діяльність на стабілізацію свого функціонування та швидко адаптуватись до змін, як у законодавчій базі так і у державі в цілому. Дані негативні тенденції зумовлюють велику кількість економічних і соціальних проблем в державі, які при кризі «сьогоднішнього дня» потребують швидкого вирішення.

Стосовно страхування ризиків у кредитній сфері в вітчизняному законодавстві виділено три види: страхування кредитів; страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій.

Вітчизняний страховий ринок перебуває під значним впливом банківського, з причин фінансової кризи, адже зниження обсягів кредитування у свою чергу призвело до падіння обсягів страхових платежів. Сучасний бенкешуренс включає в себе дві складові: а) страхування банківських ризиків; б) реалізація банками страхових продуктів.

Впроваджуючи бенкешуренс, кредитна установа переходить на якісно новий рівень розвитку, стаючи фінансовим супермаркетом, який працює не тільки на фінансовому, але й страховому ринках. Розширення набору наданих клієнтам послуг позитивно впливає на імідж банку і дає йому додаткові конкурентні переваги для просування власних програм. Більш того, з'являється можливість створювати нові, універсальні фінансові продукти, адресовані як корпоративним, так і приватним клієнтам.

У разі делькредерної форми організації страхових відносин кредитори (банки, інвестори та інші) відіграють роль страхувальників і застрахованих одночасно, а тому страхові відносини обмежуються лише стосунками між двома сторонами - страховиком і страхувальником.

Під час страхування ризику непогашення кредиту укладається договір страхування, сторонами в якому виступають страхова компанія (страховик) з одного боку і банківська установа (страхувальник) - з другого. Відповідальність страховика виникає, коли страхувальник не отримав обумовлену кредитним договором суму протягом визначеного проміжку часу після настання строку платежу, передбаченого кредитним договором. При цьому конкретні межі відповідальності страховика та строки їх настання визначаються договором страхування.

Страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту здійснюється у такій послідовності.

Банківська установа, як страховий агент, ураховує головні види ризиків та розміри франшиз, визначені страховою компанією.

Кредитне страхування можна визначити як господарський механізм, мета якого - задовольнити випадкові оцінювані майнові потреби, які виникають з ризику неповернення кредиту, перерозподіливши втрати між суб'єктами кредитно-страхових відносин.

Відмова від діяльності для економіки може бути несприятливою, адже зменшує пропозицію товару чи послуги. Тому важливим є розвиток та доступність різних методів управління ризиком.

Похідні фінансові інструменти – це фінансові інструменти, які використовуються для управління кредитними ризиками та вартість яких залежить від базових активів (товари, акції, фондові індекси, відсоткові ставки, погодні умови, валюта тощо).

Для хеджування необхідно підібрати такий інструмент, що векторно буде протилежним оціненому ризику. Основними інструментами, що використовуються для хеджування є біржові та позабіржові контракти.

Кредитний ризик, або ризик невиконання зобов'язань має важливе значення на ринку похідних фінансових інструментів. Це пов'язано зі строковим характером угод – за час, що проходить від моменту укладення угоди до її виконання, ринкові умови або фінансовий стан контрагента можуть змінитись таким чином, що він буде не в змозі поставити базовий актив або здійснити розрахунок.

Підсумувавши все сказане вище, можна запропонувати визначення хеджування в АПК як управління ціновими, процентними, кредитними, валютними, погодними та іншими ризиками підприємства АПК в межах його фінансової стратегії з урахуванням толерантності до ризику, засноване на оптимізації пов'язаних з реальними та фінансовими активами грошових потоків через управління позицією на різних ринках та/або інструментах. На відміну від існуючих, такий підхід дає можливість:

- врахувати особливості економічної діяльності в АПК;
- розглядає хеджування в контексті фінансової стратегії суб'єкта АПК, тобто аналізує систему ризик-менеджменту;
- визначає можливість хеджування основних видів ризику;
- розкриває хеджування в контексті концепції толерантності до ризику.

На сьогоднішній день основна проблема кредитного страхування полягає в тому, що банківська система в державі більш розвинена, ніж система страхування. Але, так як операції кредитування для банків є основним джерелом прибутку, пов'язані з цим послуги страхових компаній актуальні і мають тенденцію росту. У той же час якість активів пов'язане з різними ризиками підприємницької діяльності,

тому передача частини таких ризиків страховику сприяє більш високому рівню надійності боржника, приводячи до зниження для банку рівня кредитного ризику.

Страхові компанії ще економічно не готові на належному рівні надавати послуги страхування банківських ризиків, тому що не в змозі забезпечити попередження ризиків банківської системи. Крім того, на сьогоднішній день страхові компанії не мають належного рівня організації.

Аналіз ефективності системи взаємовідносин страхових компаній із банківськими установами на ринку страхування кредитних ризиків в Україні у 2014-2016 роках включає аналіз ринку страхування кредитних ризиків в розрізі діяльності страхових компаній.

Після значного економічного спаду впродовж 2014–2016 рр. економіка України продовжує демонструвати негативні тенденції. Як показує світова практика, коли рівень проблемної заборгованості клієнтів у кредитному портфелі банку перевищує 10%, то виникає загроза економічній безпеці банку. На 01.01.2017 р. спостерігається значний зріст проблемної заборгованості, який на даний момент дорівнює 213,3 млрд. грн.. Загострення економічно-політичного конфлікту призвело до зниження виробничої діяльності лише в першій половині 2015 р. на 20,5%, що також погіршило фінансовий стан позичальників. Девальвація валюти на початку року та одноразове коригування тарифів на комунальні послуги призвели до зростання інфляції і, як наслідок, до збільшення проблемної заборгованості у банках країни. Зі збільшенням проблемної заборгованості відбувається збільшення обсягів резервів за кредитними операціями, що, своєю чергою, погіршують якість кредитних портфелів українських банків.

В ході аналізу сучасного стану розвитку хеджування ризиків на ринку похідних фінансових інструментів на прикладі агропромислового комплексу України виявлено, що для українського АПК можна виділити цілий ряд особливостей, які, на наш погляд, визначатимуть його розвиток щонайменше в середньостроковій перспективі. В свою чергу, ці особливості формуватимуть і основні групи ризику для аграрного бізнесу в Україні і, відповідно, прагматичні підходи до ризик менеджменту у вітчизняному АПК.

Вказані тенденції, на наш погляд, симптоматично відображають диспропорції, що характерні для українського ринку землі, та екстраполюються на весь вітчизняний аграрний сектор. Протягом тривалого періоду нестабільними залишаються і показники сільськогосподарського виробництва в Україні.

У розділі 3 окреслені перспективи та напрями підвищення ефективності страхування кредитних ризиків. Врахування особливостей світового ринку похідних фінансових інструментів та їх використання для хеджування ризиків в АПК дає можливість пов'язати і процеси, що відбуваються на його різних сегментах, і процеси, які характеризують зв'язок фінансового та реального сектору. В цій же площині проведений аналіз взаємного впливу тенденцій на глобальному фінансовому ринку та глобальному ринку продовольства.

Загалом, структура світового ринку деривативів за рівнем його організації виглядає протягом усього періоду спостережень таким чином: позабіржовий сегмент переважав біржовий (різниця складала від 1 до 30 %), проте у 2015-2016 рр. ситуація змінилася і почав домінувати біржовий ринок деривативів.

Для дослідження був обраний організований ринок деривативів на прикладі глобального ринку пшениці.

Особливості деривативів, як відносно низький рівень ризику, можливе позабіржове використання, відсутність обмежень на отримання прибутку при сприятливому результаті і заздалегідь відомий розмір втрати при результаті несприятливому, роблять деривативи одним з найбільш перспективних засобів регулювання кредитного ризику. Розвиток правових основ функціонування ринку хеджування ризиків АПК в Україні сформульований в Державній цільовій програмі розвитку українського села до 2017 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/page2>. – Назва з екрана.

2. Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17.09.2008 р. [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

4. Закон України «Про депозитарну систему України» від 6.07.2012 р. № 5178-VI [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

5. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 року № 1877-IV. Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

6. Закон України «Про об'єкти підвищеної безпеки» від 18.01.2001 р. № 2245-III [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

7. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

8. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9.02.2012 р. № 4391-VI [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

9. Закон України «Про страхування» від. 7.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

10. Закон України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

11. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок » від 23.06.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс]// Законодавство України. Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Назва з екрана.

12. Альошина Л. Є., Петик Л. О. Активізація інтеграційних процесів у взаємовідносинах банків і страхових організацій [Текст] // Фінанси України. – 2006. - №6. - с. 107-113.

13. Андрійчук В. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 25-31.

14. Баранцева С. М. Ризикологія: навч. посіб. для студ. ОКР «Бакалавр» галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво» ден. та заоч. форми навчання/ С. М. Баранцева, Т. Б. Хлевицька; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донец. нац.ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Каф. приклад. економіки. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2011. – 224 с.

15. Богоявленский С.Б. Управление риском в социально-экономических системах: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.

16. Вітлінський В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності: навч. посіб. / Вітлінський В.В., Маханець Л.Л. М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. заклад «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2008. - 432 с.

17. Вітлінський В. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний – К.: ТОВ “Борисфен-М”, 2006. – 336 с.

18. Высочина Е.В. Риск-менеджмент как инструмент управления компанией [Електронний документ]. - Режим доступу: www.ecfard.ru/articles. – Назва з екрана.

19. Гапонюк М. Фінансові інновації на українському біржовому ринку/ М. А. Гапонюк, Н. В. Дегтярьова // Фінанси України. - 2012. - № 2. - С. 59-69.

20. Гапонюк М. Гарантійна система біржового ринку похідних фінансових інструментів / М. А. Гапонюк, О. В. Парандій // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2011. – Вип. 18. – С. 61–68.

21. Гапонюк М.А., Усатий Д.Г. Розвиток правових основ функціонування ринку хеджування ризиків АПК в Україні / М.А. Гапонюк, Д.Г. Усатий // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 8. – С. 117–124.

22. Гончаров В. Н. Теоретические основы формирования и развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий АПК / В. Н. Гончаров, А. К. Каменський // Науковий вісник Луганського нац. аграрного ун-ту. – 2009. – № 6. – С. 262-267.

23. Гоффе В.В. Правове регулювання операцій на ринку деривативів в Україні та розвинутих країнах // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 7-8. – С.45–49.

24. Гоффе В.В. Проблеми та перспективи побудови ринку похідних фінансових інструментів в Україні // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2003. – Вип. 2. – С. 26–33.

25. Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір: монографія / [Б. П. Яценко, В. К. Кіптенко, В. В. Смаль та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ : ВПЦ "Київ. ун-т", 2012. - 256 с.

26. Гуцал І. Вплив глобалізації на розвиток банківської системи України / І.С. Гуцал, А. Петриків // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 11, ч. 1. – С. 329-333.

27. Гуцал І. Участь банків у забезпеченні регіональної інноваційно-інвестиційної стратегії / І.С. Гуцал // Управлінські інновації : зб. наук. праць Терноп. нац. екон. ун-ту.– Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2012. – Вип. 1. – С. 108-112.

28. Гуцал І. Роль інвестиційних ризиків у банківській діяльності в сучасних економічних умовах / І.С. Гуцал, О.В. Григоращ // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 233-236.

29. Грищенко Р. Тенденції банківського бізнесу: злиття банків, страхових компаній та пенсійних фондів [Текст] // Вісник НБУ. – 2004. – Лютий. – С. 15-17.

30. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія [Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. та ін.]; за ред. М.Я.Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.

31. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

32. Дмитрук Б.П. Організація біржової діяльності в агропромисловому комплексі: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2001. – 344 с.

33. Дудяк Р.П., Бугіль С.Я. Організація оптової торгівлі на агропромисловому ринку України. Ринкова трансформація економіки АПК: Монографія у 4-х частинах. – К., Ред. Саблука П.Т., Амбросова В.Я., Магне-ва Г.С.: ІАЕУ, 2002. – Ч.4. – С. 126–128.

34. Директива 2004/39 Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄЕС і 93/6/ЄЕС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 3/22/ЄЕС" від 21 квітня 2004 року.

35. Дослідження впливу ризику на конкурентоспроможність підприємств АПК / М.М. Туріянська, В.О. Артеменко, І.М. Труніна, О.Ю. Родіонова // Культура народів Причорномор'я. — 2011. — № 197, Т. 1. — С. 127-129.

36. Едвардес Уоррен. Ключові фінансові інструменти: Орієнтування та інновації у світі деривативів: пер. з англ. / У. Едвардес. - К. : Всеуито : Наук. думка, 2003. - 256 с.

37. Економіка та підприємництво. Підходи до дослідження ризику в сільському господарстві Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://www.big-lib.com/book/82_Ekonomika_ta_pidpriemnictvo. – Назва з екрана.

38. Іващук Н.Л. Ринок деривативів: економіко-математичне моделювання процесів ціноутворення: [монографія] / Н. Л. Іващук ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львівська політехніка". - Львів : Львівська політехніка, 2008. - 471 с.

39. Каменщик Д. Глобальный финансовый кризис в контексте закономерностей развития мировой экономики /Д. Камещик// Экономические науки. – 2012 - № 6. – с. 49-56.

40. Киселева И.А. Моделирование рискованных ситуаций: Учебно-практическое пособие/Евразийский открытый институт. – М.: МЭСИ, 2007. – 102с.
41. Кирилов И. Хеджирование для предприятий АПК / И. Кирилов // Рынок ценных бумаг. – 2008. – № 8. – С. 35-38.
42. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: [Текст] Монографія. - Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш. - 2002. - 570с.
43. Лилик О. Bancassurance та перспективи його розвитку в Україні [Текст] // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 32–37. б) Зубарев В. Банк і страхування: «за» і «проти» [Текст] // Вісник НБУ. – 2004. – Листопад. – с.32-38.
44. Фурман В. М. Світовий досвід комплексного страхування банківських ризиків [Текст] // Банківська справа. – 2004. – № 1. – С. 118-122.
45. Аграрна біржа. Про біржу [Електронний ресурс.]. Аграрна біржа. Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://agrex.gov.ua>. - Назва з екрана.
46. Аграрний страховий пул. Статистика. [Електронний ресурс.]. Аграрний страховий пул. Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://uaip.com.ua/about/statistics>. - Назва з екрана.
47. Аграрний фонд. [Електронний ресурс.]. Аграрний фонд. Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://agrofond.gov.ua>. - Назва з екрана.
48. Сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfp.gov.ua.
49. Chevalier C. Analysis of Bancassurance and its status around the world [Text] / Marjorie Chevalier, Carole Launay, Berangere Mainguy // Focus. – 2005.- October. – 48 p. – ISSN 1636-4767.
50. Draft Regulations laid before the House of Commons under section 183(9) and (10) of the Finance Act 2016, for approval by resolution of that House.
51. Financial Services Authority: Cross-sector risk transfers, May 2016. Lloyds presentation at the OECD Insurance Committee’s meeting, December 2016.
52. Herring R.J. The Structure of Cross-Sector Financial Supervision [Text] / Richard J. Herring and Jacopo Carmassi // Financial Markets, Institutions & Instruments. – 2016. – Vol. 17, Issue 1 (February). – P.51-76.

Додаток А

Таблиця А.1

Динаміка цін на ринку спот та ф'ючерсному ринку у США в 2008-2014 роках,
місячні дані

Дата	Ф'ючерси CME, с/bsh	Міннеаполіс, \$/bsh	Портленд, \$/bsh	Сент-Луїс, \$/bsh
2008-01-31	945,5	14,8975	15,65	8,785
2008-02-29	1086	19,1975	17	9,355
2008-03-31	937	13,69	11,5	7,365
2008-04-30	801	11,5075	10,5	6,305
2008-05-31	777,5	12,03	10,26	5,615
2008-06-30	858,75	11,555	6,555	6,105
2008-07-31	808,75	10,205	8,2	5,835
2008-08-31	801,25	9,035	8	5,425
2008-09-30	701,25	7,7175	6,3	4,845
2008-10-31	556,75	7,495	4,73	3,575
2008-11-30	561,25	7,5825	5,35	4,235
2008-12-31	623,5	7,6725	5,7	4,885
2009-01-31	580,75	7,57	5,65	4,595
2009-02-28	521,5	7,3625	5,67	4,325
2009-03-31	545,25	7,5675	5,5	4,655
2009-04-30	536,5	7,8325	5,3	4,625
2009-05-31	663,75	8,52	6,18	5,468
2009-06-30	540,75	7,1625	5,6	4,305
2009-07-31	555,75	6,5	5	4,145
2009-08-31	498,75	5,765	4,8	2,885
2009-09-30	477	5,8925	4,35	2,615
2009-10-31	514	6,4025	4,76	3,135
2009-11-30	588,75	6,8525	4,98	4,125
2009-12-31	555	6,8	4,9	4,105
2010-01-31	488,25	7,3575	4,78	3,835
2010-02-28	519,25	7,145	4,78	4,435
2010-03-31	464	6,77	4,63	3,825
2010-04-30	503	6,675	4,88	4,15
2010-05-31	475,25	6,56	4,7	4,515
2010-06-30	480,25	6,2225	4,6	4,765
2010-07-31	693,75	7,5025	5,5	5,935
2010-08-31	685,75	7,785	6,59	6,175
2010-09-30	707	7,935	6	6,215
2010-10-31	757,25	8,8425	6,15	7,125
2010-11-30	690,5	8,8525	6,47	6,725

Продовж. табл.А.1

Дата	Ф'ючерси CME, с/bsh	Міннеаполіс, \$/bsh	Портленд, \$/bsh	Сент-Луїс, \$/bsh
2010-12-31	820,75	10,37	7,58	7,805
2011-01-31	870,75	11,4475	8,27	8,365
2011-02-28	817	12,26	7,58	8,025
2011-03-31	799,25	12,8375	7,38	7,775
2011-04-30	801,25	12,48	8	7,695
2011-05-31	832	14	8,04	7,795
2011-06-30	614,25	11,275	6,78	6,445
2011-07-31	715,75	9,9323	6,85	6,675
2011-08-31	791,5	10,44	7,1	7,145
2011-09-30	646,5	9,465	6,08	5,775
2011-10-31	664,5	10,4	6,25	6,175
2011-11-30	614	9,635	5,95	6,145
2011-12-31	671,25	9,92	6,2	6,325
2012-01-31	680,25	9,8025	6,65	6,805
2012-02-29	668	9,46	7,18	6,795
2012-03-31	674	10,075	6,96	6,675
2012-04-30	654,5	9,21	7,15	6,6695
2012-05-31	660,75	9,1025	6,8	6,365
2012-06-30	757,25	9,245	7,55	7,4651
2012-07-31	902,5	9,9125	8,75	8,585
2012-08-31	889,5	9,7325	8,728	8,485
2012-09-30	912,25	10,31	8,8675	8,675
2012-10-31	879,25	10,095	8,8	8,495
2012-11-30	863,5	10,1525	8,7725	8,345
2012-12-31	787,75	9,505	8,4925	7,68
2013-01-31	788	9,625	8,79	8,05
2013-02-28	714,5	9,1425	8,6375	7,39
2013-03-31	691	9,0525	8,4725	6,97
2013-04-30	731	9,445	7,8025	7,465
2013-05-31	715,5	9,3	7,765	7,31
2013-06-30	657,75	9,2	7,5375	6,575
2013-07-31	677	8,2875	7,31	6,895
2013-08-31	654	8,7775	7,335	6,375
2013-09-30	687	8,2625	7,14	6,695
2013-10-31	679,5	8,9025	7,115	6,91
2013-11-30	668,75	8,4925	7,1275	6,84
2013-12-31	612	8,6275	6,7775	6,4
2014-01-31	558,25	9,165	6,9075	5,8
2014-02-28	602,25	9,2625	7,2175	6,255
2014-03-31	701	9,0375	7,835	7,215

Продовж. табл.А.1

Дата	Ф'ючерси CME, ц/bsh	Міннеаполіс, \$/bsh	Портленд, \$/bsh	Сент-Луїс, \$/bsh
2014-04-30	721,5	8,9075	7,915	7,32
2014-05-31	639,75	8,39	7,1975	6,295
2014-06-30	577,5	9,62	6,825	5,94
2014-07-31	550,25	8,16	6,785	4,995
2014-08-31	563,5	9,0225	7,0375	5,02
2014-09-30	490,5	7,535	6,54	3,26
2014-10-31	545,75	8,2175	6,865	4,495
2014-11-30	578	8,3525	7,175	5,67
2014-12-31	594	7,52	6,715	5,94

Додаток Б

Таблиця Б.1

Динаміка цін на ринку спот та ф'ючерсному ринку у США в 2008-2014 роках,
тижневі дані

Дата	Ф'ючерси CME, ц/bsh	Міннеаполіс, \$/bsh	Портленд, \$/bsh	Сент-Луїс, \$/bsh
2013-01-06	747,25	9,285	8,3125	7,565
2013-01-13	754,75	9,2625	8,2975	7,665
2013-01-20	791,25	9,615	8,695	8,06
2013-01-27	776,5	9,525	8,6775	7,94
2013-02-03	765	9,5675	8,7	7,8905
2013-02-10	756,25	9,4375	8,625	7,955
2013-02-17	742,25	9,23	8,7075	7,82
2013-02-24	715	9,2025	8,5925	7,51
2013-03-03	713,25	9,2025	8,7025	7,59
2013-03-10	690	9,9125	8,6075	7,2305
2013-03-17	723	9,0625	8,83	7,58
2013-03-24	729,75	9,265	8,49	7,495
2013-03-31	687,75	9,0525	8,4725	6,97
2013-04-07	699	8,86	8,03	7,085
2013-04-14	714,75	8,895	8,025	7,335
2013-04-21	709	9,355	7,895	7,335
2013-04-28	688,75	9,195	7,7625	7,085
2013-05-05	711,25	9,19	7,705	7,345
2013-05-12	696,75	9,1125	7,6225	7,245
2013-05-19	683,25	9,0875	7,6675	7,075
2013-05-26	697,5	9,0825	7,8	7,23
2013-06-02	705,5	9,3	7,765	7,31
2013-07-07	656	8,985	7,1325	6,65
2013-07-14	675,5	8,665	7,4275	6,955
2013-07-21	664,5	8,37	7,26	6,785
2013-07-28	650,25	8,265	7,135	6,69
2013-08-04	660,5	8,1625	7,335	6,875
2013-08-11	633,5	8,32	7,1925	6,435
2013-08-18	631	8,2725	7,2075	6,205
2013-08-25	634,5	8,0125	7,3325	6,235
2013-09-01	643,25	8,7775	7,335	6,375
2013-09-08	635	8,6025	7,35	6,23
2013-09-15	627,75	8,3225	7,1325	6,23
2013-09-22	646,25	7,9725	6,975	6,305
2013-09-29	683	8,415	7,17	6,75

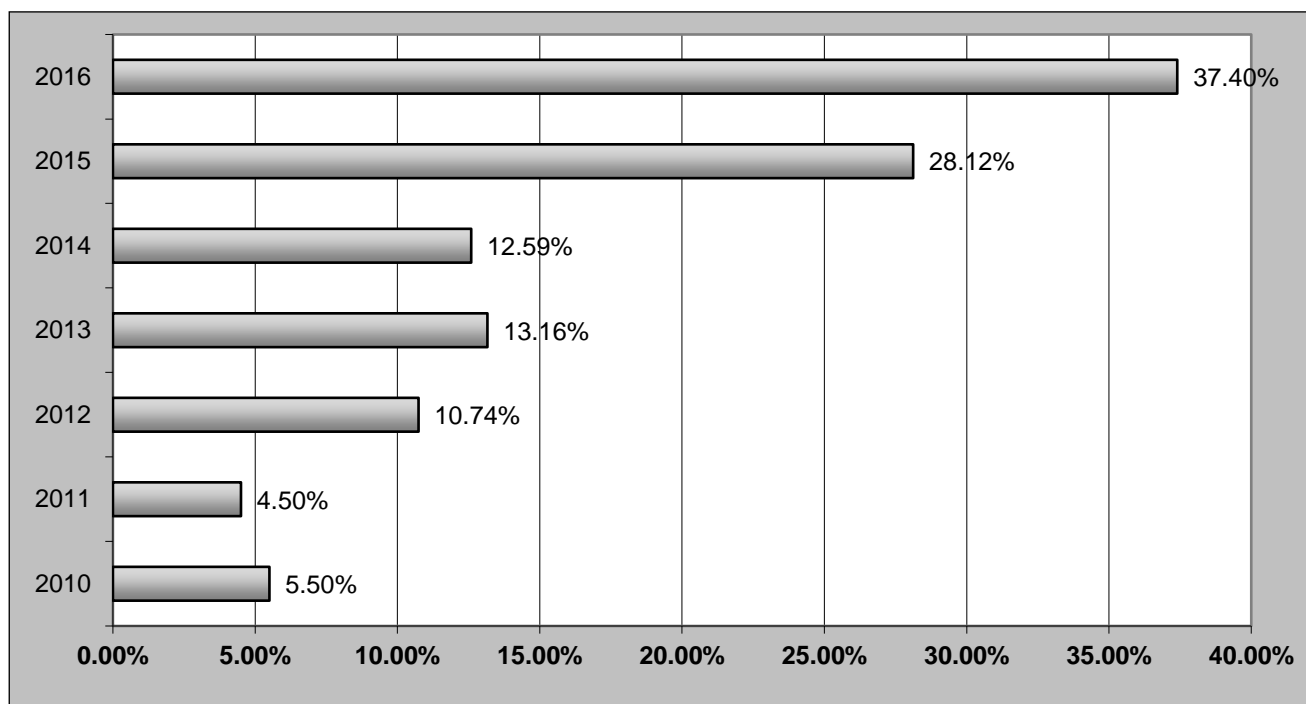
Продовж.табл.Б.1

Дата	Ф'ючерси CME, с/bsh	Міннеаполіс, \$/bsh	Портленд, \$/bsh	Сент-Луїс, \$/bsh
2013-10-06	687	8,2625	7,14	6,695
2013-10-20	705,75	8,7275	7,4075	7,16
2013-10-27	690,75	8,925	7,2725	7,07
2013-11-03	667,75	8,865	7,1325	6,93
2013-11-10	649,75	8,38	6,9375	6,74
2013-11-17	644,5	8,2425	7,035	6,59
2013-11-24	649,5	8,3425	7,11	6,75
2013-12-01	655	8,4925	7,1275	6,84
2013-12-08	637,25	8,585	7,16	6,81
2013-12-15	618,25	8,705	6,9875	6,58
2013-12-22	613,5	8,405	6,86	6,43
2013-12-29	609	8,8475	6,815	6,39
2014-01-05	605,75	8,58	6,975	6,4
2014-01-12	569	9,205	6,69	6,01
2014-01-19	563,5	9,8025	6,7675	5,98
2014-01-26	565,25	8,93	6,785	6,02
2014-02-02	555,75	9,165	6,9075	5,8
2014-02-09	577,5	8,8175	7,03	6,045
2014-02-16	598,5	8,895	7,1975	6,32
2014-02-23	609,75	8,9	7,305	6,41
2014-03-02	599	9,2625	7,2175	6,255
2014-03-09	646,25	9,95	7,36	6,775
2014-03-16	690,25	9,815	7,5375	7,115
2014-03-23	693,25	9,5825	7,6175	7,2
2014-03-30	695,5	9,2075	7,7775	7,245
2014-04-06	669,5	8,74	7,645	6,935
2014-04-13	660,5	8,4925	7,5075	6,84
2014-04-20	691,5	8,8275	7,7175	7,085
2014-04-27	700,5	8,775	7,8475	7,085
2014-05-04	707,75	9,125	7,9725	7,28
2014-05-11	714	9,2525	7,8825	7,3
2014-05-18	674,25	8,9925	7,4925	6,765
2014-05-25	652,5	8,755	7,2925	6,535
2014-06-01	627,25	8,39	7,1975	6,295
2014-06-08	618,25	8,7925	7,1975	6,25
2014-06-15	586	8,7425	6,885	5,94
2014-06-22	585,25	9,58	7,0175	5,98
2014-06-29	585,25	9,5	6,9275	6,15
2014-07-06	568	9,225	6,92	5,995
2014-07-13	514,75	8,455	6,665	5,38

Продовж. табл. Б.1

Дата	Ф'ючерси CME, ц/bsh	Міннеаполіс, \$/bsh	Портленд, \$/bsh	Сент-Луїс, \$/bsh
2014-07-20	532,25	8,3775	6,705	5,115
2014-07-27	538	8,4025	6,785	5,13
2014-08-03	534,25	8,135	6,915	5,02
2014-08-10	549,25	8,2375	6,8075	5,2
2014-08-17	551,25	7,72	6,88	4,98
2014-08-24	552	8,0675	6,965	5,04
2014-08-31	550,25	9,0225	7,0375	5,02
2014-09-07	531,5	9,34	6,865	4,72
2014-09-14	502,5	10,03	6,7325	4,27
2014-09-21	474,5	7,605	6,61	3,69
2014-09-28	474,25	7,4775	6,545	3,815
2014-10-05	485,75	7,535	6,6125	3,34
2014-10-12	498,5	7,6325	6,635	4,155
2014-10-19	516	7,805	6,8075	4,335
2014-10-26	517,75	8,095	6,845	4,345
2014-11-02	532,5	8,2175	6,865	4,495
2014-11-09	514,5	8,1125	6,8475	4,815
2014-11-16	560,5	8,2675	7,0975	5,35
2014-11-23	547,25	8,2325	6,995	5,345
2014-11-30	577,5	8,3525	7,175	5,67
2014-12-07	609	7,845	7,0775	6,015
2014-12-14	606	8,4075	7,265	6,135
2014-12-21	632,5	8,2825	7,4325	6,395
2015-01-04	589,5	7,52	6,715	5,94

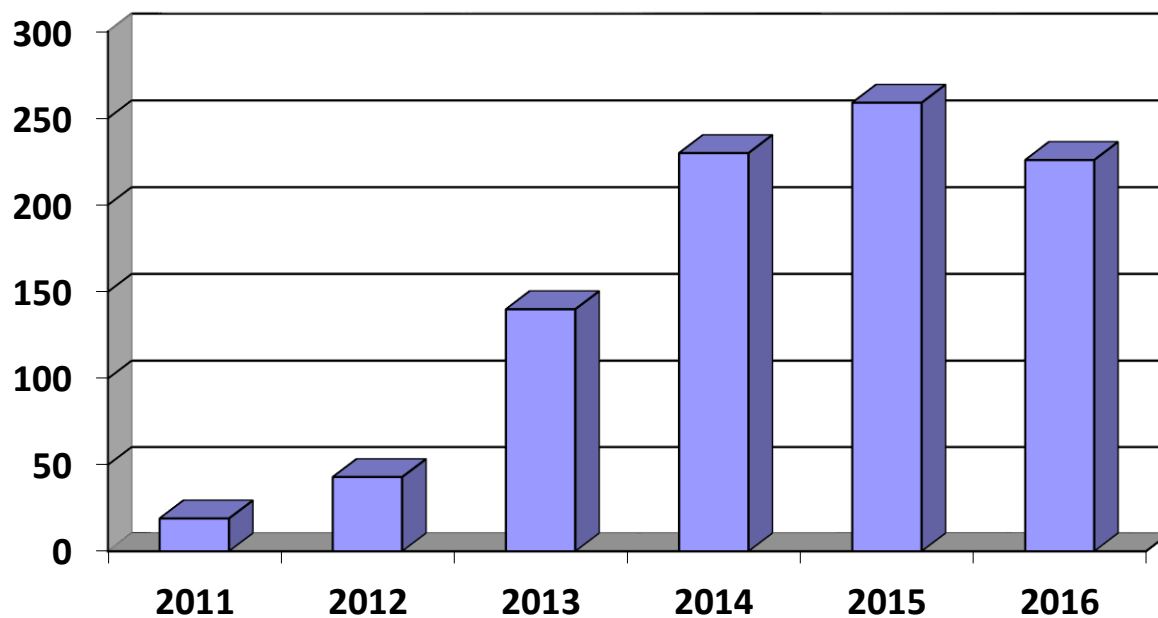
Додаток В
Частка біржового ринку в торгівлі фінансовими інструментами в Україні
у 2010-2016рр., %

Джерело: складено за даними НКЦПФР

Додаток Д

**Кількість похідних цінних паперів, що включені до біржових списків
фондових бірж в Україні у 2011-2016рр.**

Джерело: складено а за даними НКЦПФР

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Перелік документів, необхідний для акредитації членів Аграрної біржі

Документи для акредитації
<ol style="list-style-type: none"> 1. Заяву-анкету , за встановленою Біржею формою; 2. Виписку з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців або її копію; 3. Копію статуту (для юридичної особи); 4. Копію довідки про взяття на облік заявника платником податків або свідоцтво платника єдиного податку; 5. Копію свідоцтва платника податку на додану вартість (у разі наявності); 6. Копію трудового договору (контракту, наказу, протоколу чи іншого документу) керівника юридичної особи - заявника, що містить відомості про строк та його повноваження ; 7. Копію сторінок паспорта керівника юридичної особи - заявника або паспорта фізичної особи-підприємця - заявника, що його ідентифікують, та сторінки, яка містить відомості про реєстрацію місця проживання; 8. Договір про акредитацію, підписаний від імені заявника уповноваженою на те особою, у двох примірниках з відбитком печатки такого заявника; 9. Довіреність (основні пункти), видану на ім'я брокера, з визначенням його повноважень (у разі якщо заявник буде здійснювати біржові операції через брокера), яка повинна містити вичерпний перелік правочинів, які брокер має право вчиняти; 10. Копію сторінок паспорта брокера, що його ідентифікують, та сторінки, яка містить відомості про реєстрацію місця проживання; 11. Заява на реєстрацію брокера 12. Згода брокера на обробку персональних даних 13. Згода керівника на обробку персональних даних 14. Копія Сертифікату брокера; 15. Копія ідентифікаційного коду брокера; 16. Інші документи на вимогу Біржі, в тому числі висновки незалежного аудитора.

Додаток З

Таблиця 3.1

**Продуктивність праці в сільському господарстві України, грн. на одного
працюючого**

Рік	Сільське господарство	Рослинництво	Тваринництво
2004	40728,8	51315	23691,1
2005	38007	44266,3	27351,7
2006	63376,9	78074,1	36084
2007	72621,9	86198,1	47992,8
2008	83854,6	98033,7	58507,4
2009	88571,3	94905,2	75970,2
2010	127373	142514	92722,8
2011	131332	138742	113977
2012	132680	133603	130474
2013	165229	171143	148840
2014	159679	155544	171798
2015	201217	202221	198186
2016	227753	228885	224105